

**ІСТОРИЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

**ІСТОРІЯ
ЗАРУБІЖНИХ
КРАЇН**

ВИПУСК 4

1978

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Республіканський
міжвідомчий збірник

Засновано в 1974 р.

ВИПУСК 4

КИЇВ
«НАУКОВА ДУМКА»
1978

У збірнику висвітлено міжнародний робітничий і національно-визвольний рух, що розгорнувся під впливом перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, показано перші прояви пролетарської солідарності з Країною Рад.

Значна увага приділена розкриттю історії та проблем робітничого руху в європейських країнах у довоєнний період.

Розрахований на науковців, викладачів-супільствознавців, студентів історичних факультетів вузів, лекторів, пропагандистів.

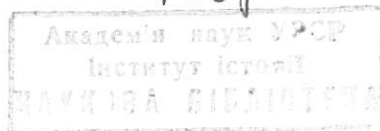
Головна редколегія

А. Г. Шевелєв (головний редактор),
Ф. Є. Лось, І. М. Мельникова, І. С. Слабєєв,
П. С. Сохань (заступник головного редактора),
М. І. Супруненко, А. М. Шлепаков

Редколегія випуску

С. В. Віднянський, В. О. Горбик,
В. Н. Гулевич, І. М. Кулинич,
В. А. Лівень (відповідальна за випуск),
І. С. Хміль, І. Ф. Черніков

Рецензенти *В. Д. Лисоченко, А. К. Мартиненко,*
М. І. Салєхов, І. І. Поп

Редакція історичної та археологічної літератури

СТАТТІ

І. С. ХМІЛЬ

ЗВІРЯЮЧИ КОМПАС З КУРСОМ ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ

(Перші кроки міжнародної
пролетарської солідарності
з Країною Рад)

Велика Жовтнева соціалістична революція відбулася на магістральному шляху міжнародного робітничого руху. В ній знайшли своє щонайповніше втілення і переможний вираз класовий характер цього руху, його найзаповітніші ідеали, його передовий досвід революційної боротьби за здійснення цих ідеалів, і тим самим була підкреслена одна з найважливіших заповуток сили цього руху — пролетарський інтернаціоналізм. «Пролетарський інтернаціоналізм — найважливіший, перевірений життям принцип діяльності комуністів. Він пронизує весь зміст теорії і практики наукового комунізму. Під прапором інтернаціоналізму була здобута перемога Жовтня, зміцнювались позиції першої соціалістичної держави, виникла світова система соціалізму, міцніє і розвивається співдружність соціалістичних держав, зростає і згуртовується міжнародний комуністичний, робітничий рух»¹.

Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів у своїй резолюції, яка була прийнята 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. на пропозицію В. І. Леніна і стала, після звернення «До громадян Росії!», другим публічним документом Великого Жовтня, заявляла: «Рада переконана, що пролетаріат західноєвропейських країн допоможе нам довести справу соціалізму до повної і тривкої перемоги»². Ця переконаність Ради в допомозі пролетарів інших країн була природним виразом того, що робітничий клас нашої країни — один із загонів «всесвітньої армії праці розглядав революцію, яку він здійснив під керівництвом партії більшовиків, як практичний початок тієї великої справи, що заповіли цій армії К. Маркс і Ф. Енгельс і яка становила смисл його історичної місії та боротьби. Встановлення влади робітників і селян, ліквідація експлуататорського ладу, програма демократичного миру, перебудова відносин між націями і народностями на основі принципу пролетарського інтернаціоналізму — це були цілі, під знаком яких розвивався міжнародний робітничий рух і яким зрадили в період імперіалістичної війни лідери партій II Інтернаціоналу. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції означала здійснення цих цілей, і класово свідомі робітники всього світу не могли не сприйняти її як свою кровну справу, як передвісницю, приклад і оплот для свого власного визволення.

В. І. Ленін на III Всеросійському з'їзді Рад 24 січня 1918 р. відзначав: «Наш загін робітників і селян, який підтримує Радянську владу, є один із загонів тієї всесвітньої армії, яка роздроблена тепер світовою війною, але вона прагне до об'єднання, і кожна звістка, кожний обривок

¹ Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року. К., 1977, с. 22.

² Ленін В. І. Засідання Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів 25 жовтня (7 листопада) 1917 р.— Повне збір. творів. Пер. з 5-го рос. вид., т. 35, с. 5.

доповіді про нашу революцію, кожне ім'я пролетаріат зустрічає гучними оплесками співчуття, бо вони знають, що в Росії робиться їх спільна справа — справа повстання пролетаріату, міжнародної соціалістичної революції»³.

Захоплення трудящими масами всіх країн прикладом революційної творчості робітників і селян нашої країни зумовлювалось класовим чуттям та класовою свідомістю і підкреслювалось, посилювалось становищем, що дедалі ускладнювалось.

Усі вади і всі лиха капіталізму дістали свій яскравий прояв у той час у породженому ним великому злі — імперіалістичній війні. Від неї стомилися і ждали миру трудящі маси всіх країн. Питання про мир стало жагучим питанням часу, і прожектором, що освітив шлях до його розв'язання, став ленінський Декрет про мир. Робітничо-селянський уряд, створений Жовтневою революцією, робив жадання миру практичним завданням дня, пропонуючи всім країнам, що воювали, розпочати негайно переговори про справедливий демократичний мир. Оскільки уряди і народи скрізь розходилися між собою, ця пропозиція була звернута до обох сторін, і тим самим малося на увазі, як відзначав В. І Ленін, «...допомогти народам втрутитися в питання війни і миру»⁴. Зрозуміло, що звільнення людства від жахів війни та її наслідків цілком могло бути самодостатньою метою, щоб за неї боротися, і в більшості країн до того, власне, і звівся кінцевий підсумок боротьби. Проте вкрай загострені війною суперечності капіталізму робили явною в багатьох країнах революційну ситуацію. З огляду на це в Декреті з успішним доведенням до кінця справи миру ставилась у зв'язок і справа визволення трудящих і експлуатованих мас населення від усякого рабства і експлуатації⁵.

Буржуазні уряди та їх пропаганда намагалися спочатку замовчати глибину і масштабність революційних подій в Росії, справжній характер і соціалістичну програму її нового, робітничо-селянського уряду, розраховуючи на нетривкість і нетривалість змін, що відбулися. На третій день революції, 9 листопада, французька газета «Матен» писала, що тільки, мовляв, «деякі громадські приміщення опинилися в руках революціонерів». Згідно з «Нью-Йорк таймс», «більшовики не оволоділи Росією, вони оволоділи тільки Петроградом». Це ж повторювала на наступний день японська «Ямото сінбун», заявляючи: «Залишається сподіватися, що їх (більшовиків.— *І. Х.*) вплив не вийде за межі Петрограда». Злорадно багатослівними стали буржуазні повідомлення, коли Царське Село з його радіостанцією опинилося в руках Керенського. 13 листопада з Лондона була поширена по світу вигадка: «У розпорядженні Керенського зібрана армія в 200 тис. чоловік козачих частин. Частини Керенського зайняли Петербург. На вулицях Петербурга порядок».

Такі фальшивки, одна потворніша за іншу, і в наступні дні, місяці, роки роздирали ефір, не сходили з сторінок буржуазної преси. Газета «Нью-Йорк таймс», наприклад, за два роки існування Радянської влади 91 раз повідомляла про її падіння. Це з її сторінок розліталися по світу вигадки, що Петроград 6 разів потрапляв до рук контрреволюції, 6 разів у ньому відбувалися повстання, двічі він згорав і т. п. Армії білих, за повідомленнями «Нью-Йорк таймс», тільки «перемагали», а втрати, що завдавалися ними Червоній Армії, в загальному підсумку перевищували в кілька разів увесь воєнний персонал і озброєння, що знаходилися на території нашої країни⁶.

³ *Ленін В. І.* Третій Всеросійський з'їзд Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів 10—18 (23—31 січня) 1918 р.— Повне збір. творів, т. 35, с. 266—267.

⁴ *Ленін В. І.* Другий Всеросійський з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів 25—26 жовтня (7—8 листопада) 1917 р.— Повне збір. творів, т. 35, с. 16.

⁵ Див.: Там же.

⁶ *Lippman W., Merz Ch.* A Test of the News.— Suppl. New Republic. 1920, 4 Aug.

Щодо радянської пропозиції про мирні переговори, то реакція імперіалістичних угруповань, що воювали між собою, була різною. Імперіалісти Антанти і США, розуміючи, що Радянський уряд Росії — не підвладна їх бажанням реальність, щоб обійти мовчанням його пропозицію, почали «доводити» її нездійсненність, зображати як результат «німецьких інтриг».

Держави Четверного союзу*були так само, як і їх імперіалістичні суперники, противниками демократичного миру, миру без анексій і контрибуцій, до якого закликала Радянська Росія. Але їх, зрозуміло, спокушав сепаратний мир на Сході, і вони скористалися відмовою урядів Англії, Франції, США та їх союзників негайно приступити до переговорів про загальний мир.

Іншими, однак, були настрої робітничого класу, і в міру того як до нього доходила правда про Жовтневу революцію, він проймався її ідеалами, її прикладом, почуттям відповідальності за її долю, її успіх. Ці настрої в Німеччині були виражені вже 9 листопада газетою «Лейпцігер фольксцайтунг», в якій, поряд з правими незалежниками, співробітничали такі революційні діячі, як Ф. Мерінг і К. Цеткін. «Пролетарська революція в Росії. Ленін — президент» писалося на розвороті цієї газети, і в її редакційній статті говорилося: «Перемога пролетаріату в Росії була б величезним успіхом, наслідки якого були б плідними для робітничого руху всього світу»⁷. Група «Спартак» в одній з листівок, випущених у ті дні, заявляла: «З безприкладним героїзмом, не лякаючись жертв, не жалкуючи крові, російські пролетарі, спираючись на союз з селянством, борються за збереження і зміцнення тільки що завойованої ними державної влади. Вони добиваються при цьому двоякої мети: покласти край бойні народів і покласти початок здійсненню соціалізму»⁸.

Політична активність мас, з одного боку, і вплив, якого набували «Спартак» та інші революційні групи, що входили до Незалежної соціал-демократичної партії Німеччини (НСДПН), — з другого, позначились у перші дні і на позиції цієї партії. 12 листопада 1917 р. її керівництво звернулося до «соціалістичного пролетаріату Німеччини» з відозвою, в якій Жовтнева революція оцінювалася як всесвітньо-історична подія, а радянська пропозиція про мирні переговори — як реальна надія на мир. Щоб ця надія збулася, до німецького пролетаріату був звернутий заклик провести повсюдно «маніфестації за мир без анексій для всіх сторін, що воювали». Такі маніфестації намічались на 15 листопада і наступні дві неділі, і хоча воєнні власті заборонили їх проведення, маси в Берліні та інших містах вийшли на вулиці в ті дні з лозунгами «Хай живе російська революція!», «Геть війну!» На фронті відбувалися братання і стихійна здача німецьких солдат у полон, воєнні дії фактично припинилися ще 2 грудня 1917 р., коли було підписане часткове перемир'я.

З таким же збудженням радості й надії сприйняли повідомлення про Жовтневу революцію трудящі Австро-Угорщини. Віденська газета «Арбайтер цайтунг» 9 листопада 1917 р., оголошуючи про намічений на 11 листопада міський мітинг, присвячений питанню про мир, закликала: «Робітники і робітниці! Всі на збори! Продемонструйте, що робітниче населення не допустить відмови від миру, що воно вимагає за всіх обставин прислухатися до голосу розуму і людяності, що воно не хоче війни і винищення, а хоче *миру і хліба*». В Будапешті 12 листопада на мітингу, яким завершилась демонстрація з участю понад 100 тис. чоловік, була прийнята резолюція-привітання робітничого класу Австро-Угорщини робітникам Петербурга. В цьому документі говорилося: «Ми

⁷ Рейсберг Арнольд. Ленин и немецкое рабочее движение. М., 1974, с. 207.

⁸ Руге Вольфганг. Германия в 1917—1933 гг. От Великой Октябрьской социалистической революции до конца Веймарской республики. М., 1974, с. 25.

вітаємо перемогу петербурзьких робітників як початок нової епохи у визвольній боротьбі міжнародного пролетаріату. Перемога пролетарської ідеї миру в Петербурзі вселяє в нас віру в те, що об'єднаними зусиллями робітників усіх країн вдасться покласти кінець війні, що винищує народи. Ми обіцяємо боротися невтомно і безстрашно за закінчення війни шляхом швидкого, демократичного, життєво необхідного всім народам миру»⁹. У зверненні-привітанні, прийнятому на мітингу в Празі до «наших братів у Росії», підкреслювалося, що «чеський соціал-демократичний пролетаріат стоїть на вашому боці в цьому великому бою, який ви ведете, щоб зберегти першу в світі соціалістичну республіку»¹⁰. Такі мітинги і демонстрації солідарності з робітничим класом нашої країни, підтримки ідей ленінського Декрету про мир відбулися в десятках міст Габсбурзької імперії зразу ж, як тільки були одержані повідомлення про Жовтневу революцію.

У Болгарії газета «Роботнически вестник» — орган соціал-демократичної робітничої партії (тісняків) — писала 9 листопада: «З сьомого листопада Велика російська революція йде по новому, ясному, строго накресленому шляху. Це — шлях миру. Російський революційний пролетаріат наближає кінець страшної, спустошливої світової війни, і в цьому його незабутня історична заслуга перед людством. Ми гаряче вітаємо тебе, російський пролетаріате, як носія миру, свободи і братерства народів». Вже 10 листопада Декрет про мир був опублікований в пресі тісняків, і їх парламентська група зажадала від Національних зборів невідкладного обговорення його. Ця пропозиція була, однак, відхилена, і мітинг, оголошений тісняками на її підтримку, заборонений. Маса були поставлені перед необхідністю боротьби, і усвідомлення цього було виражено в резолюції масових зборів, що відбулися в Софії 2 грудня. «Збори, — говорилося в цій резолюції, — переконані в тому, що вони виражають бажання пролетаріату і величезної переважаючої частини болгарського народу, шлють братерське вітання російському пролетаріату і заявляють, що болгарські робітники і робітниці вважають справу російського пролетаріату своєю власною справою і готові докласти всіх зусиль для повного її торжества»¹¹. Тісняки розповсюдили цю резолюцію у вигляді листівки, озаглавленої «Російська революція і мир». Боротьба болгарського народу піднеслась на вищий рівень, набула ширшого масштабу.

Такий ж революціонізуючий вплив справила Жовтнева революція і на трудящих Румунії, що була одним з театрів кровопролитної імперіалістичної бойні. Уже в перші післяжовтневі дні по країні прокотилася хвиля мітингів солідарності з російськими робітниками і селянами, які першими розірвали кайдани капіталістичної неволі і піднесли прапор боротьби за мир між народами. «Хай славляться ваші імена, російські товариші, — писала 26 листопада газета «Адеверул», — ви, хто своїм героїчним рішенням, пролитою кров'ю в боротьбі з ворогами народу зміцнив у нас віру в сили соціалізму і показав усьому світові правильний шлях, що веде до миру, братерства народів»¹². Тисячі румунських трудящих, одягнених у військові шинелі, влаштували братання з військами держав Четверного союзу, кидали лінію фронту і розходилися по домівках. Активізували свою роботу ліві соціалісти.

Довшим у часі виявився шлях правди про Жовтневу революцію до робітничих мас у країнах Антанти та її найближчих союзників. Причиною цього були як цензурні рогатки урядів, так і шовіністичний чад со-

⁹ Яковлев Л. И. Очерки по истории международной солидарности трудящихся. М., 1974, с. 127.

¹⁰ Копецкий Вацлав. Великая Октябрьская социалистическая революция и Чехословакия. М., 1957, с. 6.

¹¹ Советская Россия и капиталистический мир в 1917—1923 гг. М., 1957, с. 106—107.

¹² Яковлев Л. И. Указ. соч., с. 129.

ціал-демократичного та профспілкового керівництва. В Італії, наприклад, номери газети «Аванті!» тих днів виходили помережені білими плямами цензурних викреслень.

У США перше правдиве повідомлення, передане 15 листопада Джоном Рідом, безпосереднім очевидцем революційних подій, було затримане цензурою і з'явилося в газеті «Колл» тільки 22 листопада.

Проте правда повсюдно доходила до мас і, оволодіваючи ними, піднімала їх на пролетарське єднання і боротьбу. На багатолюдних мітингах в Англії лунало «Геть міжнародний імперіалізм», «Хай живуть Ради робітничих і солдатських депутатів і вождь російської революції Ленін!», «Справа Росії — наша справа!» Захоплення і піднесення робітників вилилося в хвилю страйків, що прокотилися по заводах, фабриках і шахтах Шотландії і Уельса. На чолі руху на підтримку Жовтневої революції йшли кращі представники англійських трудящих — члени Британської соціалістичної партії, керівники британських шоп-стюартів. «Основна маса робітників, — писав, пригадуючи пізніше ті дні в Клайді, Уільям Галлахер, — твердо зрозуміла одне: російські робітники взяли владу, вони повалили капіталістів і зараз активно готуються до того, щоб покінчити з війною і почати перебудову свого суспільства. Захоплено і радісно зустріли робітники Клайда заклик до негайного миру без анексій і контрибуцій»¹³.

У США в числі перших на повідомлення про Жовтневу революцію та її Декрет про мир відгукнулася клівлендська організація соціалістичної партії. В резолюції, прийнятій на пропозицію Чарльза Е. Рутенберга і поширеній у вигляді листівки, мир, що пропонувався урядом Радянської республіки, розцінювався як «єдина надія врятувати нашу цивілізацію від зруйнування», і підкреслювалось: «У цьому зусиллі ми урочисто обіцяємо робітникам Росії нашу щирю підтримку. Ми вітаємо політику їх нинішнього уряду і даємо обіт роботи все в наших силах, щоб допомогти у вимітанні капіталістичного імперіалізму і встановленні цивілізації майбутнього, співдружності робітників, об'єднаних незалежно від національності»¹⁴.

Через тиждень після того, як відбулася вказана конференція, в США на масовому мітингу була створена організація «Друзі російської революції». Незабаром ця організація змінила свою назву на «Друзі нової Росії» і розгорнула інтенсивну пропаганду за визнання Сполученими Штатами Радянського уряду і за сприяння зусиллям, як говорилося в одній з її резолюцій, «завдати поразки всім імперіалістичним цілям і забезпечити народний мир, який ліквідує причину міжнародної війни»¹⁵. Активну діяльність за досягнення цієї мети проводили в США також організації «Друзі російської свободи», партія «Індустріальні робітники світу» (ІРС).

Великим було захоплення історичним звершенням трудящих Росії в нейтральних країнах. У Данії в другій половині січня 1918 р. зібралось перше після перемоги Жовтневої революції засідання секретаріату, що представляв революційно-синдикалістський рух країни, і учасники цього засідання вважали за свій інтернаціональний обов'язок висловити своє ставлення до нової, робітничо-селянської влади. В їх вітанні говорилося, зокрема: «Наша радість невимовна. Ваш приклад сяє, як провідна зірка, перед всесвітнім пролетаріатом і надає нам відновлену віру, енергію і сили, щоб продовжувати і зміцнювати нашу боротьбу і щоб перетворити в життя ваші лозунги і на датській землі, датським робітничим класом.

Через національні кордони і імперіалістичні війни, через усе те, що капітал ставить поперек дороги інтернаціональному братерству народів,

¹³ Gallacher W. Revolt on the Clide. London, 1936, p. 175.

¹⁴ Socialist News (Cleveland), 1917, 23 Nov.

¹⁵ Evening Call, 1917, 22 Dec.

шлемо вам цей наш сердечний і захоплений привіт і просимо вас його передати всьому російському народові»¹⁶.

Почуття, з якими сприймали звістку про перемогу революції в Росії народи колоніальних і залежних країн, яскраво віддзеркалилося в привітанні Індійської мусульманської національної ліги. Відправлене Народному комісаріату закордонних справ РРФСР це привітання було в кінці 1917 р. і в січні 1918 р. опубліковане в нелегальних індійських газетах. Та до Москви воно було доставлене тільки в листопаді 1918 р. особливо довіреною особою, якій довелося подолати довгий і важкий шлях. У привітанні від імені народів Індії з великою теплотою і безпосередньо зворушливістю, звернутою до «вождів російської революції», говорилося про Жовтневу революцію як про велику перемогу в інтересах демократії всього світу, про благородство і гуманність принципів, проголошених Радянською владою, і про те, що «Індія молить провідіння зміцнити вас у стійкості в цих великих ідеалах». Разом з тим — і це легко зрозуміти, зваживши на сваволю англійських колонізаторів у тогочасній Індії,— висловлювалось побоювання, що «доки Англія тримає в рабському становищі 350 мільйонів населення Індії», вона «не терпітиме поруч із своїми найбільш важливими колоніями демократичну Росію, оснований на проголошених вами принципах», «не зупиниться ні перед якими найважчими і найнеймовірнішими зусиллями, щоб задусити вашу нову, Соціалістичну республіку», що для успіху цієї республіки потрібно буде багато років безкомпромісної боротьби¹⁷.

Наскільки сильним і глибоким був вплив політики миру, проголошеної Жовтневою революцією, на робітничі маси всіх країн, красномовно засвідчив у ті дні буржуазний журнал «Нью-Йорк таймс каррент гісторі». «Звідтоді як російським соціалістам вдалося взяти контроль над питанням війни і миру на Східному фронті,— писав цей журнал у січні 1918 р.,— серед робітників усіх воюючих країн відзначається тенденція брати активну участь у вирішенні питань війни. <...> Пролетаріат, пробуджуючись до більш повної класової свідомості, заявляє, що він збирається покласти край війні. Як це робив середній клас (тобто буржуазія.— І. Х.) у наполеонівських війнах, робітничий клас набуває зростаючий, якщо не контролюючий, голос у веденні справ, і багато мислячих оглядачів висловлює переконання, що цієї владності ніколи не уникнути»¹⁸.

Це велике історичне прозріння робітничого класу, викликане благодотворним впливом Жовтневої революції, в своїй основі, на рівні рядових мас було однополярним, незалежно від того, на якій стороні воювала дана країна. Воно було пройняте бажанням припинити кровопролиття, повернути зусилля і можливості народів до розв'язання проблем людського буття. Однак соціал-зрадники, які видавали себе за представників робітничого класу і очолювали його організації, витлумачували настрої мас на свій лад, як того потребували імперіалістичні інтереси національної буржуазії, закликали до продовження війни за ці інтереси до «переможного кінця». В результаті організований робітничий рух був розколотий по лініях розмежування і протистояння буржуазії. Справжнім виразником волі робітничого класу, які послідовно додержувалися інтернаціоналістських позицій, доводилося вести боротьбу як проти буржуазії, так і проти її прислужників у тогах соціал-демократичних і профспілкових лідерів.

Коли радянська пропозиція про мир, незважаючи на ігнорування її урядами Антанти і США, була поставлена на реальну основу і в Брест-Литовську почалися мирні переговори, ставлення до цих переговорів

¹⁶ Известия, 1919, 26 янв.

¹⁷ Правда, 1918, 17 ноября.

¹⁸ The New York Times Current History, vol. 14, New York, 1918, p. 200.

визначило передній край розстановки класових сил. В Англії керівництво лейбористської партії тільки 15 січня відгукнулося на події в Росії, причому не прямо, а відозвою до «народів Центральної Європи». В цьому документі в центр уваги були поставлені анексіоністські вимоги кайзерівської Німеччини в Брест-Литовську, але витлумачувалися вони в тому розумінні, щоб виправдати передусім участь Англії у війні¹⁹.

Віддаючи належне опортуністам за цю проімперіалістичну позицію, саме перед ними Ллойд Джордж проголосив дві із своїх найважливіших промов про війну на початку 1918 р. Зокрема, 5 січня він говорив перед конгресом тред-юніонів, чого потребувало досягнення «цілей у війні», і аудиторія беззастережно підтримала план мобілізації 100 тис. чоловік для верфей і 500 тис. для воєнної служби. Ці ж «цілі» і «затрати» на них були також схвалені 2/3 голосів на щорічній конференції лейбористської партії в Ноттінгемі в 20-х числах січня.

Таку ж саму позицію займали і опортуністи у Франції. Виражена вона була в листі до «соціалістів Росії», з яким ще 19 грудня 1917 р. виступили 28 соціал-шовіністів — членів французького парламенту. В тому листі мирні переговори в Брест-Литовську перекручувалися. Як випливало з листа, в Росії єдиною силою, здатною забезпечити «стійкий уряд», були начебто Установчі збори. Повторювалося твердження, ніби «відкинувши сепаратний мир, революційна Росія збереже свою честь». Щодо своєї позиції, то автори листа заявляли, що вони «не стануть робити будь-чого, щоб ослабити опір армії і народу Франції, а, навпаки, будуть зміцнювати їх мораль і наполегливо благодіти союзні уряди, щоб ті ясно підтвердили діями свої часто повторювані декларації, що вони воюють тому, що на них напали, і що вони не приймуть ніякого миру, крім миру, основанийого на праві»²⁰.

Справа, як бачимо, зображалася навіть так, ніби імперіалістичні уряди, продовжуючи війну, діяли відповідно до «благань соціалістів», тимчасом як насправді останні виступали рупорами імперіалістичної буржуазії, лейтмотивом якої було «Мир шляхом перемоги». І під цим кутом зору формувалась політика Заходу щодо Країни Рад, її мирних зусиль, політика антирадянської інтервенції, яка здійснювалась по різних каналах, в різних формах і зрештою вилилась в інтервенцію збройну.

Йдучи в руслі цієї імперіалістичної політики, опортуністи в робітничому русі з особливими низькопоклонством і беззастережністю вхопилися за «14 пунктів Вільсона». Артур Гендерсон уже наступного дня після того, як ці «14 пунктів» були оголошені, заявив, що, мовляв, «демократії світу мають тепер програму, під якою вони підписуються»²¹.

Проте фальшиві заяви буржуазних політиків та їх посіпак і брудні інсинуації буржуазної преси були поганими ліками за умов того часу. Маса інтуїтивно відчувала, на чиему боці правда, і велика правда про Жовтневу революцію освітлювала їм шлях до розуміння власного становища і власної лінії поведінки. Їх обурення триваючим кровопролиттям і погіршенням умов життя повсюдно виливалося в політичні виступи у формі мітингів, демонстрацій, страйків, бунтів, що нерідко переростали в збройні сутички з силами «закону і порядку».

Газета «Колл» 13 грудня 1917 р. писала: «Зараз у Росії є уряд, який не тільки говорить про блага миру, а й приступає до переговорів про негайний мир. Героїчна боротьба, яку ведуть більшовики — це не тільки боротьба за перемогу російського робітничого класу, це — боротьба за перемогу робітників у всьому світі»²². Конференція представ-

¹⁹ The New York Times Current History, vol. 14, p. 206—207.

²⁰ Ibid., p. 207—208.

²¹ Ibid., p. 277.

²² Волков Ф. Д. Крах англійської політики інтервенції і дипломатичської ізоляції Советського государства (1917—1924 гг.). М., 1954, с. 25.

ників робітничих комітетів і шоп-стюартів, що проходила в 1918 р., прийняла резолюцію, в якій, виражаючи підтримку радянській програмі справедливого, демократичного миру, заявляла: «Робітники Шотландії вимагають, щоб англійський уряд негайно прийняв радянську пропозицію про мир»²³. Під знаком цієї вимоги в Глазго 27 січня 1918 р. відбулася 30-тисячна демонстрація, про яку газета «Колл» писала, що «Глазго йде по шляху перетворення в британський Петроград»²⁴.

На мітингу, яким закінчилася ця демонстрація, була прийнята резолюція, в якій, зокрема, говорилося: «Ми гаряче схвалюємо встановлення соціалістичного уряду в Росії і шлемо свої вітання російським робітникам і всім робітникам світу. Ми клянемося боротися за ті ж самі цілі — повалення капіталістичного ладу і створення соціалістичної республіки; в ім'я цих цілей ми клянемося вжити всіх заходів до того, щоб зупинити війну...».

Дух пролетарської солідарності робітничого класу США висловила, зокрема, конференція соціалістичної партії Великого Нью-Йорка, що відбулася в перші дні 1918 р. Вона послала найсердечніші вітання Жовтневій революції і народженому нею «соціалістичному урядові, який так доблесно додержується принципів міжнародного соціалізму і є, отже, живим спростуванням капіталістичної надії, що солідарність революційного робітничого класу мертва». Конференція підкреслила у вищій мірі задоволення тим фактом, що перший соціалістичний уряд, будь-коли встановлений, привів до початку мирних переговорів і сприяв тому, щоб примусити імперіалістичні держави світу та їх капіталістичні уряди віддавати належне, якщо не на ділі, то на словах, соціалістичній формулі миру: ніяких анексій, карних контрибуцій і самовизначення націй²⁵.

Держави Четверного союзу, погодившись на мирні переговори з Радянською країною, дали тим самим підстави для їх робітничого класу сподіватися на близьке припинення війни, принаймні на Східному фронті. Та коли ці держави висунули перед РРФСР зухвалі анексіоністські вимоги, поставивши переговори під загрозу, це відіграло роль детонатора в напруженій обстановці. Зокрема, в Австро-Угорщині, де вибух був першим, повідомлення про кризу в Брест-Литовську співпало із скороченням наполовину пайка на муку. 14 січня застрайкували робітники Відня, Верхньої Австрії, Штірії, Будапешта, Кракова, Борислава, Дрогобича та інших промислових районів країни. Страйк став загальним: ним було охоплено близько 700 тис. робітників, із них 120 тис. у Відні²⁶. Причому відбувалося це всупереч бажанню соціал-демократичних і профспілкових лідерів. Навіть Центральний комітет дії ліворадикалів, який планував страйк на 24 січня, був захоплений зненацька.

Проте якщо до революції справа все ж не дійшла, то тільки внаслідок зрадницької ролі соціал-демократичного керівництва. Це керівництво на чолі з Віктором Адлером, виступивши з «Маніфестом», що закликав до «боротьби», коли вона була в розпалі, постаралось очолити страйк. Хоча виразником волі робітників виступали ліворадикали, але вони були нечисленні, слабо орієнтувалися в конкретній обстановці і до того ж формально залишалися в складі соціал-демократичної партії. Все це дало змогу опортуністам захопити керівництво Радами. За рішенням Віденської Ради, прийнятим 308 голосами проти двох (ліворадикалів), страйк у Відні був припинений з 21 січня. За тлумаченням, до якого тоді вдався Віктор Адлер, це було «виразом благородності, здорового глузду і почуття відповідальності». Звернення правління со-

²³ Shop Stewards Conference. Manchester, 1918.

²⁴ Волков Ф. Д. Указ. соч., с. 25.

²⁵ Evening Call, 1918, 7 Jan.

²⁶ Турок В. М. Очерки истории Австрии, 1918—1929. М., 1955, с. 29.

ціал-демократичної партії до робітників з приводу припинення страйку закінчувалося висловом: «Із зброєю до ноги ми будемо стояти на сторожі, завжди готові до нових боїв»²⁷, тим часом як листівка ліворадикалів у тому ж зв'язку починалася словами: «Зражені і продані»²⁸. Фактично страйк в Австрії припинився тільки 25 січня, а в слов'янських землях, де він почався 22 січня, в останні дні місяця.

Робітничий клас Німеччини свою волю на користь негайного укладення миру виразив політичним страйком, який почався 28 січня. Головним заспівавцем підготовки були «спартаківці». В одній з їх відозв говорилося: «Загального миру не можна досягти без повалення влади, що панує в Німеччині. Тільки піднявши факел революції, тільки на шляху відкритої масової боротьби за політичну владу, за панування народу і за республіку в Німеччині можна зараз перешкодити новому спалаху бойні народів і тріумфу німецьких анексіоністів на Сході і Заході»²⁹. На заклик «спартаківців» у Берліні роботу припинили 675 тис. робітників. Обрані ними більш як 400 представників на загальних зборах оголосили себе робітничою Радою і висунули широке коло політичних, економічних і соціальних вимог, серед яких на першому місці стояла вимога негайного миру без анексій і контрибуцій у повній відповідності з пропозиціями більшовиків, залучення до участі в мирних переговорах представників робітничого класу. Незабаром хвиля страйку поширилась на всю країну. Не працювали в ті дні більшість воєнних заводів у головних промислових центрах. Страйком було охоплено півтора мільйона чоловік. Повсюдно відбувалися мітинги, що вражали своєю масовістю і рішучим антивоєнним настроєм учасників. Становище виглядало схожим на громадянську війну.

Однак сили, яка очолила б революційне піднесення німецького робітничого класу в ті дні, не виявилось. До виконкому, обраному робітничою Радою Великого Берліна для керівництва страйком, ввійшов лише один «спартаківець», а решта — десять його членів, були представниками опортуністичного керівництва СДПН і НСДПН. Тим часом це керівництво доклало всіх зусиль, щоб, звівши вимоги робітників до частковостей, згорнути боротьбу. Власті повели проти страйкарів кампанію репресій і терору, і опортуністи з посиленням на це прийняли рішення, щоб з 3 лютого припинити страйк. Це була капітуляція.

Уникнувши таким чином, при прямому сприянні соціал-демократичних лідерів, загрози з боку власного тилу, імперіалісти Німеччини і Австро-Угорщини надали своїм анексіоністським посяганням на переговорах з РРФСР у Брест-Литовську форму ультиматуму. Серйозною послугою для них стало те, що Троцький, який очолював делегацію РРФСР, злочинно, без будь-яких на те підстав визнав українських буржуазних націоналістів з Центральної ради, що з'явилися на конференцію, за «повноважну делегацію». Скориставшись цим, держави Четверного союзу розіграли 9 лютого 1918 р. фарс укладення договору з владою, яку в наступні дні пішли установлювати на Україні силою своїх багнетів. Ця змова, з одного боку, відкрила для Німеччини і Австро-Угорщини можливість ослабити продовольчу кризу, а з другого, — створивши видимість «часткового миру», посилити тиск на РРФСР. А коли Троцький, всупереч постанові ЦК РКП(б) і директивам уряду, відмовився підписати умови, що їх диктували імперіалісти, кайзерівські війська рушили проти Радянської республіки.

Соціалістична батьківщина опинилася перед лицем смертельної небезпеки. На готовність Раднаркому РРФСР підписати мир Німеччина на четвертий день наступу її військ, 21 лютого, відповіла ультиматумом,

²⁷ Цит. по Турок В. М. Указ. соч., с. 39.

²⁸ Турок В. М. Указ. соч., с. 39.

²⁹ Руге Вольфганг. Указ. соч., с. 30.

умови якого були більш важкі, ніж ті, що висувалися в Брест-Литовську. «Неймовірно, нечувано тяжко підписувати нещасний, безмірно тяжкий, безконечно принизливий мир, коли сильний стає на груди слабому»,— писав В. І. Ленін³⁰. Але в умовах, що склалися, його не можна було не підписувати, і 3 березня він без обговорення був підписаний і 17 березня — ратифікований IV Всеросійським надзвичайним з'їздом Рад. Тим самим була виборена можливість зберегти завоювання Жовтневої революції, зміцнити Радянську владу. В цьому в той трагічний момент полягав найважливіший не тільки національний, а й міжнародний пролетарський обов'язок революційних мас нашої країни, їх провідної сили — робітничого класу. «Зберігаючи Радянську владу,— писав тоді В. І. Ленін,— ми подаємо найкращу, найсильнішу підтримку пролетаріатові всіх країн в його невимовно трудній, тяжкій боротьбі проти своєї буржуазії. І більшого удару для справи соціалізму тепер, ніж крах Радянської влади в Росії, нема і не може бути»³¹.

З відповідальністю, гідною кращих традицій пролетарського інтернаціоналізму, усвідомлювали це і робітничі маси зарубіжних країн, і їх солідарні дії на захист країни, що стала прапороносцем міжнародного соціалізму, були сповнені великого благородства і самовідданості. В США, наприклад, коли стало відомо про вторгнення кайзерівських військ у Країну Рад, трудящі висловлювали радянським людям щонайпалкішу моральну підтримку, для допомоги збирали гроші і створювали червоногвардійські загони. Більшовицьке інформаційне бюро, створене там в кінці грудня 1917 р. з метою роз'яснення політики Радянської влади, в телеграмі Раднаркомів РРФСР, висловлюючи свою солідарність з російським пролетаріатом і урядом, повідомляло про «кроки організувати Червону гвардію тут» (в США). 1—4 лютого в Нью-Йорку відбулася перша об'єднана конференція американців — вихідців із Росії. Її виконавчий комітет телеграфував «вітання революційній Росії, як вона представлена народними комісарами. Ми,— підкреслювалось у телеграмі,— серцем і душею з вами. Готові організувати революційні легіони. Відповідайте»³².

Цей рух за подання допомоги Радянській Росії і, зокрема, послітку до неї добровольців, набув у США настільки широкого розмаху, що на нього не могли не реагувати у Вашингтоні. Зрозуміло, реакція була зворотною. Хоча в США на той час формувалися єврейський батальйон для служби в Палестині і польський легіон для служби у Франції, воєнне відомство США, зважаючи, що «американська червона гвардія» призначалася для допомоги революційній Росії, офіційно заявило організаторам цієї гвардії: «В політику Сполучених Штатів не входить заохочувати чи дозволяти формування окремих бригад, полків, батальйонів або інших організацій, складених виключно чи переважно з членів будь-якої раси, переконання чи політичної групи»³³.

Імперіалістичні уряди, протидіючи при сприянні опортуністів робітничому класові в будь-яких його кроках на підтримку Радянської Росії і, тим більше, у відправці до неї добровольців, як це показано на прикладі США, в той же час всіляко допомагали контрреволюції і невдовзі послали й війська з метою придушити Радянську владу. Вже 9 березня 1918 р. в Мурманську висадився воєнний десант. 5 квітня у Владивостоці з'явилися японські і англійські інтервенти. Починаючи з 25 травня в Челябінську і на схід від нього по всьому Великому Сибірському шляху підняли заколот чехословацькі легіонери, обмануті і спровоковані агентами держав Антанти і США. В серпні збройна інтер-

³⁰ Ленін В. І. Нещасний мир.— Повне збір. творів, т. 35, с. 365.

³¹ Ленін В. І. Позиція ЦК РСДРП (більшовиків) в питанні про сепаратний і анексіоністський мир.— Повне збір. творів, т. 35, с. 375.

³² Evening Call, 1918, 28 Febr.

³³ Foner Philip S. Op. cit., p. 89.

венція цих держав проти Країни Рад набула характеру широкомасштабної війни. 2 серпня війська Англії висадилися в Архангельську і 12 серпня — її новий десант у Владивостоку. Там же, у Владивостоку, з 10 серпня був французький десант, і 16 серпня туди прибув 9-тисячний американський десант.

З того часу і на три подальші роки боротьба проти антирадянської збройної інтервенції імперіалістичних держав стала найважливішим інтернаціональним обов'язком пролетарів усіх країн. Ставленням до інтервенції визначалися як лінія розмежування між класами в країнах капіталу, так і лінія політичного та ідеологічного розмежування в самому робітничому русі.

Після того як державний департамент США 3 серпня 1918 р. оголосив про об'єднану американо-японську збройну інтервенцію в Сибіру і збройну інтервенцію союзників вздовж Мурманського узбережжя в США зібралась конференція функціонерів соціалістичної партії і виступила з прокламацією. В прокламації з тривогою відзначалося, що «сили капіталізму і реакції в усьому світі сповнені рішучості роздавити щойно завойовану свободу російських робітників. Вони діють разом із залишками старого режиму і багатими буржуазними вигнанцями за повалення Радянського уряду і за відновлення правління феодалізму і імперіалізму в Росії». Конференція засудила плани імперіалістів «використати чехословаків як контрреволюційну силу» і «як повністю несумісні з будь-якою практикою демократії і міжнародної пристойності всякі і всі плани інтервенції», висловила протест «проти триваючої ізоляції Радянського уряду Росії» і закликала «робітників усього світу допомогти російському народові в його боротьбі за свободу»³⁴.

Інтернаціоналістський настрій в Англії тих днів виразила Британська соціалістична робітничка партія в маніфесті на захист «світової революції в її важкому становищі, в яке поставлені наші російські товариші». З посиланням на фарс, яким прикривалась висадка англійських військ у Мурманську, в маніфесті вказувалося, що то було «оголошення війни американськими, британськими і французькими капіталістами більшовикам за те, що вони наважилися відмовитися від боргів, зроблених царизмом, боргів для придушення революційного руху в Росії». Якими наслідками антирадянська інтервенція загрожувала в самих країнах, що її чинили, — про це англійські соціалісти-інтернаціоналісти писали, що «це оголошення війни більшовикам, носіям прапора інтернаціональної соціалістичної революції, дасть можливість капіталістам усіх країн кидати в тюрми і переслідувати тих, кого контрреволюціонери... вважатимуть за більшовиків, за членів соціалістичної партії, яка не стоїть у союзі з владою і члени якої відкрито чи скрито співчують більшовикам». Маніфест завершувався зверненням до «всіх соціалістичних партій, які співчували Радянському урядові Росії»: «Від нас залежить врятування революції і разом з тим врятування нас самих. До роботи!»³⁵.

Пробивався кризь шовіністичний дурман, що його нагнітали буржуазія та її соціал-прислужники, і інтернаціоналістський дух робітничого класу Франції. Цей дух позначався на зміні розмежування сил і в Загальній конфедерації профспілок, і, зрештою, в соціалістичній партії не на користь соціал-шовіністів. В середині липня ЗКП (908 голосами проти 253 при 46 тих, що утрималися) прийняла резолюцію, в якій заявляла про «засудження будь-якої збройної інтервенції країн Антанти без згоди на те самого російського народу»³⁶. Коли Національна рада Французької соціалістичної партії зібралась на конференцію (28—29 лип-

³⁴ Foner Philip S. Op. cit., p. 118—120.

³⁵ Пролетарская солидарность трудящихся в борьбе за мир (1917—1924). М., 1958, с. 62—63.

³⁶ L'Humanité, 1918, 17 juill.

ня), на ній в питанні про ставлення до Країни Рад було запропоновано три проекти резолюції. Позицію солідарності з Радянським урядом поділяла все ще незначна меншість, і за відповідний проект резолюції було подано всього 152 голоси. Але там уже й не були в більшості ті, хто щодо інтервенції союзників у Росії вважав, що «така інтервенція корисна» на тій підставі, що там була, мовляв, «обстановка великого безладдя», і тільки депутати Установчих зборів були, мовляв, «законними представниками». За проект резолюції в цій постановці було подано 1172 голоси. Більшість у 1544 голоси виступили за резолюцію, в якій, хоча й з опортуністичними застереженнями проти революційних перетворень у нашій країні, все ж висловлювалась опозиція «проти будь-якої інтервенції союзників, яка була б спрямована проти російських соціалістів і означала б посягання на право народу Росії розпоряджатися собою так, як він бажав»³⁷. Залишалося відкритим при цьому питання, кого ті, хто голосував за цю резолюцію, вважали «російськими соціалістами». Проте це вже був виклик тій безоглядній знавіснілості, якої трималися відкриті соціал-шовіністи, і в цьому виклику виражалися ті настрої, якими жив робітничий клас Франції.

Не зачухали й революційні паростки, розтопані мілітаристським чоботом у січні 1918 р. в Німеччині і Австро-Угорщині. Продовження війни і ускладнення економічного становища в цих країнах розширювали для них соціальний ґрунт, і вони набирали внутрішніх сил. «Союз Спартака» у відозві до німецьких трудящих у липні того року заявляв: «Ми хочемо миру! Але миру нема, поки ця безсовісна банда гнобителів народу стоїть біля керма. Мир можливий тільки на руїнах теперішнього уряду, військової диктатури, монархії імперіалізму... Російська революція позбавлена підтримки, оскільки німецький імперіалізм наклав їй на шию петлю, і англо-франко-японські капіталісти наслідують його приклад, щоб взяти участь у дільбі здобичі... У цей час належить врятувати нашу заплямовану репутацію, слід покінчити остаточно з ганьбою, яку ми взяли на себе, виконуючи роль катів російської революції». Відзначивши, що і на фронті, і в країні все вже кипіло і хвилювалося, «спартаківці» закликали: «Геть уряд убивць народів! Владу до рук німецьких робітників! Це символ нашої перемоги! Нам нема чого втрачати, крім наших кайданів, придбаємо ж ми увесь світ»³⁸.

В Австро-Угорщині становище в 1918 р. було хиткіше, ніж у будь-якій з країн, що воювали, за винятком, можливо, Італії. В клаптиковій монархії не вшухали страйки робітників, голодні бунти населення, солдатські повстання. Зростало дезертирство з армії. Поширювався вплив на маси солдат, що поверталися з полону. Продовжували функціонувати Ради, створені в ході січневого страйку. В. І. Ленін, оцінюючи міжнародну обстановку на кінець літа, в промові на I Всеросійському з'їзді працівників освіти вказував: «Паралельно з війною однієї групи імперіалістів проти другої починається всюди війна, яку, заражений прикладом російської революції, оголошує робітничий клас своїй власній буржуазії. Всі ознаки вказують на те, що Австрія і Італія переживають переддень революції, розклад старого ладу в цих країнах іде швидкими кроками»³⁹.

Піднесення пролетарського руху в Італії на початок осені 1918 р. віддзеркалилося як у самому факті скликання (вперше за час війни), так і в характері роботи з'їзду Італійської соціалістичної партії. Проходив цей (XV) з'їзд 1—5 вересня. Розстановка сил у партії знайшла відображення в розподілі голосів при прийнятті основної резолюції. За проект правої фракції було подано 2505 голосів і за проект центристів,

³⁷ Дюкло Жак. Октябрь 17 года и Франция. М., 1967, с. 163.

³⁸ Пролетарская солидарность трудящихся в борьбе за мир (1917—1924), с. 58.

³⁹ Ленін В. І. Промова на I Всеросійському з'їзді в справі освіти 28 серпня 1918 р.— Повне збір. творів, т. 37, с. 72.

які йменували себе «непримиренними лівими»,— 2507, тимчасом як за проєкт украї лівих, які називали себе «максималістами», 14015. При цьому, однак, навіть праві не наважувалися відкрито обстоювати свої оборонницькі погляди, а камуфлювали їх антивоєнною фразеологією. В резолюції про ставлення партії до міжнародного і внутрішнього становища, прийнятій без обговорення, війна визначалася як імперіалістична за своїм характером. Ставлення до Радянської Росії проявилось уже на першому засіданні, коли було зачитане привітання одного з ув'язнених лідерів Ладзарі. В привітанні висловлювався заклик «не забувати, що відбувається в Росії». Більшість делегатів гарячими оплесками зустріла ці слова, а коли було повідомлено про замах на В. І. Леніна, в залі залунали вигуки глибокого обурення цим бандитським актом і «Хай живе Ленін!» Один з делегатів говорив з трибуни з'їзду: «Я чекав до кінця цього ранішнього засідання, сподіваючись, що хто-небудь краше скаже що-небудь на захист російської революції. Як би то не було, я пропоную з'їзду, щоб уся наша душа, все наше серце, всі наші думки сьогодні, як і завжди, були спрямовані до товаришів з Росії і до російської революції»⁴⁰.

Обраний на цьому з'їзді Італійської соціалістичної партії її новий Центральний Комітет на своєму першому засіданні постановив запропонувати всьому пролетаріату країни висловити найглибше співчуття російській революції і протест проти нападу імперіалістів «Згоди» на Радянську Радянську Республіку⁴¹.

У Німеччині в потоці подій, що розвивалися з наростаючим темпом, «спартаківці» 7 жовтня 1918 р. провели нелегальну Всенімецьку конференцію ліворадикальних груп з метою вироблення програми дій і організаційних заходів перед лицем революції, що наближалася. В резолюції і у відозві до населення конференція на основі аналізу становища вказала на наявність у країні революційної ситуації і водночас підкреслила, що «перші пориви революції показали, що контрреволюція напogотові». Щодо стратегічної мети, то конференція відзначала: «Німецький пролетаріат приєднується до революційної програми Комуністичної партії 1848 р. і проголошує створення Німецької соціалістичної Республіки, солідарної з Російською Радянською Республікою»⁴². Для досягнення цієї мети конференція визнала за безперспективне співробітничати з лідерами НСДПН, які своєю непослідовністю тільки сіяли в масах дезорганізацію. Тим самим був зроблений ще один крок до організаційного відмежування послідовних інтернаціоналістів від центристів у німецькому робітничому русі.

Революційний пожежар у Німеччині почався з повстання військових моряків Кіля 3 листопада. Це повстання підтримали робітники, і влада в місті перейшла до рук Рад робітників і солдат. Полум'я цього повстання блискавично перекинулося на інші порти і міста країни. 7 листопада, в річницю Жовтневої революції, червоні прапори майоріли в десятках німецьких міст. Готувався до збройного повстання пролетаріат Берліна. Буржуазія та її соціал-демократичні прислужники, які з 3 жовтня входили в уряд, намагалися протидіяти розвиткові подій. Особливі зусилля докладалися, щоб дискредитувати Жовтневу революцію та її дітище — Радянську владу, ідея якої все більше поширювалася в масах. Та процес був незворотним. 9 листопада Берлін був охоплений загальним страйком, до якого закликали робітників «Союз Спартака» і виконком революційних старост. Перед лицем сотень тисяч робітників і солдатів, які заповнили вулиці і, демонструючи під червоними прапорами, вигукували «Геть війну!», «Геть кайзера!», Вільгельм II зрікся престолу. Склав свої повноваження й кайзерівський уряд. Наступного дня була створена «Рада

⁴⁰ *Кобылянский К. В.* Указ. соч., с. 21.

⁴¹ *Правда*, 1918, 26 сент.

⁴² *Руге Вольфганг.* Указ. соч., с. 51—52.

народних уповноважених», проте вона хоч і зображала себе «чисто соціалістичним урядом» складалася з правих і центристських лідерів соціал-демократії та їх поплічників і, зрештою, стала органом контрреволюції. В головному вимірі зовнішньої політики цього уряду — ставлення до Радянської Росії — його контрреволюційність проявилася з перших днів існування. Він не прийняв пропозицію ВЦВК РРФСР про укладення нового радянсько-німецького договору, замість анульованого Брест-Литовського, і навіть відмовився прийняти продовольчу допомогу з боку Радянської Росії.

В більшості земель Габсбурзької монархії революція набрала національно-визвольного характеру. Правлячі кола при активному сприянні австрійської соціал-демократії намагалися протидіяти цій революції, вдавшись до реформування Австро-Угорщини в федеративну державу. Але рух народних мас, особливо в слов'янських землях, уже вийшов з берегів існуючого правопорядку. Користуючись відсутністю революційних робітничих партій, буржуазія пригнічених націй створювала свої органи, які діяли незалежно від влади Габсбургів. Імперія фактично перестала існувати. Тим часом робітники і солдати, наслідуючи приклад трудящих нашої країни, повсюдно створювали свої органи влади — Ради. Але, як і в січні 1918 р., сили, що могла б очолити цю революційну творчість мас, все ще не було. Комуністична партія Австрії, установчий з'їзд якої відбувся 3 листопада 1918 р., тобто ще до повного повалення монархії, яскраво продемонструвала революційне піднесення, яке відбувалося в країні. Проте австрійські комуністи переживали, як указував пізніше В. І. Ленін, «...ілюзію, нібито, оголосивши себе комуністами, група може стати силою без глибокої боротьби за вплив серед мас...»⁴³. Для подолання цієї ілюзії потрібен був час, який соціал-демократичні лідери використали для того, щоб не допустити переходу влади до рук робітничого класу.

Зростала пролетарська солідарність з країною Великого Жовтня й у Франції, і це позначалось на дальшому розмежуванні сил всередині соціалістичної партії. На з'їзді цієї партії, що відбувся 6—10 жовтня 1918 р., навіть запеклі шовіністи, з огляду на настрій робітничих мас, не наважилися промовчати про антирадянську інтервенцію чи, тим більше, відкрито захищати її. Резолюція, яку запропонували праві лідери, обтічно зводила справу до того, що «слід зробити французькому урядові запит, за яких умов були вжиті дії союзних армій в Архангельську і які гарантії були дані представникам Установчих зборів щодо поваги прав і інтересів російського народу». Однак ця резолюція, зібравши 1212 голосів, не пройшла. Більшість — 1528 делегатів з'їзду — проголосувала за резолюцію, запропоновану представниками лівого крила. В ній говорилося, що «партія рішуче засуджує дії офіційної Франції та її союзників у Росії, які являють собою посягання на права російського народу. Партія вважає, що ця інтервенція має не тільки явно злочинний, але й надто небезпечний характер... Соціалістична партія протестує проти тих прийомів, до яких вдаються французькі і союзні керівники щодо російської революції. Ці прийоми дуже нагадують методи коаліції монархів, які навалилися на французьку революцію...» Центристська ж резолюція Леона Блюма, в якій взагалі не згадувалась Жовтнева революція, зібрала всього 181 голос⁴⁴.

Зміцнення у Французькій соціалістичній партії позицій нової більшості, яка виступала на захист Радянської країни, було яскраво продемонстроване у зв'язку з першою річницею Великого Жовтня. Постійна адміністративна комісія партії з цієї нагоди більшістю голосів прийняла резолюцію, в якій говорилося, що комісія «знову підтверджує

⁴³ Ленін В. І. Замітки публіциста.— Повне зібр. творів, т. 40, с. 130—131.

⁴⁴ Дюкло Жак. Указ. соч., с. 178—179.

протест, з яким партія виступила проти походу союзників у Росію і проти усіх експедицій, що могли б бути організовані пізніше». «Соціалісти», що залишалися в меншості, поспішили публічно відмежуватися від відзначення річниці Республіки Рад і в унісон з буржуазною пресою твердили, ніби більшість комісії, «сліпо поділяючи екстремістські ідеї, погоджується з концепціями, які можуть поставити партію перед необхідністю все більше і більше солідаризуватися з методами більшовиків»⁴⁵.

Американська реакція в своєму страхові перед революційною хвилею, що підносилася під впливом Великого Жовтня в усіх країнах, не погребувала навіть тим, щоб поширювати антирадянські вигадки і чинити розправи над усіма, хто виступав проти війни, виражав симпатії до Радянської Росії. «В Америці — в цій країні, що раніше називалась найвільнішою країною, — соціалістами перепоповнені тюрми...», — відзначав В. І. Ленін у ті дні 1918 р.⁴⁶ До десяти років ув'язнення був засуджений лідер соціалістичної партії Юджін Дебс. За тюремними ґратами опинився і генеральний секретар цієї партії Чарльз Т. Шенк. Під істеричний галас буржуазної преси був інсценований процес над 166 активістами організації «Індустріальні робітники світу», і 99 з них, включаючи їх лідера Уільяма С. Хейвуда, були засуджені строком від 10 до 20 років кожний та оштрафовані на загальну суму 2,3 млн. доларів.

Проте всупереч намаганням реакції в США, як і в інших країнах, правда про Жовтневу революцію і велику ленінську партію жила в масах і надихала їх на боротьбу. Яскравою демонстрацією цього стало святкування першої річниці Великого Жовтня. Цій нагоді були присвячені сторінки робітничої преси. Повсюдно відбулися масові мітинги. Учасники одного з них телеграфували Радянському урядові: «Ми, робітники і робітниця міста Нью-Йорка, зібравшись на масові мітинги, шлемо сердечні вітання Російській Радянській Республіці. Ми поздоровляємо наших російських товаришів з їх чудовими досягненнями і клянемося своїми серцями і життями наслідувати їх благородний приклад і встановити в нашій країні вільний робітничий клас»⁴⁷. Все владнішим ставав голос американських робітників проти інтервенції у внутрішні справи Радянської Росії. Учасники одного з мітингів, що відбувся в кінці листопада 1918 р. в Сент-Луїсі, заявляли Вільсону, що його послання на «допомогу Росії» «означає для нас ніщо інше як допомогу Російській Робітничій Радянській Республіці», і вимагали «негайного виведення американських військ з території Росії, щоб дати можливість російському народові встановити такий уряд, який здається йому найкращим для його безпеки і щастя»⁴⁸.

Такі ж голоси набирали силу і в інших країнах, зокрема Японії. Виконавчий комітет соціалістичних груп Токіо і Йокогами в своїй резолюції і супровідному листі, з яким вона була надіслана Радянському урядові, виражав повну повагу японських соціалістів до російської революції і глибоку симпатію російському народові. «Ми, — говорилося в листі, — сповнені обурення проти способу дії японського уряду, який... відправляє війська в Сибір, щоб затримати вільний розвиток російської революції. Ми нескінченно жалкуємо, що у нас нема достатніх сил, щоб віддалити від вас небезпеку, яка загрожує вам з боку нашого уряду, але ви можете бути певні, що, незважаючи на переслідування, яких ми нині зазнаємо з боку нашого уряду, прапор свободи майорітиме також і над Японією»⁴⁹.

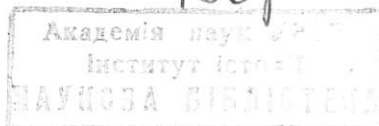
⁴⁵ Temps, 1918, 10 Nov.

⁴⁶ Ленін В. І. Промова на мітингу в Бутирському районі 2 серпня 1918 р. Газетний звіт. — Повне збір. творів, т. 37, с. 26.

⁴⁷ Call 1918, 8 Nov.

⁴⁸ Ibid., 1918, 1 Dec.

⁴⁹ Известия, 1918, 20 ноября.

Боротьба робітничого класу зарубіжних країн за мир у відповідності з принципами і цілями, окресленими в ленінському Декреті, і проти антирадянської інтервенції переростала, як це показали революційні події в Німеччині і Австро-Угорщині, в боротьбу за соціальне і національне визволення. В цьому зв'язку, зокрема, адміністративна комісія Французької соціалістичної партії в резолюції, прийнятій її більшістю, слушно зазначала, що, «як у Радянській Росії, соціалізм з'являється в усій Центральній Європі і повсюди поза нею — як кваліфікований ліквідатор політичної і соціальної спадщини, залишеної війною»⁵⁰. Проте, не кажучи вже про відчайдушні зусилля буржуазії, над робітничим рухом все ще тяжів дух опортунізму. Соціал-зрадники всіляко вправлялися, щоб утримати робітничий клас від солідарності з країною, що відкрила шлях до соціалізму, від наслідування цього шляху. Леон Блюм, який в подальші десятиліття уособлював усю огидність опортунізму, в ті дні в статті «Необхідно зрозуміти один одного» прямо заявляв про «небезпеку» і «неприйнятність» більшовизму для Франції⁵¹.

Своїми зойками про «небезпеку» більшовизму соціал-прислужники буржуазії мали на меті внести плутанину в уми мас і тим самим запобігти революції і відвернути увагу від злочинної інтервенції імперіалістичних урядів проти Країни Рад. Це ускладнювало боротьбу послідовних революціонерів-інтернаціоналістів, але разом з тим вело їх по шляху політичного, ідеологічного і організаційного відмежування від опортунізму. Звіряючи компас своєї боротьби з ленінським курсом більшовиків, справжні виразники волі і інтересів робітничого класу створювали свої самостійні організації — комуністичні партії. Народження цих партій у більшості країн світу і їх згуртування навколо III, Комуністичного Інтернаціоналу були одним з найважливіших підсумків міжнародної пролетарської солідарності, що розгорнулася під безпосереднім впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції, на захист її завоювань і за наслідування її прикладу.

60 років, що минули з часу Жовтневої революції, яскраво підтвердили велику життєву силу пролетарського інтернаціоналізму. Втіленням і виразником її сьогодні виступають Радянський Союз, про завоювання і звершення якого красномовно свідчить нова Конституція, світова співдружність соціалістичних країн, міжнародний комуністичний рух. Наша партія несхибно вірна пролетарському інтернаціоналізму. Вона розглядає його як один з головних принципів марксизму-ленізму. «...Відзначаючи шістдесятиріччя нашої революції,— підкреслював Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР Л. І. Брежнев,— ми, комуністи Радянського Союзу, знову заявляємо, що будемо завжди вірні великому братерству комуністів світу!»⁵².

А. С. ЗАВ'ЯЛОВ, І. М. КУЛИНИЧ

ВЕЛИКИЙ ЖОВТЕНЬ І БОРотьБА ЗА СОЦІАЛІЗМ НА НІМЕЦЬКІЙ ЗЕМЛІ

Основоположники наукового комунізму передбачали, що революційна боротьба російського пролетаріату справить глибокий вплив на європейський робітничий рух взагалі і німецький зокрема. Історія трьох російських революцій в їх міжнародному аспекті підтвердила все-світньо-історичне значення досвіду робітничого класу Росії, куди на

⁵⁰ L'Humanité, 1918, 13 nov.

⁵¹ Ibid., 15 nov.

⁵² Брежнев Л. І. Великий Жовтень і прогрес людства. Доповідь на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському Палаці з'їздів 2 листопада 1977 року, К., 1977, с. 24.

початку ХХ ст. перемістився центр світового революційного руху. Розкриваючи значення перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції для розвитку світового революційного процесу, В. І. Ленін підкреслював, що про інтернаціональний характер цієї революції слід говорити у вузькому і широкому розумінні слова. У вузькому розумінні він вбачав всесвітньо-історичне значення перемігшої соціалістичної революції в Росії в тому, що «...деякі основні риси нашої революції мають не місцеве, не національно-особливе, не російське тільки, а міжнародне значення», розуміючи під цим «...історичну неминучість повторення в міжнародному масштабі того, що було у нас...», наголошуючи на тому, що «...російський зразок показує всім країнам дещо, і дуже істотне, з їх неминучого і недалекого майбутнього»¹. Міжнародний характер, інтернаціоналізм Великого Жовтня в широкому розумінні, за визначенням В. І. Леніна, полягає в тому, що він зробив вплив на всі країни як прискорювач світового революційного процесу, що він не лише продовжив, а й збагатив, підніс на новий, надзвичайно високий рівень традиції класової солідарності пролетаріату всього світу. Виступаючи з доповіддю, присвяченою 60-річчю Жовтня, Л. І. Брежнев говорив, що жодна з подій світової історії не мала таких глибоких, довгочасних наслідків для людства, як Велика Жовтнева соціалістична революція.

Всупереч історичній істині буржуазні ідеологи протягом багатьох десятиріч намагаються заперечити міжнародне значення досвіду та ідей російських революцій, довести їх локально-національний характер. Особливо частих нападок та фальсифікацій зазнає всесвітньо-історична роль Великої Жовтневої соціалістичної революції.

По відношенню до Німецької Демократичної Республіки та Соціалістичної єдиної партії Німеччини, зокрема, буржуазні ідеологи застосовують такий прийом: робляться спроби протиставити робітничий рух комуністичному. Це подається таким чином, що нібито робітничий і комуністичний рухи існують незалежно один від одного, паралельно, що на відміну від робітничого руху комуністична течія, мовляв, привнесена іззовні, виникла під впливом російського більшовизму; в той час як традиції робітничого руху глибоко демократичні, комуністичний рух, нібито, відрізняється сугубим централізмом і навіть тоталітаризмом. Виходячи з цих нічим не аргументованих хибних посилок, на адресу КПН та СЄПН висловлюються докори у диктаторстві, забутті традицій німецького робітничого руху, національних інтересів та особливостей². Західнонімецька буржуазна історіографія, соціологія і політологія намагаються інтерпретувати застосування досвіду КПРС в європейських соціалістичних країнах як використання якогось універсального плану захоплення влади комуністами³.

Насправді ж характер і ступінь впливу ідей Жовтневої революції на революційний і демократичний рух в Німеччині (як і в інших країнах) являли собою не механічний вплив, а складний діалектичний процес, обумовлений конкретним історичним становищем, співвідношенням класових сил на міжнародній арені та всередині країни.

При дослідженні цього питання, як нам здається, слід керуватися певними критеріями, які повинні, на наш погляд, включати такі моменти: а) періоди (етапи) впливу ідей Жовтневої революції на дану країну; б) форми чи канали, в яких чи по яких здійснювався цей вплив;

¹ Див.: *Ленін В. І.* Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі.— Повне зібр. творів, т. 41, с. 3, 4.

² *Ludz P. C.* Parteilite im Wandel. Funktionsaufbau, Sozialstruktur und Ideologie der SED—Führung. Eine empirisch—systematische Untersuchung. Köln, Opladen, 1970; *Weber H., Oldenburg F.* 25 Jahre SED. Chronik einer Partei. Köln, 1971 u.a.

³ *Diepenthal W.* Drei Volksdemokratien. Ein Konzept kommunistischer Machstabilisierung und seine Verwirklichung in Polen, der Tschechoslowakei und der Sowjetischen Besatzungszone Deutschlands 1944—1948. Köln, 1974, S. 99.

в) зміст (аспекти) цього впливу на тому чи іншому етапі; г) досягнуті практичні результати цього впливу в діалектичній єдності з конкретно-історичними умовами класової боротьби.

Керуючись наведеними критеріями, проаналізуємо вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції стосовно до німецького робітничого руху. Якщо розглянути його періодизацію, то, мабуть, слід взяти за основу марксистську періодизацію новітньої історії Німеччини, НДР і ФРН, а саме: 1) 1918—1923 роки — роки революційного піднесення; 2) 1924—1933 роки — роки боротьби з наступом монополістичного капіталу і фашизму; 3) 1933—1945 роки — роки боротьби з фашистською диктатурою; 4) 1945 р.— до наших днів: а) для НДР — перехідний період від капіталізму до соціалізму та будівництво розвинутого соціалізму; б) для ФРН — боротьба за антимонополістичну альтернативу.

Аналіз історичних явищ, процесів і фактів незаперечно свідчить, що вплив революційних ідей Великого Жовтня на Німеччину в перший період реалізувався по таких каналах: 1) безпосередні контакти (братання і т. д.) російських революційних солдат і матросів з німецькими солдатами та цивільним населенням на фронтах першої світової війни, в ході німецької інтервенції проти Радянської Росії в Прибалтиці, Білорусії та на Україні, в таборах для військовополонених в Німеччині і Росії тощо; 2) в процесі дипломатичної діяльності Радянського уряду, починаючи від передачі по радіо ленінського Декрету про мир, в ході переговорів з представниками німецького командування та під час переговорів у Брест-Литовську, в Берліні, Генуї, Рапалло та інших місцях, в результаті діяльності радянської місії в Берліні і т. д.; 3) в зв'язку з наданням матеріальної допомоги голодуючому населенню Німеччини; 4) по лінії Комуністичного Інтернаціоналу; 5) в результаті агітаційної діяльності групи «Спартак», Комуністичної партії Німеччини, російської секції КПН тощо. Все це допомогло німецькому пролетаріату зрозуміти величезне значення Жовтневої революції і підготувати його до того, щоб стати союзником «...російської і всесвітньої пролетарської революції»⁴. Торкаючись впливу ідей Велико-го Жовтня на німецьких солдат, В. І. Ленін говорив у 1918 р.: «Те, про що напівжартома говорили німецькі дипломати — «русифікація» німецьких солдатів, — стало тепер не жартом, а гіркою для них правдою. Дух протесту зростає, «зради» стають звичайним явищем в німецькій армії»⁵. Далі В. І. Ленін зазначав, що перекинуті зі Сходу в Західну Європу німецькі солдати «...перенесли з собою те, що буржуазія називає світовим більшовизмом»⁶.

Спочатку, коли перемога соціалістичної революції в Німеччині здавалася близькою і досяжною, німецький пролетаріат, революційні матроси і солдати виявили найбільшу сприйнятливість до ідей збройного захвату політичної влади, повалення монархічного ярма та всевладдя монополістичної буржуазії, завоювання демократичних прав і свобод, інтернаціональної солідарності трудящих, боротьби за справедливий мир без анексій і контрибуцій, захисту першої в історії людства соціалістичної держави — Радянської Росії. Соціалістичну революцію в Росії палко вітали вожді німецького пролетаріату Ф. Мерінг, К. Цеткін, К. Лібкнехт та ін. Група «Спартак» в своїх листах та нелегальних прокламаціях висунула завдання наслідувати приклад російських братів по класу, «нести ідеї революції і миру зі Сходу на Захід». Її лозунгом

⁴ Ленін В. І. Прощальний лист до швейцарських робітників.— Повне збір. творів, т. 31, с. 90.

⁵ Ленін В. І. Промова на I Всеросійському з'їзді в справі освіти 28 серпня 1918 р.— Повне збір. творів, т. 37, с. 73.

⁶ Ленін В. І. VI Всеросійський надзвичайний з'їзд Рад робітничих, селянських, козачих і червоноармійських депутатів 6—9 листопада 1918 р.— Повне збір. творів, т. 37, с. 144.

стали слова «Вчитись у більшовиків — значить вчитись перемагати», а слова «з реакцією розмовляти по-російськи!» перетворилися в крилатий вираз серед німецького робітничого класу⁷. Протягом 1918 р. понад 2,5 млн. німецьких робітників брали участь в страйковій боротьбі проти режиму голоду, за негайне укладення миру і повалення кайзерівського імперіалістичного уряду війни⁸. Послідовниками Червоного Жовтня проголосили себе «Бременські ліві радикали». На сторінках «Лайпцігер фольксцайтунг» Ф. Мерінг розгорнув кампанію на захист ідей Жовтня, він висміював надії буржуазії ізолювати «серединну Європу від впливу російського перевороту»⁹.

В. І. Ленін дав високу оцінку революційній боротьбі німецьких робітників у цей період і, передусім, січневому загальному страйку 1918 р. «Вплив російської революції, — говорив він, — виявився в першому найграндіознішому за весь час війни виступі німецьких робітників, які на брестські переговори реагували колосальним страйком у Берліні та інших промислових центрах. Цей виступ пролетаріату в країні, одурманеній чадом націоналізму і сп'янілій від отрути шовінізму, є факт першорядної ваги і являє собою поворотний пункт у настроях німецького пролетаріату»¹⁰.

Велику допомогу німецьким революціонерам подали праці В. І. Леніна «Держава і революція», «Пролетарська революція і ренегат Каутський», «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», його листи до німецьких робітників і комуністів, зустрічі й бесіди з німецькими делегаціями на конгресах Комінтерну. Під безпосереднім впливом Жовтневої революції остаточно сформувався бойовий авангард німецького пролетаріату — Комуністична партія Німеччини. В. І. Ленін, характеризуючи через три тижні після Установчого з'їзду міжнародне значення створення КПН, говорив: «...Коли «Союз Спартака» назвав себе «комуністичною партією Німеччини», — тоді заснування справді пролетарського, справді інтернаціоналістського, справді революційного III Інтернаціоналу, *Комуністичного Інтернаціоналу*, стало фактом. Формально це заснування ще не закріплене, але фактично III Інтернаціонал тепер уже існує»¹¹.

Ідеї Великого Жовтня особливо відчутно позначилися на подіях Листопадової революції 1918 р. в Німеччині, класових боях в Баварії, Гамбургу та інших місцях. Їх вплив виявився також в могутньому рухові «Руки геть від Радянської Росії!». В ході акції солідарності з голодуючим населенням Росії у 1921 р. німецькі трудящі зібрали цінностей на суму 40 млн. марок, у 1922 р. в Радянську Росію було відправлено 16 пароплавів, завантажених інструментами, на суму 18 млн. марок¹².

Зовсім інакше реагувала на звістку про революцію в Росії німецька буржуазія та праві соціал-демократи. Реакційна преса писала про «червоний рай для злидарів», про «кокос на глиняних ногах», російський народ зображала таким чином, ніби він прагнув повернення царського режиму¹³. Проте, незважаючи на всі фальсифікації та репресії,

⁷ Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Bd. 3. Berlin, 1966, S. 28—35.

⁸ Штерн Л. Влияние Великой Октябрьской социалистической революции на Германию и германское рабочее движение. М., 1960, с. 175—207; Neues Deutschland, 1968, 29 Sept.

⁹ Див.: Цельт И., Рейссиг К., Хейнке В. О влиянии Великой Октябрьской социалистической революции на немецкое рабочее движение. М., 1967, с. 9, 20.

¹⁰ Ленін В. І. Доповідь на Московській губернській конференції заводських комітетів 23 липня 1918 р. Газетний звіт.— Повне зібр. творів, т. 36, с. 501.

¹¹ Ленін В. І. Лист до робітників Європи і Америки.— Повне зібр. творів, т. 37, с. 434.

¹² Цельт И., Рейссиг К., Хейнке В. Указ. соч., с. 62, 63.

¹³ Materialien der theoretischen Konferenz der Gesellschaft für Deutsch—Sowjetische Freundschaft mit internationalen Beteiligung zu 50 Jahre UdSSR und zu Fragen des Antikommunismus der Gegenwart. Erfurt, 1972, S. 14 ff.

панівним класам Німеччини не вдалося прищепити робітничому класові імунітет проти більшовизму.

До найбільших досягнень революційного руху в Німеччині у ці роки слід віднести, крім створення КПН, повалення монархії, встановлення буржуазно-демократичної республіки, зміцнення пролетарської солідарності з робітничим класом Радянського Союзу, активну участь у діяльності Комінтерну, засвоєння німецькими лівими соціал-демократами певного досвіду більшовиків тощо.

Однак не всі уроки Жовтня були засвоєні в Німеччині в однаковій мірі. Важливі концепції революційної стратегії російських більшовиків — союз робітничого класу з селянством, вибір необхідних форм боротьби, швидка і вчасна зміна лозунгів — ці та деякі інші якості ленінської партії ще не стали надбанням німецьких комуністів, що особливо негативно позначилося на діяльності партії в наступні роки.

На другому етапі деякі з вказаних вище каналів впливу ідей Жовтневої революції зникли (наприклад, братання солдат і т. д.), а натомість з'явилися нові комунікації. Серед останніх слід виділити такі: 1) поїздки німецьких робітничих делегацій в СРСР; 2) вивчення ленінізму в партійних школах КПН та в організованих по лінії Комінтерну школах в СРСР; 3) агітаційно-пропагандистська діяльність КПН та керованих нею пролетарських організацій («Союз червоних фронтовиків» та ін.); 4) вплив радянської соціалістичної культури, особливо літератури та кіно; 5) діяльність на території Німеччини міжнародних організацій пролетарської взаємодопомоги тощо.

В цей час основним поширювачем ідей Жовтня, ленінізму була Комуністична партія Німеччини. Партійна преса КПН, зокрема газета «Роте фане», промови і статті її керівних діячів, організація масових кампаній протесту проти політики правлячих кіл, участь у виборчих кампаніях, парламентська діяльність — все це служило доброю формою політичної освіти робітничого класу та широких трудящих мас.

Особливої уваги заслуговує парламентська діяльність фракції КПН, тому що, по-перше, виступи комуністів з трибуни рейхстагу слухали представники непролетарських прошарків населення, які справляли на них певний ідеологічний вплив; по-друге, ці виступи публікувалися в комуністичній пресі і їх мали можливість читати широкі маси робітників та інших трудящих верств. Видатним трибуном КПН був В. Пік, який протягом багатьох років входив у парламентські фракції КПН в пруському ландтазі, рейхстазі, берлінських міських зборах. В численних промовах В. Пік неодноразово спростовував наклепи та інсинуації буржуазних політиків на адресу Радянського Союзу. «Далеко за межами Радянської країни Радянський уряд здобув симпатії і довір'я, — говорив В. Пік у пруському ландтазі в грудні 1925 р. — Пригноблені народи звертаються до цього уряду в пошуках захисту від імперіалістичних сил»¹⁴.

Систематично і невтомно ніс вчення Леніна в німецький робітничий клас Е. Тельман. Статті і промови Тельмана, вся його суспільно-політична діяльність свідчать про те, що він майстерно застосовував ленінізм до конкретних умов розвитку в Німеччині, ведучи непримиренну боротьбу за чистоту марксистсько-ленінської теорії.

У 1926 р. було засновано видавництво «Марксистська бібліотека», в якому вийшов цілий ряд основних ленінських праць, зокрема філософських. XI з'їзд КПН у березні 1927 р. в Ессені прийняв важливе рішення про видання праць В. І. Леніна німецькою мовою¹⁵.

Революційні події в Росії та відповідна пропаганда КПН справили

¹⁴ Pieck W. Gesammelte Reden und Schriften, Bd. 3, Berlin, 1961, S. 183.

¹⁵ Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Bd. 4, 1966, S. 13.

помітний ідейний вплив на непролетарські елементи Німеччини, в тому числі на прогресивну інтелігенцію, буржуазних та християнських демократів. Серед останніх можна назвати О. Нушке, майбутнього голову ХДС в НДР, який на початку 20-х років виступив у пруському ландтазі та у пресі за встановлення максимально добрих відносин з новою Росією¹⁶, теолога О. Умфріда, одного з засновників «Товариства друзів нової Росії», створеного у 1923 р.¹⁷ Членами цього товариства були А. Ейнштейн, П. Остерайх, К. Кольвіц, А. Цвейг, Й. Бехер, А. Голічер, Е. Толлер, Г. Ейслер та ін. До керівництва цим товариством входили відомі діячі КПН Ф. Далем, Ф. Геккерт та ін.

При активній участі КПН у 1928 р. виник «Союз друзів Радянського Союзу», що налічував у 1932 р. 25 тис. членів¹⁸. Традиції цих організацій в нових історичних умовах продовжило «Товариство німецько-радянської дружби» в НДР.

В роки Веймарської республіки основний вплив на німецький робітничий рух справляли успіхи СРСР в соціалістичному будівництві, створенні могутньої індустрії, піднесенні матеріального і культурного рівня радянських народів, морально-політичні якості радянських людей, зовнішня політика СРСР, спрямована на збереження миру та відвернення війни.

Про успіхи в поширенні ідей ленінізму в Німеччині свідчив цілий ряд переконливих об'єктивних факторів, у тому числі кількісне зростання Компартії, збільшення числа голосів виборців, що голосували за КПН, і т. д. Наприкінці 1932 р. КПН налічувала 360 тис. членів; на парламентських виборах того ж року за комуністів голосувало 6 млн. виборців і вони одержали 100 мандатів у рейхстазі¹⁹. На той час КПН висунула перед німецьким народом «Програму національного і соціального визволення німецького народу» і т. д.²⁰

Проте через об'єктивні та суб'єктивні причини (зрадництво правих вождів соціал-демократії, розкол робітничого класу, елементи догматизму і сектантства в тактиці КПН, велика фінансова підтримка антикомунізму з боку монополій тощо) ідеї соціалізму не набули скільки-небудь широкого поширення серед непролетарських мас населення, значна частина дрібнобуржуазних елементів не лише не виступила спільно з робітничим класом проти фашизму, а й вважала його керівну силу — комуністів — противницею демократії.

В період 12-річної чорної гітлерівської диктатури ідеї Великого Жовтня нацисти всіляко намагалися ізолювати від широких мас населення Німеччини. Жорстокими методами духовного і фізичного насильства гітлерівці намагалися витравити ленінські ідеї, ідеї Великого Жовтня з свідомості трудящих, особливо молоді. Разом з ідеями наукового комунізму суворих утисків зазнавала гуманістична культура в цілому. На її місце у відповідності із зловісними планами гітлеризму насаджувались ідеї антикомунізму, націонал-шовінізму та духовного варварства.

За дванадцять років панування гітлерівців у Німеччині було винесено смертні вироки майже 35 тис. членам і функціонерам Комуністичної партії Німеччини. Ще більше антифашистів страчено в концентраційних таборах без суду і слідства²¹.

¹⁶ Tradition und Verpflichtung. Zum Profil des sozialistischen Staatsbürgers christlichen Glaubens. Hrsg. v. Sekretariat des HV der CDU. (o.J.), S. 86 ff.

¹⁷ 9 Kongress der Gesellschaft für Deutsch—Sowjetische Freundschaft. Berlin, 1970. Heft 3, S. 45.

¹⁸ Див.: Цельт И., Рейссиг К., Хейнке В. Указ. соч., с. 91; Ежегодник германской истории, 1970. М., 1971, с. 162—184.

¹⁹ Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Bd. 4, S. 480.

²⁰ Очерк истории немецкого рабочего движения. М., 1964, с. 127.

²¹ Рейман М. Влияние Великого Октября на трудящихся Германии. Отношение к Советскому Союзу — вопрос жизни нашей нации. М., 1967, с. 49.

Але навіть в умовах кривавого фашистського терору, а згодом у вогні другої світової війни зерно дружби і солідарності між радянськими і німецькими трудящими не було знищено, а ленінські ідеї досягали слуху і совісті кращих синів німецького робітничого класу (при прослуховуванні радіопередач з Москви, одержанні нелегальних матеріалів КПН, спілкуванні з радянськими військовополоненими тощо). За межами Німеччини такими цілющими духовними джерелами, що напувала спраглих чесних людей, ставали пропаганда Національного комітету «Вільна Німеччина», бесіди комуністів у таборах для німецьких військовополонених в СРСР, пропаганда КПН на Східному фронті, в нейтральних країнах та ін.

Представники німецького робітничого класу не втрачали віру в перемогу Радянського Союзу над гітлерівськими полчищами, не припиняли антифашистської боротьби²². «Героїзм і стійкість революційного німецького робітничого класу,— пише В. Ульбріхт,— і його великі бойові традиції не загинули. Сотні тисяч німецьких антифашистів у підпільних групах Опору, у в'язницях та концентраційних таборах відстоювали прапор свободи, миру, захищали від імперіалізму і фашизму національну честь німецького народу»²³.

Для ЦК КПН, що знаходився на території Радянського Союзу, це були надзвичайно плідні у теоретичному аспекті роки, коли ідеї Жовтня, ідеї ленінізму, досвід КПРС заново глибоко і під новим кутом зору переосмислювались, інтерпретувались в конкретній історичній обстановці. Відповідно до обстановки вироблялася нова тактика боротьби КПН за встановлення в Німеччині народної влади, за створення робітничо-селянського уряду з функцією диктатури пролетаріату, відкидалися сектантські погляди на проблеми співробітництва з соціал-демократами, християнськими демократами та ін.

Ленінські ідеї завоювання масових союзників, рекомендації VII Конгресу Комінтерну про створення широких антифашистських народних фронтів на загальнодемократичній платформі лягли в основу рішень Брюссельської та Бернської конференцій КПН.

Під час гітлерівської реакції твори В. І. Леніна разом з книгами прогресивних письменників, митців, вчених фашисти спалювали на вогнищах. Та навіть у цих тяжких умовах терору і мракобісся німецькі комуністи поширювали серед трудящих ленінські ідеї, що вселяли в них віру в торжество справи соціалізму. Видавалися спеціальні замасковані видання ленінських праць. Так, була видана німецькою мовою невелика (78 сторінок) книжечка виписок з праць В. І. Леніна на тему «Ленін як конспіратор і організатор нелегальної більшовицької партії». Під назвою «Спортивна гімнастика. Вправи для підготовки по гімнастичці, грі і спорту» дрібним шрифтом на тонкому папері вийшла праця В. І. Леніна «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі». Надходили в Німеччину праці В. І. Леніна німецькою мовою з Швейцарії, Франції і Чехословаччини, куди емігрувало багато німецьких комуністів. Велика кількість ленінських праць німецькою мовою видавалась також у Радянському Союзі²⁴.

Для всієї майбутньої діяльності КПН, а згодом СЄПН, особливого значення набували такі ідеї й уроки російських революцій: а) необхідність завоювання масових союзників, міцний союз з селянством та іншими прошарками; б) суворе врахування і баланс загальних закономірностей та конкретно-історичних умов і форм революційного руху; в) вміння швидко змінювати одну форму революційної боротьби на іншу, одні лозунги на інші, не застосовувати і не консервувати

²² Ульбріхт В. К истории новейшего времени. М., 1957, с. 17—33.

²³ Там же, с. 28.

²⁴ Lenins Werk in deutscher Sprache. Bibliographie. Berlin, 1967, S. 13—14.

застарілі форми класової боротьби; г) нерозривний зв'язок демократичних і соціалістичних завдань, їх взаємне переплетіння та діалектичний взаємовплив; д) неприпустимість перестрибування від нижчих ступенів боротьби до вищих, залишаючи проміжні етапи, ігноруючи досвід союзників, не підтягуючи тилів, не ведучи за собою більшість народу; є) згубність самоізоляції авангарду та сектантського ставлення до непролетарських мас; ж) можливість в принципі співробітництва з непролетарськими партіями, якщо останні визнають основні вимоги пролетаріату в даний момент, готові до чесного співробітництва та при умові, що марксистський авангард зберігає в чистоті свій ідейний прапор.

До 1945 р. була розроблена «програма переможної демократії»²⁵, яка була дорогоцінним сплавом ідей ленінізму, традицій німецького робітничого руху та досвіду КПН. На цей час ЦК КПН переозброївся не лише концептуально, а й набув практичного досвіду співробітництва з представниками різних опозиційних фашизму сил, передусім в рамках Національного комітету «Вільна Німеччина» (НКВН). Створення у 1943 р. НКВН було першим переконливим підтвердженням життєвості та історичної виправданості нової стратегії і тактики КПН. НКВН заклавав підвалини майбутнього антифашистсько-демократичного блоку, що став у свою чергу ядром Національного фронту, в рамках якого розвинулась і досягла вищої досконалості політика союзів СЕПН.

Період, що настав після розгрому фашизму, являв собою якісно новий етап в історії німецького робітничого руху з точки зору впливу на нього ідей Жовтневої революції, ленінізму, реального соціалізму в СРСР. З цього моменту в Східній Німеччині розпочався етап поступової реалізації ідей соціалістичної революції в процесі глибоких антифашистсько-демократичних соціально-економічних і політичних перетворень. Вплив ленінських ідей, реального соціалістичного суспільства в СРСР на робітничий клас і трудящі маси однієї з частин Німеччини здійснювався по багатьох напрямках, що набували на різних ступенях розвитку неоднакову значимість, а саме: 1) діяльність Радянської військової адміністрації в Німеччині (РВАН); 2) вивчення ленінізму і застосування його на практиці членами КПН (СЕПН); 3) обмін партійними, профспілковими, молодіжними делегаціями між НДР і СРСР; 4) різноманітні двосторонні контакти в процесі економічного, науково-технічного і культурного співробітництва; 5) єдина соціалістична система освіти в НДР; 6) вплив радянської соціалістичної культури і т. д.

На робітничий клас і широкі маси трудящих НДР всезростаючий вплив справляють такі основні ідеї марксизму-ленінізму, реального соціалізму: а) ідеї миру, інтернаціоналізму і братерської солідарності народів; б) побудови нового, гуманного, справедливого суспільства; в) експропріація великої приватної власності, передача в руки народу земель, промислових підприємств, банків, засобів транспорту та ін.; г) ідеї соціалістичної демократії, участі мас в управлінні державою та ін.

Ефективному засвоєнню та здійсненню ідей Великого Жовтня, ленінізму в Східній Німеччині сприяли об'єктивні й суб'єктивні фактори, в тому числі: ліквідація економічної і політичної влади монополістичної буржуазії і юнкерства; гегемонія об'єднаного робітничого класу; політична і економічна допомога СРСР; високий теоретичний рівень КПН/СЕПН; значний політичний досвід середніх верств населення, які шукали «сильні батальйони», щоб приєднатися до них; відкритий доступ для безпосереднього вивчення та засвоєння досвіду КПРС.

Величезну роль відігравала широка мережа марксистсько-ленінської освіти функціонерів СЕПН. Цьому значною мірою сприяли масові

²⁵ *Laschitzka H. Kämpferische Demokratie gegen Faschismus. Berlin, 1969, S. 57.*

видання праць В. І. Леніна, організація у березні 1949 р. Інституту марксизму-ленінізму при ЦК СЄПН та інші заходи²⁶. Німецькі комуністи роблять все можливе, щоб донести ленінські ідеї до найширших мас трудящих. Про це свідчать публікації праць В. І. Леніна. З 1945 по 1966 р. в НДР у партійному видавництві «Дітц» було опубліковано 207 тис. примірників ленінської праці «Держава і революція», 620 тис.— «Великий почин», 780 тис.— «Карл Маркс», 245 тис.— «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», 570 тис.— «Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму», 185 тис.— «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції», 430 тис.— «Про державу». У жовтні 1951 р. VII пленум ЦК СЄПН прийняв постанову видати на основі 4-го російського видання Твори В. І. Леніна німецькою мовою. 40-томна публікація ленінських праць була закінчена в НДР у 1965 р.²⁷

Основним результатом революційної боротьби робітничого класу було створення Німецької Демократичної Республіки — робітничо-селянської держави, яка здійснювала функції диктатури пролетаріату. Народні представництва в НДР є конкретною формою творчого застосування ленінського вчення про Ради²⁸. «Революційні традиції німецького робітничого класу,— говорив Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев,— були міцною основою його найбільшого досягнення — перемоги революції і успішного будівництва соціалізму в Німецькій Демократичній Республіці. Марксист-ленінці усього світу віддають належне цим історичним завоюванням, добре розуміючи, в яких складних умовах їх було досягнуто»²⁹.

Істотну допомогу в розробці економічної політики СЄПН надало творче вивчення досвіду КПРС в галузі перетворення аграрних відносин, дрібнотоварного виробництва, проведення нової економічної політики і т. д.

Успішному втіленню ідей Жовтня на німецькій землі вирішальним чином сприяло те, що СЄПН застосовувала досвід КПРС з глибоким і всебічним врахуванням конкретно-історичних умов, що склалися в країні на той час. В результаті цього вдалося знайти цілий ряд оригінальних розв'язань важливих проблем в дусі основних закономірностей соціалістичної революції. В галузі середньої капіталістичної промисловості СЄПН, спираючись на ленінські положення про державний капіталізм, застосувала таку ефективну форму перетворення приватних промислових підприємств, як державна участь та створення напівсоціалістичних підприємств. У сфері дрібнотоварного виробництва були творчо застосовані ленінські ідеї соціалістичної кооперації. В результаті вдалося знайти такі форми, які відповідали конкретно-історичним умовам НДР (різні ступені сільськогосподарських та ремісничих виробничих кооперативів і т. д.). Приватна роздрібна торгівля втягувалась в систему соціалістичної роздрібно-торгівлі шляхом укладення комісійних договорів про продаж окремим торговцям товарів, що вироблялися на соціалістичних підприємствах.

Перемога ідей соціалізму відбувалася в непримиренній боротьбі з буржуазною ідеологією. Під могутнім натиском ідей робітничого класу непролетарська ідейно-політична платформа руйнувалася і зникала. Реакційні морально-політичні ідеї, породжені експлуаторською суттю капіталістичного ладу, були викинуті на смітник історії; прогресивні

²⁶ *Kanzig H., Rolfs K. Zum Studium der Erfahrungen des sozialistischen Aufbaus in der UdSSR durch die SED in den ersten Jahren der Herausbildung der sozialistischen Produktionsweise in der DDR.— Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung. Berlin, 1975. Heft 2, S. 308, 310.*

²⁷ *Lenins Werk in deutscher Sprache, S. 16.*

²⁸ *Див.: Германское рабочее-крестьянское государство. М., 1963, с. 197.*

²⁹ *Рад. Україна, 1967, 19 квіт.*

гуманістичні традиції німецької культури, збагачені новим суспільним змістом, інтегровані в духовне життя соціалістичного суспільства.

Вплив ідей Жовтня, ідей марксизму-ленінізму на широкі маси трудящих дедалі зростає. У другій половині 50-х років демократичні партії НДР рекомендують своїм членам глибоко оволодівати вченням наукового комунізму.

Після завершення будівництва основ соціалізму і переходу до будівництва розвинутого соціалістичного суспільства ідеї Жовтня, втілені в досвіді КПРС і СЄПН, не втратили свого значення. Підкреслюючи значення створення нового суспільства в нашій країні, радянського способу життя, виховання нової радянської людини в шістдесятирічний період, що пройшов після Великої Жовтневої соціалістичної революції, Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР Л. І. Брежнев відзначив: «Завоювання Жовтня, потенції соціалізму — це в наш час найбільш надійна запорука дальшого прогресу людства. Жовтень — це прапор великих змін, піднесений над двадцятим століттям волею і руками трудящих мас»³¹.

В програмі Соціалістичної єдиної партії Німеччини, прийнятій IX з'їздом СЄПН, також підкреслюється неминуще всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції та досвіду СРСР для всього міжнародного робітничого руху³². Зокрема, міжнародне значення має досвід КПРС в розв'язанні національного питання, в проведенні аграрної політики на сучасному етапі, в розвитку суспільної науки тощо³³. Радянська суспільна наука, народжена Жовтнем і випестувана В. І. Леніним, інтегрує в собі кращі досягнення людського розуму і служить могутнім прискорювачем прогресу не лише країн соціалістичної співдружності, а й всього людства нашої планети.

Ідеї Жовтня живуть і розвиваються в робітничому русі Федеративної Республіки Німеччини. Незважаючи на репресії проти комуністів, заборону Комуністичної партії Німеччини, дискримінаційні заходи проти службовців та інтелігентів, що дотримуються комуністичних поглядів, кількість прихильників марксизму зростає.

Про це свідчить, зокрема, зростання обсягу марксистської літератури, що видається в ФРН. «КПРС — це для нас приклад терплячої роз'яснювальної роботи по переконанню мас, приклад найтіснішого зв'язку комуністів з трудящими,— писав в одній з своїх праць ветеран німецького робітничого руху, Перший секретар ЦК забороненої КПН Макс Рейман.— Приклад більшовиків, які, незважаючи на переслідування і терор, привели робітничий клас до перемоги, вселяє в нас впевненість в тому, що і нашій партії вдасться розірвати ланцюги нелегальності й стати тією силою, яка зуміє разом з усіма демократичними верствами повернути Федеративну республіку на шлях миру, демократії і суспільного прогресу»³⁴.

Створена наприкінці 60-х років марксистська партія робітничого класу ФРН — Німецька комуністична партія високо оцінює ідеї Жовтня та досвід КПРС. В тезах Дюссельдорфського з'їзду НКП говориться: «Зростання могутності та міжнародного авторитету Радянського Союзу, Німецької Демократичної Республіки та інших соціалістичних країн... справляють все відчутніший вплив на Федеративну Республіку, сприя-

³⁰ Див. докладніше в кн.: Атакующий класс. Проблемы теории, истории и современного развития международного рабочего движения. Днепропетровск, 1973, с. 131—138.

³¹ Брежнев Л. И. Великий Жовтень і прогрес людства. Доповідь на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському Палаці з'їздів 2 листопада 1977 року, с. 29—30.

³² Програма Социалистической единой партии Германии. Дрезден, 1976, с. 11—12.

³³ Див.: Шаранов Г. В. Международное значение опыта КПСС в проведении аграрной политики на современном этапе.— Вопросы истории КПСС, 1975, № 10.

³⁴ Рейман М. Влияние Великого Октября на трудящихся Германии. Отношение к Советскому Союзу — вопрос жизни нашей нации, с. 142.

ють зміцненню позицій демократичних, миролюбних і реалістично мислячих сил в боротьбі з силами агресії і реакції»³⁵. Голова НКП Герберт Міс відзначає, що, ведучи боротьбу за безпосередні соціальні і політичні інтереси трудящих, західнонімецькі комуністи не випускають із поля зору соціалістичні цілі. «Все, що ми робимо,— пише він,— це частина боротьби міжнародного комуністичного руху, який народжений Жовтнем і який став найбільш впливовою силою нашого часу»³⁶. А виступаючи на XXV з'їзді КПРС, Г. Міс заявив: «Ми, комуністи Федеративної Республіки Німеччини, добре знаємо, що ми повинні докласти ще більше зусиль для того, щоб успішно і ефективно боротися за соціальні, демократичні і національні інтереси трудового народу нашої країни... Якраз в нашій країні необхідно вести послідовну боротьбу за розширення нашого впливу в масах. Нам слід постійно прагнути до встановлення єдності дій, до союзу всіх демократичних сил у боротьбі за зміцнення розрядки напруженості, на захист демократичних і соціальних прав»³⁷.

В соціалістичній Німецькій Демократичній Республіці здійснюються всі великі, прогресивні ідеї, які будь-коли були народжені німецьким народом, виконується заповіт усіх борців за царство миру і соціальної справедливості, людської гідності і братерства, здійснюється кінцева мета, проголошена кращими синами Німеччини Карлом Марксом і Фрідріхом Енгельсом в «Маніфесті Комуністичної партії»³⁸. Цими ідеями надихаються передові уми і прогресивні сили Федеративної Республіки Німеччини в боротьбі за торжество соціалізму на всій німецькій землі. У своїй доповіді на IX з'їзді Соціалістичної єдиної партії Німеччини Генеральний секретар ЦК СЕПН Е. Хонеккер підкреслював, що міцні зв'язки з партією і країною Леніна є принциповим питанням класового підходу, вирішальним критерієм для кожного революціонера й інтернаціоналіста, що це було так з часу «Великого Жовтня, це лишається в силі у наші дні і тим більше в майбутньому»³⁹.

Відповідно до вчення марксизму-ленінізму, досвіду, набутого трудящими НДР у ході соціалістичного розвитку, теоретичних висновків КПРС та інших братніх партій нова програма СЕПН, прийнята IX партійним з'їздом, чітко і всебічно охарактеризувала істотні риси розвинутого соціалізму як етапу єдиної комуністичної суспільної формації. В програмі підкреслюється, що побудова розвинутого соціалістичного суспільства являє собою процес глибоких політичних, економічних, соціальних, духовних і культурних зрушень. Розвинуте соціалістичне суспільство, наголошується в програмі, означає створення всіх матеріальних, соціально-економічних та ідейно-політичних передумов, необхідних для того, щоб все повніше розкривався смисл соціалізму — все для блага народу, в інтересах робітничого класу, кооперованого селянства, інтелігенції та інших трудящих. Відповідно до основних економічних законів соціалізму головне завдання у справі побудови розвинутого соціалістичного суспільства полягає в дальшому піднесенні матеріального і культурного рівня життя народу на основі високих темпів розвитку соціалістичного виробництва, зростання ефективності, науково-технічного прогресу і підвищення продуктивності праці⁴⁰.

³⁵ Эссенский и Дюссельдорфский съезды Германской коммунистической партии. М., 1973, с. 273, 279.

³⁶ Мис Г. Великий Октябрь и наше время.— Проблемы мира и социализма, 1976, № 11, с. 8.

³⁷ Правда, 1976, 3 марта.

³⁸ Див.: 20 лет Германской Демократической Республики. Тезисы. Дрезден, 1969, с. 24.

³⁹ Хонеккер Э. Отчет Центрального Комитета СЕПН IX съезду Социалистической единой партии Германии. Дрезден, 1976, с. 15.

⁴⁰ Программа Социалистической единой партии Германии. Дрезден, 1976, с. 20—21.

«Сьогодні, як і протягом майже шести десятиріч, що минули з часу 1917 р., який змінив історію,— говорив член Політбюро, секретар ЦК СЄПН В. Ламберц у статті з нагоди річниці Великого Жовтня,— знову і знову залишається непорушною істина — тільки той, хто твердо стоїть на позиціях солідарності і союзу з країною Жовтневої революції, здатний забезпечити своєму власному народові свободу і прогрес, здатний енергійно сприяти оновленню світу. Для всіх народів, для всіх регіонів нашої землі досвід Радянського Союзу був і лишається фактором, який має принципове значення і загальний характер»⁴¹.

І. М. МЕЛЬНИКОВА

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ФРОНТ
В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ
НАРОДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ
І ЙОГО РОЛЬ У БОРОТЬБИ
ЗА СОЦІАЛІЗМ**

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії відкрила нову історичну епоху — епоху загального революційного оновлення світу, переходу від капіталізму до соціалізму і комунізму. Тим самим було покладено початок докорінному повороту в історії людства. Розкриваючи міжнародне значення і глибоко інтернаціональний характер Жовтневої революції, що стала могутнім прискорювачем розвитку світового революційного процесу, В. І. Ленін вказував на історичну неминучість повторення в міжнародному масштабі того, що було у нас. Він висловлював тверду переконаність у тому, що як би складно не розвивався світовий революційний процес, якими важкими не були б перипетії російської революції і міжнародної соціалістичної революції, диктатура пролетаріату з національної, встановленої спочатку лише в одній країні, перетвориться на інтернаціональну, що існує принаймні в кількох країнах. При цьому В. І. Ленін підкреслював силу революційного прикладу російського пролетаріату, його багатющого досвіду організації суспільства на нових, соціалістичних засадах. «Цей досвід не забудеться,— говорив В. І. Ленін.—...Він увійшов в історію, як завоювання соціалізму, і на цьому досвіді майбутня міжнародна революція споруджуватиме свою соціалістичну будову»⁴. Історія блискуче підтвердила це прозорливе передбачення. «Ряд переможних соціалістичних революцій в Європі, Азії, Америці означав продовження ідей і справи Жовтня»². З виходом соціалізму за межі однієї країни й утворенням світової соціалістичної системи одним з найактуальніших питань сучасного розвитку стало питання про загальні закономірності соціалістичної революції і будівництва соціалізму. Це питання висвітлено в документах міжнародних нарад комуністичних і робітничих партій 1957, 1960 і 1969 рр., в рішеннях з'їздів і програмних документах КПРС та братніх комуністичних і робітничих партій.

Свого дальшого плідного розвитку питання про значення революційного досвіду, що ґрунтується на загальних закономірностях соціалізму, набуло на ХХІV і ХХV з'їздах КПРС. «Комуністи,— зазначав Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнєв у Звітній доповіді ЦК КПРС ХХV з'їзду партії,— у своїй боротьбі виходять із загальних закономірностей розвитку революції і будівництва соціалізму

⁴¹ Ламберц В. Союз со страной Великого Ленина.— Правда, 1976, 5 ноября.

¹ Ленін В. І. Промова на I Всеросійському з'їзді Рад народного господарства 26 травня 1918 р.— Повне зібр. творів, т. 36, с. 360.

² Брежнєв Л. І. Великий Жовтень і прогрес людства. Доповідь на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському Палаці з'їздів 2 листопада 1977 року, с. 16.

і комунізму. Ці закономірності, відображені в теорії марксизму-ленінізму і підтверджені практикою, були колективно сформульовані в розгорнутій формі міжнародними нарадами братніх партій. Глибоке розуміння цих загальних закономірностей, опора на них у поєднанні з творчим підходом і врахуванням конкретних умов у кожній даній країні були і лишаються невід'ємною особливістю марксистів-ленінців»³.

У світлі завдань, поставлених перед суспільними науками XXV з'їздом КПРС, особливо очевидні науково-політична актуальність і практичне значення всебічного розроблення проблематики історії країн соціалістичної співдружності. Одним з найважливіших напрямів дослідницької роботи в цій галузі є глибоке вивчення дії загальних закономірностей соціалістичної революції і переходу до соціалізму в конкретно-історичних і національних умовах різних країн і регіонів та в рамках всієї світової соціалістичної системи. Результати цієї дослідницької роботи повинні служити узагальненню міжнародного історичного досвіду боротьби за соціалізм, і на цій основі — теоретичному обґрунтуванню нових явищ і процесів суспільного розвитку.

Водночас всебічний аналіз реальних процесів і явищ, які характеризують розвиток соціалістичних країн і всієї соціалістичної співдружності, має велике значення для аргументованого викриття ворожих соціалістичній «теорій» сучасних буржуазних і реформістських фальсифікаторів історії, ідеологів антикомунізму. Актуальним завданням, зокрема, є викриття пройнятих духом націоналізму й антирадянщини різних ревізійністських концепцій «множинності моделей соціалізму», «демократичного соціалізму» та інших, які під виглядом пошуків «поліпшених форм» соціалізму є нічим іншим, як запереченням реально існуючого соціалізму.

Справді наукове вивчення найскладніших проблем сучасності вимагає постійного звертання до ленінської ідейної спадщини.

Відомо, яке величезне місце в ідейній спадщині В. І. Леніна посідають проблеми теорії соціалістичної революції, розроблені ним стосовно не тільки умов нашої країни, а й з урахуванням завдань і умов боротьби за соціалізм міжнародного пролетаріату.

Розвиток світової соціалістичної революції В. І. Ленін уявляв як єдиний революційний процес, що має свої об'єктивні закономірності й охоплює цілу історичну епоху. Бачачи основну закономірність нової епохи, відкритої Великим Жовтнем, у розвитку і поглибленні загальної кризи капіталістичної системи, її неминучому краху, перетворенні світу на соціалістичні засадах, В. І. Ленін водночас підкреслював нерівномірність цього процесу і враховував всю складність розвитку соціалістичної революції в різних країнах. «Революції не робляться на замовлення, — говорив В. І. Ленін, — не підганяються до того чи іншого моменту, а визрівають у процесі історичного розвитку і вибухають в момент, зумовлений комплексом цілого ряду внутрішніх і зовнішніх причин»⁴.

Розвиваючи в нових історичних умовах марксистське вчення про соціалістичну революцію і визначаючи загальні закономірності переходу до соціалізму, обов'язкові для всіх країн, які вступають на цей шлях, В. І. Ленін водночас вказував, що соціалістичні революції в різних країнах, маючи одну й ту ж саму соціальну суть, не можуть бути абсолютно схожими одна на одну, що вони неминуче породжуватимуть різноманітність форм і методів революційних перетворень на шляху переходу до соціалізму. «Всі нації прийдуть до соціалізму, це неминуче, — писав Володимир Ілліч, — але всі прийдуть не зовсім однаково, кожна

³ Брежнев Л. І. Звіт Центрального Комітету КПРС і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. Доповідь XXV з'їздові КПРС 24 лютого 1976 року. К., 1976, с. 36—37.

⁴ Ленін В. І. Доповідь на Московській губернській конференції заводських комітетів 23 липня 1918 р. Газетний звіт. — Повне збір. творів, т. 36, с. 502.

внесе своєрідність в ту чи іншу форму демократії, в той чи інший різновид диктатури пролетаріату, в той чи інший темп соціалістичних перетворень різних сторін суспільного життя»⁵.

Визначаючи перспективи розвитку світової соціалістичної революції, В. І. Ленін виходив з основного змісту нової епохи й єдності світового революційного процесу, що висував на перший план інтернаціональну єдність цілей і завдань робітничого класу всіх країн і вимагав *інтернаціональної*, загальної за своїми напрямками тактики для всіх комуністичних партій. Не зважаючи на це, говорив В. І. Ленін, означає «відступати від інтернаціоналізму на ділі, при визнанні його на словах»⁶.

Уже не тільки теоретичними положеннями марксизму-ленінізму і не тільки досвідом однієї країни, а й досвідом ряду країн, всієї соціалістичної співдружності неспростовно доведено, що необхідною умовою перемоги соціалістичної революції і побудови соціалізму є диктатура пролетаріату і керівництво комуністичної партії. Однак непохитність цих марксистсько-ленінських принципів, що мають загальне значення, не виключає того, що хід соціалістичної революції, форми політичної влади після встановлення диктатури робітничого класу, методи соціалістичного будівництва в кожній країні можуть мати свої особливості. Ці особливості обумовлюються відмінностями в економічному і політичному становищі, деякими специфічними рисами історичного розвитку, державного і політичного устрою, різним співвідношенням класових і політичних сил, різним ступенем сили й організованості пролетаріату — з одного боку, і буржуазії — з другого, словом, — тими об'єктивними і суб'єктивними факторами, які в сукупності становлять конкретно-історичну ситуацію в тій або іншій країні. «...Єдність інтернаціональної тактики комуністичного робітничого руху всіх країн, — підкреслював В. І. Ленін, — вимагає не усунення різноманітності, не знищення національних відмінностей..., а такого застосування *основних* принципів комунізму..., яке б *правильно видозмінювало* ці принципи в частковостях, правильно пристосовувало, застосовувало їх до національних і національно-державних відмінностей»⁷.

Своєрідність шляхів боротьби за соціалізм у тій або іншій країні залежить і від міжнародної обстановки. Розробляючи основні положення стратегії і тактики Комуністичного Інтернаціоналу, В. І. Ленін писав у 1920 р., що тактика комуністів «повинна бути побудована на тверезому, строго об'єктивному врахуванні *всіх* класових сил даної держави (і оточуючих її держав, і всіх держав, у світовому масштабі), а також на врахуванні досвіду революційних рухів»⁸. Завдання комуністичних партій В. І. Ленін бачив у творчому ставленні до революційного вчення на основі строго класового, наукового аналізу історичної дійсності. Він вважав, що при розробленні революційної стратегії і тактики, поряд з врахуванням загальних історичних закономірностей, необхідно «дослідити, вивчити, відшукати, вгадати, схопити національно-особливе, національно-специфічне в *конкретних* підходах кожної країни до розв'язання *єдиного* інтернаціонального завдання...»⁹.

Але при цьому В. І. Ленін підкреслював, що національне, особливе ні в якому разі не можна перебільшувати, не можна протиставляти загальному, інтернаціональному, що є *головним, визначальним* у переході всіх країн до соціалізму.

⁵ Ленін В. І. Про карикатуру на марксизм і про «імперіалістичний економізм». — Повне зібр. творів, т. 30, с. 117.

⁶ Ленін В. І. Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі. — Повне зібр. творів, т. 41, с. 41.

⁷ Там же, с. 72.

⁸ Там же, с. 45.

⁹ Там же, с. 72—73.

Ленінські ідеї про загальні закономірності соціалізму набули свого дальшого розвитку в програмних документах міжнародного комуністичного руху. Вони підтверджені революційною практикою, яка показала, що, не базуючись на загальних закономірностях, не враховуючи конкретно-історичної специфіки кожної країни, неможливо будувати соціалізм. Про це свідчить і історичний досвід боротьби за перемогу соціалістичної революції, і будівництво соціалізму в європейських країнах народної демократії.

Велика життєва сила ленінської теорії соціалістичної революції визначається насамперед тим, що вона враховує всю багатоскладність, всі особливості перехідної епохи від капіталізму до соціалізму. Одну з головних таких особливостей В. І. Ленін бачив у тому, що в боротьбі проти панування капіталізму об'єктивно заінтересовані і братимуть участь у ній різні соціальні верстви й групи, а тому виключав можливість «чистої» соціальної революції. «Хто жде «чистої» соціальної революції, той ніколи її не діждеться. Той революціонер на словах, який не розуміє справжньої революції»¹⁰,— писав В. І. Ленін. «Соціалістична революція в Європі,— підкреслював він,— не може бути нічим іншим, як вибухом масової боротьби всіх і всяких пригноблених і незадоволених»¹¹. Маючи на увазі боротьбу народних мас проти всяких форм імперіалістичного гніту, Володимир Ілліч передбачав також можливість і національних воєн в Європі, широких національно-визвольних рухів народів, анексованих або національно-пригноблених імперіалістичними державами країн. І передовий пролетаріат як свідомий авангард революції, вчив Володимир Ілліч, повинен об'єднати всі ці різноманітні, роздрібнені потоки масової боротьби, очолити і спрямувати її, завоювати владу і здійснити заходи, які в сумі означатимуть перемогу соціалізму.

Розкриваючи історичну роль робітничого класу як гегемона на всіх етапах революційно-визвольної боротьби, В. І. Ленін підкреслював, що пролетаріат не може перемогти, не завойовуючи на свою сторону більшості населення, не створивши могутньої сили — союзу робітничого класу з селянством і всіма пригнобленими масами.

Ці ленінські ідеї, які набули розвитку в більшовицькій стратегії і тактиці в період російської революції 1905—1907 років — першої народної революції епохи імперіалізму,— стали керівними для партії і в її боротьбі за перемогу соціалістичної революції в жовтні 1917 р.

У ході її підготовки і звершення ленінська партія своєю боротьбою за єдність революційних сил, за залучення на сторону революції найширших трудящих мас усіх народів, усіх прогресивних і демократичних сил величезної нашої країни, з її багатоскладністю, з надзвичайно складною соціальною і національною структурою суспільства практично довела правоту слів основоположників марксизму, що комуністи «...є представники інтересів руху в цілому»¹².

Природно, що при підготовці соціалістичної революції більшовики приділяли основну увагу створенню бойового союзу робітничого класу і трудового селянства. Але при цьому вони вели роботу по завоюванню союзників і серед інших соціальних верств і груп населення, використовуючи незадоволення реакційним режимом, що існував у царській Росії. Генеральний шлях розвитку революції ленінська партія бачила в тому, щоб добиватися об'єднання і активізації її учасників на платформі, що відбиває інтереси більшості народу.

Величезною заслугою ленінської Комуністичної партії є те, що Велика Жовтнева соціалістична революція, здійснена під її керівництвом, була найбільш масовою і найбільш народною з усіх революцій, пережи-

¹⁰ Ленін В. І. Підсумки дискусії про самовизначення.— Повне зібр. творів, т. 30, с. 51.

¹¹ Там же.

¹² Маркс К. і Енгельс Ф. Маніфест Комуністичної партії.— Твори, т. 4, с. 421.

тих до цього людством. Це необхідно підкреслити, маючи на увазі, що ідеологи сучасного антикомунізму відтворюють у нових варіантах грубі вигадки опортуністів II Інтернаціоналу і російських меншовиків про Жовтневу революцію як «верхівковий переворот», про «насильство» і «диктаторство більшовиків» щодо інших політичних партій і їх нібито «нетерпимості» до всяких політичних союзів і контактів з іншими суспільними силами.

Не важко уявити, з яким далеким прицілом буржуазні і ревізійні фальсифікатори вдаються до подібних наклепницьких вигадок. Виконуючи соціальне замовлення імперіалізму, зображуючи Жовтневу соціалістичну революцію «суто російським» явищем, вони намагаються дискредитувати не тільки історичний досвід нашої більшовицької партії, яка вперше здійснила на практиці марксистсько-ленінське положення про необхідність створення єдиного революційного фронту, а й стратегію світового комуністичного руху, що використовує цей досвід у боротьбі за згуртування всіх революційних, демократичних, антиімперіалістичних сил сучасності.

Яким же було в дійсності ставлення нашої партії — революційного авангарду пролетаріату — до співробітництва з іншими соціальними верствами суспільства й політичними партіями?

Історичний досвід трьох російських революцій неспростовно свідчить, що більшовицька партія, озброєна марксистсько-ленінським вченням про гегемонію пролетаріату в революційно-визвольному русі, на всіх етапах боролася за згуртування всіх революційних сил і виступала за єдність дій з можливими союзниками робітничого класу з непролетарського середовища. Будучи найбільш послідовними прихильниками єдності, більшовики водночас були противниками єдності «за будь-яку ціну», вони ні за яких обставин не поступалися своїми ідейними принципами і не йшли на політичні союзи, які могли завдати шкоди справі революції, послабити позиції пролетаріату.

В. І. Ленін надавав великого значення тактичному питанню про можливість компромісів, борючись при цьому як з «лівими», так і з правими відхиленнями від революційної, класової лінії.

Заперечення «лівими» будь-яких політичних компромісів, лавірування, угоди з іншими партіями він вважав антимарксистським доктринерством, шкідливим для справи революції. «Є компроміси й компроміси», — говорив Володимир Ілліч, підкреслюючи, що політик, який представляє інтереси революційного пролетаріату, повинен насамперед аналізувати реальну обстановку і умови кожного компромісу й вміти виділити конкретні випадки неприпустимих угод і компромісів, що ведуть до опортунізму й зради. Водночас, вчив він, революційна партія, в інтересах завоювання перемоги пролетаріату, повинна вміти застосувати гнучку тактику, використовувати як будь-які суперечності в таборі противника, так і кожну, хоча б найменшу, можливість здобути собі масового союзника, хай навіть тимчасового, ненадійного, неміцного, умовного. «Хто цього не зрозумів, — говорив Володимир Ілліч Ленін, — той не зрозумів ні грана в марксизмі і в науковому, сучасному, соціалізмі взагалі. Хто не довів практично, на досить значному проміжку часу і в досить різноманітних політичних становищах, свого вміння застосовувати цю істину на ділі, той не навчився ще допомагати революційному класові в його боротьбі за визволення всього трудящого людства від експлуататорів»¹³. Важливо підкреслити, що все сказане В. І. Ленін в однаковій мірі відносив до періоду до і після завоювання політичної влади пролетаріатом.

Доводячи необхідність використання комуністичною партією тактики можливих компромісів, Володимир Ілліч у той же час попереджав

¹³ Ленін В. І. Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі. — Повне збір. творів, т. 41, с. 52.

про неприпустимість укладення таких політичних угод, які б означали відступ від принципів партії і ослабляли вплив революційного пролетарського авангарду. «Вся справа в тому,— підкреслював Володимир Ілліч,— щоб *уміти* застосовувати цю тактику з метою *підвищення*, а не зниження, *загального* рівня пролетарської свідомості, революційності, здатності до боротьби і до перемоги»¹⁴.

Саме такий, по-ленінські принципівий і строго класовий підхід до питання про політичні союзи і застосування тактики можливих компромісів допоміг нашій Комуністичній партії успішно боротися за єдиний фронт і «згори», і, що особливо важливо, «знизу», завоювати на свою сторону маси, більшість народу.

Відомо, що ленінська партія, будучи керівною силою у звершенні соціалістичної революції, на ділі виявляла прагнення і готовність до співробітництва з іншими партіями, що представляли маси трудящих як у період революції, так і в будівництві нового суспільства.

І те, що в нашій країні при владі стала одна партія, утвердилась однопартійна система, було наслідком об'єктивних умов, бо інші партії, які виступали від імені пролетаріату й селянства і називали себе революційними та соціалістичними, кінець-кінцем стали на шлях зради інтересів трудящих і боротьби проти Радянської держави, проти нового суспільного ладу, перейшовши до табору контрреволюції.

Основоположні ленінські ідеї про тактику єдиного фронту втілено в історичному досвіді більшовицької партії. Цей досвід набув міжнародного, інтернаціонального значення, що було спеціально відзначено Виконкомом Комінтерну в 1922 р.

Ленінське вчення про союз робітничого класу з селянством та іншими непролетарськими верствами, про нерозривний зв'язок боротьби за демократію з боротьбою за соціалізм і співвідношення демократичних і соціалістичних завдань у класовій боротьбі пролетаріату, підтверджене і збагачене історичним досвідом трьох російських революцій і будівництва нового суспільства в нашій країні, стало для комуністичних партій капіталістичних країн у 20—30-х роках основою революційної тактики єдиного робітничого і народного фронту. На цих ленінських ідеях базувалися зроблені VII конгресом Комінтерну важливі теоретичні висновки про необхідність і можливість єдності дій в антифашистській загальнодемократичній боротьбі переважної більшості нації в умовах створення уряду Народного фронту як можливої перехідної форми до диктатури пролетаріату. «Ленін закликав нас 15 років тому,— говорив Г. Димитров,— зосередити всю увагу на «відшуканні форми *переходу* або *підходу* до пролетарської революції». Може, *уряд єдиного фронту* в ряді країн стане однією з найважливіших перехідних форм»¹⁵ і прокладе шлях до диктатури пролетаріату. Своїми історичними рішеннями VII конгрес Комінтерну дав комуністичним партіям нове орієнтування, яке враховувало реальну перспективу просування до соціалістичної революції через етап антифашистської загальнодемократичної боротьби.

Роки другої світової війни, розв'язаної фашизмом, повністю підтвердили оцінки і прогнози, вироблені VII конгресом Комінтерну. Національно-визвольна антифашистська боротьба, очолена комуністичними партіями, при гегемонії робітничого класу, навколо якого згуртувалася більшість нації, була спрямована проти чужоземних загарбників і їх поплічників — внутрішньої реакції. Тому національно-визвольний, загальнодемократичний за своїм характером рух набув глибокого соціального змісту. На своєму заключному етапі в ряді країн, під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, головним з яких був розгром

¹⁴ *Ленін В. І.* Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі.— Повне зібр. творів, т. 41, с. 55.

¹⁵ *Димитров Г.* Избранные произведения в 2-х томах, т. 1. М., 1957, с. 435.

німецького фашизму при вирішальній ролі в цьому Радянської Армії, національно-визвольна антифашистська боротьба переросла в народні революції, які привели до встановлення народно-демократичного ладу. Відкривалися перспективи і реальні можливості переходу до соціалістичної революції через послідовне здійснення революційно-демократичних перетворень.

Отже, керуючись вченням марксизму-ленінізму, творчо застосовуючи ленінські принципи революційної стратегії і тактики, комуністичні партії ряду країн Центральної і Південно-Східної Європи зуміли в надзвичайно відповідальній для долі своїх країн і народів період боротьби проти чужоземного іга, за визволення від фашизму і відтворення незалежних національних держав на новій, справді демократичній основі розв'язати найважливіше історичне завдання — знайти конкретну форму *підходу*, а потім і *переходу* до соціалістичної революції.

Такою формою в більшості європейських країн, визволених за допомогою Радянської Армії від фашистського іга, стала народно-демократична або національно-демократична революція, яка повинна була насамперед розв'язати національно-визвольні, антифашистські та антиімперіалістичні, загальнодемократичні завдання.

Оскільки в розв'язанні цих завдань були життєво зацікавлені різні соціальні верстви, більшість нації, комуністичні і робітничі партії, використовуючи об'єктивні умови внутрішнього і зовнішнього порядку, які склалися наприкінці другої світової війни, зуміли своєю класовою, послідовно революційною політикою забезпечити гегемонію робітничого класу в загальнонаціональному, різномірному за своїм класовим і політичним складом визвольному русі, згуртувати всі демократичні, патріотичні сили, що брали участь у боротьбі з фашизмом, з'єднати боротьбу за демократію з боротьбою за соціалізм і на широкій соціальній базі сформувати політичну армію соціалістичної революції.

Поглиблення загальної кризи капіталізму і посилення реакційності імперіалізму напередодні і в роки розв'язання фашистським агресором другої світової війни привело до розширення антиімперіалістичного фронту.

Розвиток революцій в країнах Центральної і Південно-Східної Європи в 40-х роках показав, що в сучасну епоху відбувається зближення і тісне переплетення демократичних і соціалістичних завдань у класовій боротьбі пролетаріату. Розширення фронту антиімперіалістичної боротьби приводить до розширення соціальної бази революції, дозволяє робітничому класові завойовувати нових союзників у боротьбі за демократію і соціалізм серед непролетарських верств. В європейських країнах народної демократії це виявилось в об'єднанні навколо робітничого класу під керівництвом комуністичних партій всіх революційних патріотичних сил нації, які брали участь в антифашистській боротьбі, в тому числі і деякої частини національної буржуазії, у створенні широких національних фронтів, на базі яких виникла народна демократія.

Розвиток країн Центральної і Південно-Східної Європи після встановлення в них народної влади переконливо показав, що доля демократії і національної незалежності нерозривно пов'язані з долею соціалізму, що на певному етапі розвитку «послідовна демократія, з одного боку, *перетворюється* в соціалізм, а з другого боку... *вимагає* соціалізму»¹⁶. Історичним досвідом була доведена передбачена В. І. Ленінін можливість і реальність у відповідних умовах мирного розвитку соціалістичної революції, мирних форм переходу до соціалізму.

Розвиток народно-демократичних і соціалістичних революцій в країнах Центральної і Південно-Східної Європи, що стали важливою ланкою в розвитку світового революційного процесу і в формуванні світо-

¹⁶ *Ленін В. І. Держава і революція.*— Повне зібр. творів, т. 33, с. 74—75.

вої соціалістичної системи, повністю підтвердив загальне значення основних об'єктивних закономірностей переходу до соціалізму.

Разом з тим особливість історичної обстановки, в якій проходили революції, а потім розгорталося будівництво соціалізму в країнах Центральної і Південно-Східної Європи, а також ряд національно-специфічних рис цих країн, визначили деяку своєрідність не тільки в розстановці класових і політичних сил і методах боротьби робітничого класу за владу, а й в характері державного ладу, в формах і методах здійснення соціалістичних перетворень.

Слід підкреслити, що В. І. Ленін, надаючи в умовах Росії вирішального значення в боротьбі за встановлення і зміцнення диктатури пролетаріату Радам, не абсолютизував цієї форми революційної влади. Розкриваючи суть революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства, Володимир Ілліч зауважував, що ця формула «передбачає лише співвідношення класів, а не конкретну політичну установу, яка реалізує це співвідношення, це співробітництво»¹⁷. Оскільки формула диктатури пролетаріату визначає також певне співвідношення класів, то й вона може мати різні форми здійснення в тих чи інших конкретних історичних умовах. І це передбачення Володимира Ілліча підтверджено ходом історичного розвитку останніх трьох десятиріч.

Європейські соціалістичні революції 40-х років породили нову форму диктатури пролетаріату — народну демократію. Народна демократія як нова форма політичної організації суспільства перехідного періоду від капіталізму до соціалізму відбила своєрідність розвитку соціалістичної революції в умовах ослаблення імперіалізму і зміни співвідношення сил на користь соціалізму, що сталося після другої світової війни.

У народній демократії — формі пролетарської диктатури — відбилися також деякі історичні і національні особливості окремих країн. Однією з таких особливостей є співробітництво керівної сили суспільства — марксистсько-ленінської партії з іншими політичними партіями в рамках Національного або Народного фронту, що являє собою організаційно-політичне втілення союзу робітничого класу з селянством, з широкими верствами трудящих і відіграє важливу роль у політичній системі суспільства, в механізмі диктатури пролетаріату ряду європейських соціалістичних країн.

Таким чином, Національний фронт, який у кожній з цих країн створювався за ініціативою і під керівництвом комуністичної партії, став виявом союзницької політики робітничого класу з іншими класами і соціальними верствами суспільства. Його соціальний і політичний склад визначався співвідношенням і розстановкою класових і політичних сил у той чи інший період розвитку суспільства.

У ході розгортання революційного процесу, в міру перетворення в життя революційних цілей, що висувуються на його різних етапах, відбувається еволюція завдань і форм здійснення союзницької політики робітничого класу за допомогою Національного фронту.

На етапі завершення антифашистської визвольної боротьби і перемоги народно-демократичної революції Національний фронт був платформою об'єднання робітничого класу з селянством, трудовою інтелігенцією та іншими непролетарськими верствами трудящих мас, ґрунтом для співробітництва з середніми міськими верствами, частиною національної буржуазії. Цьому відповідало входження в окремих країнах до Національного фронту і ряду дрібнобуржуазних та буржуазних партій, блок з якими комуністичні і робітничі партії вважали необхідним і доцільним політичним компромісом при будівництві нової, демократичної держави й здійсненні найважливіших соціально-економічних і суспільно-політичних перетворень.

¹⁷ Ленін В. І. Листи про тактику.— Повне зібр. творів, т. 31, с. 129.

Політика Національного фронту мала надзвичайно важливе значення в стратегії і тактиці комуністичних і робітничих партій більшості європейських країн народної демократії і при здійсненні взятого ними курсу на переростання демократичної революції в соціалістичну.

Перехід до соціалістичної революції відбувався в обстановці заперечної класової боротьби. На цьому етапі поглибилась диференціація, розмежування класових та політичних сил і всередині Національного фронту. Спираючись на підтримку широких трудящих мас, завойовуючи їх на свою сторону послідовно революційною політикою в інтересах переважної більшості народу, компартії добивалися ізоляції реакційних сил, що чинили опір поглибленню революційних перетворень.

При цьому комуністи використали і такий ефективний тактичний прийом, як створення всередині Національного фронту, що був широким демократичним блоком, тимчасових організаційних форм для об'єднання і згуртування його соціального ядра. Прикладом може бути створення Комітетів дій Національного фронту в Чехословаччині в лютому 1948 р., коли сили реакції зробили спробу здійснити контрреволюційний путч з метою повалення народно-демократичного ладу. Під керівництвом КПЧ Комітети дії, спираючись на революційну активність трудящих мас, відіграли важливу роль в очищенні Національного фронту, державного апарату і громадських організацій від реакційних елементів, у завершенні процесу переростання національно-демократичної революції в соціалістичну й встановленні диктатури пролетаріату. В Угорщині під час загострення політичної боротьби після парламентських виборів 1945 р., на яких тимчасовий успіх одержали сили реакції, за ініціативою комуністів у рамках Угорського національного фронту незалежності було створено Лівий блок. До блоку ввійшли комуністична, соціал-демократична, національно-селянська партії і профспілки. Таким чином було досягнуто згуртування навколо комуністичної партії всіх демократичних, прогресивних сил країни в інтересах захисту народної демократії і революційних завойовань та боротьби за соціалістичний розвиток країни. За допомогою такої тактики комуністичні і робітничі партії у вирішальні моменти боротьби забезпечували міцну єдність справді революційних сил і, спираючись на цю єдність, припиняли ворожі народно-демократичному ладу дії реакції.

Об'єктивна основа для існування і активної діяльності Національного (Народного) фронту зберігається і після здійснення соціалістичної революції, з переходом всієї повноти влади до рук робітничого класу. Однак соціальна база і рамки такого союзу, відповідно до нового співвідношення класових і політичних сил у суспільстві, зазнають істотних змін. Національний фронт очищає свої ряди від реакційних елементів, звільняється від тимчасових попутників революції і набуває рис соціалістичного блоку. Якщо на першій стадії розвитку народної демократії Національний фронт був союзом різнорідних політичних сил, що виник на ґрунті загальнодемократичних завдань, і водночас — ареною боротьби за найбільш повне і глибоке здійснення суспільних перетворень в інтересах трудового народу, за соціалістичну революцію, то після встановлення диктатури пролетаріату основним змістом Національного фронту став союз дружніх класів — робітничого класу, трудового селянства, інтелігенції, деяких інших верств населення, об'єднаних спільними цілями побудови соціалістичного суспільства. Це вже не тимчасовий блок, а міцний союз трудящих, керований і очолюваний робітничим класом і його марксистсько-ленінським авангардом; він становить політичну основу соціалістичного суспільства.

Посідаючи важливе місце в механізмі диктатури пролетаріату, Національний фронт стає одним з дійових інструментів зміцнення зв'язку правлячої партії з масами. Політику Національного фронту комуністичні і робітничі партії використовують для політичної консолідації

суспільства, підвищення політичної і трудової активності трудящих мас і якомога ширшого приєднання мас до соціалістичного будівництва. Водночас через Національний фронт партії та організації, які входять до нього, непролетарські класи, верстви і групи населення дістають можливість виражати певні специфічні для них інтереси, що не суперечать основним принципам диктатури робітничого класу і завданням побудови соціалізму.

Національні (Народні) фронти в європейських країнах соціалізму різняться за структурою і складом. У більшості країн Національний, або Народний, фронт є широким політичним союзом або масово-політичним рухом, який об'єднує політичні партії, масові громадські організації та рухи. У деяких країнах — це масова суспільно-політична організація, що має свій статут, своє особливе членство, наприклад Соціалістичний союз трудового народу Югославії. Існують відмінності в функціях, формах і методах діяльності Національних фронтів, що обумовлюється конкретними умовами різних країн. Але при цьому всюди неухитним є принцип керівної ролі марксистсько-ленінської партії рухами і суспільно-політичними організаціями типу Національного (Народного) фронту, якими є Вітчизняний фронт в НРБ, Вітчизняний народний фронт в УНР, Національний фронт в НДР і ЧССР, Фронт єдності народу у ПНР, Фронт соціалістичної єдності в СРР, Соціалістичний союз трудового народу Югославії в СФРЮ. Місце та роль Народних фронтів у суспільному житті визначаються конституціями цих країн. Так, у Конституції УНР завдання Вітчизняного народного фронту і визнання його зрослої ролі в суспільно-політичному житті країни на сучасному етапі соціалістичного будівництва визначаються спеціальним параграфом, де говориться: «Вітчизняний Народний фронт згуртовує сили суспільства для повної побудови соціалізму, для розв'язання політичних, економічних і культурних завдань, сприяє обранню органів народного представництва та їх діяльності»¹⁸.

З діяльністю Національного фронту безпосередньо пов'язана наявність у ряді країн кількох політичних партій, які співробітничать у рамках Національного фронту і представляють деякі специфічні погляди та інтереси різних верств населення. Так, в Народній Республіці Болгарії у Вітчизняному фронті Болгарська Комуністична партія співробітничала з Болгарським землеробським народним союзом. В Німецькій Демократичній Республіці поряд з Соціалістичною єдиною партією Німеччини діють і входять до Національного фронту НДР Демократична селянська партія Німеччини, Ліберально-демократична партія Німеччини, Національно-демократична партія Німеччини та Християнсько-демократичний союз Німеччини. У Польській Народній Республіці до Фронту єдності народу, керованого Польською об'єднаною робітничою партією, входять також ще дві політичні партії — Демократична партія і Об'єднана селянська партія. У Чехословацькій Соціалістичній Республіці до Національного фронту, створеного за ініціативою Комуністичної партії Чехословаччини в березні 1945 р. на завершальному етапі антифашистської, національно-визвольної боротьби за нову, народно-демократичну Чехословаччину, тепер входять п'ять політичних партій — Комуністична партія Чехословаччини, Чехословацька народна партія, Чехословацька соціалістична партія, Партія словацького відродження і Словацька партія свободи. В Угорській Народній Республіці, Соціалістичній Республіці Румунії і Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії утвердилась однопартійна система. У цих країнах правлячі марксистсько-ленінські партії здійснюють свою керівну роль в соціалістичному суспільстві, спираючись на блок з найважливішими суспільно-політичними і профспілковими організаціями країни, що представляють

¹⁸ Конституции зарубежных социалистических государств Европы. М., 1973.

широкі маси трудящих. Звичайно, громадські організації трудящих, і насамперед найбільш масові з них — профспілкова, молодіжна, жіночі, товариства дружби з соціалістичними країнами, Комітети захисту миру та інші є найважливішими ланками Національного фронту і в тих країнах, де в ньому співробітничать кілька політичних партій.

Багатопартійність за диктатури пролетаріату не є чимось непередбаченим з погляду марксизму-ленінізму. У певних конкретно-історичних умовах вона може бути не тільки доцільною, а й необхідною політичною формою союзницьких відносин робітничого класу з селянством, інтелігенцією та іншими непролетарськими верствами населення. Про це свідчить досвід ряду європейських соціалістичних країн, де багатопартійна система стала тією зв'язуючою ланкою, через яку здійснювався поступовий перехід на шлях соціалізму досить численних непролетарських верств.

Яскравим прикладом співробітництва демократичної некоммуністичної партії з партією робітничого класу, як керівною і спрямовуючою силою суспільного розвитку, може бути діяльність Болгарського землеробського народного союзу — партії болгарських селян. Прийнявши програму будівництва соціалізму Комуністичної партії і визнавши її керівну роль в суспільстві, БЗНС став вірним і надійним союзником БКП у боротьбі за соціалістичну перебудову села. «У Болгарської комуністичної партії і Болгарського землеробського народного союзу, — заявив секретар Союзу Г. Трайков на з'їзді БЗНС, — немає інших інтересів, крім інтересів і щастя народу. Їхнє братерське співробітництво — це зразок співробітництва між комуністичною і демократичною, прогресивною селянською партіями. Мета цього співробітництва — будівництво нової, соціалістичної Болгарії»¹⁹.

В НДР згуртування навколо Соціалістичної єдиної партії Німеччини і під її керівництвом всіх демократичних партій допомогло робітничому класу і його революційному авангарду розв'язати складне і разом з тим надзвичайно важливе для німецького народу завдання — знайти політичних союзників для побудови нового суспільства не тільки серед селянства, а й серед інших численних непролетарських верств, залучити їх до проведення в країні антифашистсько-демократичних, а потім і соціалістичних перетворень. Демократичні партії, що входять до Національного фронту НДР, визнали програму будівництва соціалізму. Вони активно сприяють її реалізації і залученню тих верств населення, де вони мають вплив, до активного політичного, економічного і культурного життя першої на німецькій землі робітничо-селянської держави. Ця діяльність демократичних партій, які тісно співробітничать з СЕПН в Національному фронті, відповідає цілям і принципам, записаним в партійних статутах і програмах. Так, наприклад, у Статуті Національно-демократичної партії Німеччини (НДПН) записано: «НДПН всіма силами підтримує робітників і їх партію в будівництві соціалізму в Німецькій Демократичній Республіці»²⁰. Беззастережно визнають керівну роль робітничого класу та його партії і всі політичні організації, об'єднані в Національному фронті НДР. За допомогою цих партій і громадських організацій СЕПН успішно проводить свою політику, спрямовану на всебічне зміцнення зв'язків партії з широкими масами трудящих, створення і зміцнення морально-політичної єдності народу.

З усього цього випливає, що в умовах, коли політична влада в країні належить робітничому класові, а командні висоти в економіці перебувають в руках соціалістичної держави, існування багатопартійної системи може бути ефективно використане для розширення соціальної бази диктатури пролетаріату. І це не тільки не послаблює

¹⁹ Работническо дело, 1971, 21 окт.

²⁰ Der 7 Parteitag der NDPG. Berlin, 1959, S. 332.

позицій робітничого класу як провідної сили суспільства і керівної ролі його партії, а, навпаки, сприяє їх зміцненню, допомагає успішному розв'язанню назрілих політичних, економічних і соціальних завдань. Важливо підкреслити, що в тих країнах, де існує кілька політичних партій, де поряд з комуністичною (робітничою) партією до політичної системи суспільства входять і беруть участь у будівництві соціалізму демократичні непролетарські партії, керівна роль належить марксистсько-ленінській партії.

Якщо з якоїсь причини керівна роль комуністичної партії послаблюється, виникає реальна загроза справі соціалізму. Приклад цьому — події кризового періоду 1968 р. в Чехословаччині. Слід враховувати, що у визволеній від фашизму Чехословаччині, країні з складною соціальною структурою, значною кількістю населення середніх верств, багаторічним розколом рядів робітничого класу, досить глибокими традиціями буржуазної демократії і парламентаризму, досвідченістю і популярністю лідерів національної буржуазії і внаслідок усього цього досить широким поширенням дрібнобуржуазних і соціал-демократичних ілюзій проблема взаємовідносин робітничого класу з іншими соціальними верствами мала свої специфічні складності і разом з тим набула особливого значення.

Комуністична партія, що вийшла з антифашистської визвольної боротьби послідовно революційною, єдино дієспроможною і найбільш авторитетною політичною силою, по праву посіла керівне становище в Національному фронті. Усвідомлюючи свою відповідальність за долю батьківщини, за розв'язання соціальних і національних проблем в інтересах робітничого класу і всього трудового народу, Комуністична партія бачила своє головне завдання в той період у завоюванні мас.

Боротьба за залучення більшості трудящих на сторону робітничого класу, за завоювання більшості нації в умовах Чехословаччини була справою нелегкою. Вона вимагала від Комуністичної партії точного врахування реальної обстановки і, відповідно до цього, творчого застосування марксизму-ленізму, тактичної гнучкості і високої політичної майстерності. Незважаючи на складність умов, партія комуністів, орієнтуючись на мирний розвиток і поглиблення революційного процесу, на перехід до соціалістичної революції через здійснення докорінних демократичних перетворень «якомога ширшим національним фронтом і на чолі нації»²¹ глибоко вірила, що здобуде в цій боротьбі за маси перемогу і доведе своє право бути керівною силою в будівництві нової Чехословацької держави. Цю впевненість висловив голова КПЧ Клемент Готвальд одразу ж після проголошення програми першого уряду Національного фронту чехів і словаків, виступаючи 8 квітня 1945 р. на конференції партійного активу Комуністичної партії Словаччини: «Сьогодні ми даємо бій буржуазії за довір'я нації. Ми змагаємось, хто краще зможе керувати справами нації і управляти державою. У нас є всі дані вистояти в цьому бою і перемогти»²².

Послідовно керуючись класовими принципами у продовженні політики Національного фронту, КПЧ не допустила перетворення його на звичайну коаліцію партій, характерну для ладу буржуазного парламенту, як цього домагалися представники буржуазних партій. У Національному фронті КПЧ бачила насамперед широкий союз трудящих, при провідній ролі в ньому робітничого класу, і намагалась допомогти масам на власному політичному досвіді пересвідчитись в антинародній і антинациональній суті політики буржуазії.

Таким чином, Національний фронт став не тільки союзом робітничого класу з іншими верствами трудящих, а й ареною політичної боротьби, яка набирала дедалі гострішого характеру в міру поглиблення

²¹ Готвальд К. Избранные произведения в 2-х т., т. 2. М., 1957, с. 79.

²² Там же, с. 80.

революції і наближення вирішальної битви робітничого класу з буржуазією за владу.

Така битва, як відомо, відбулася в лютому 1948 р.

Комуністична партія у цей відповідальний для долі революції момент закликала робітничий клас, усіх трудящих бути пильними щодо дій реакції, не дати їй можливості використати входження буржуазних партій до Національного фронту для тиску на уряд з метою змінити його курс, здійснити свої плани реставрації буржуазного ладу.

КПЧ вдалося об'єднати навколо робітничого класу переважну більшість трудящих. За їх активною підтримкою в лютому 1948 р. у вирішальній битві за політичну владу робітничий клас Чехословаччини здобув перемогу над буржуазією, яка своєю реакційною політикою і підірваними діями викрила себе як антинародна і антинаціональна сила. І в цій історичній перемозі над силами реакції, що завершила процес переростання національно-демократичної революції в соціалістичну і привела до встановлення в Чехословаччині мирним шляхом диктатури пролетаріату, велику роль відіграв відроджений Національний фронт.

Комуністична партія Чехословаччини виявила тактичну гнучкість і високу політичну майстерність у теоретичній розробці і здійсненні політики Національного фронту, збагативши цінним досвідом міжнародний революційний рух. На прикладі Чехословаччини була ще раз підтверджена життєва сила ленінських ідей про діалектичний зв'язок боротьби за демократію з боротьбою за соціалізм. При цьому досвід Комуністичної партії Чехословаччини наочно показав, що здійснення демократичних перетворень може стати важливою і ефективною формою підходу до соціалістичної революції тільки за умови, що партія має і ні за яких обставин не втрачає революційної перспективи.

Досвід Чехословаччини також показав, що, здійснюючи керівництво демократичними перетвореннями, вдаючись до доцільних політичних компромісів, комуністичний авангард повинен твердо дотримуватись класової лінії, зміцнювати завойовані позиції, щоб не дати можливості залишкам експлуататорських класів, усунутим від політичного життя, повернути втрачені позиції.

Події 1968—1969 рр. в Чехословаччині наочно показали, що залишки повалених експлуататорських класів, антисоціалістичні елементи, при підтримці зовнішньої імперіалістичної реакції, можуть створити загрозу розвитку соціалізму і після перемоги соціалістичної революції, якщо буде ослаблена політична пильність до них, а в оцінці революційного досвіду і при визначенні перспектив розвитку суспільства допустиметься відступ від принципів марксизму-ленізму, втрачатиметься класовий підхід у розумінні історичних процесів і явищ, як це мало місце в Чехословаччині наприкінці 60-х років. В обстановці глибокої політичної кризи в партії і суспільстві реакційні сили намагались взяти реванш за свою поразку в лютому 1948 р. і створили пряму загрозу революції. Атак з боку реакції зазнали і соціалістичні підвалини Національного фронту. Спроби антисоціалістичних і правоопортуністичних сил позбавити Комуністичну партію керівної ролі в суспільстві, прагнення перетворити Національний фронт на звичайну коаліцію політичних партнерів були прямим ударом по позиціях соціалізму.

Відновлення соціалістичного характеру Національного фронту і всіх громадських організацій, що входять до його складу, було важливим завданням у процесі ліквідації наслідків кризи і в політичній консолідації суспільства, в зміцненні соціалістичного ладу в Чехословаччині і керівної ролі Комуністичної партії. На сучасному етапі соціалістичного розвитку країни Комуністична партія Чехословаччини надає надзвичайно великого значення Національному фронту в житті суспільства. Спираючись на довір'я і підтримку мас, вона послідовно

втілює в життя політику, що ґрунтується на принципах марксизму-ленінізму, соціалістичного патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму. Суть політики КПЧ, підтримуваної іншими партіями, що входять до Національного фронту, та її цілі Генеральний секретар ЦК КПЧ товариш Густав Гусак, виступаючи на загальнодержавній конференції Національного фронту ЧССР у січні 1971 р., визначив так: «Єдність народу ми розуміємо не як єдність з ким завгодно і на будь-якій основі, а як союз трудящих на чолі з робітничим класом, кінцевою метою якого є побудова комуністичного суспільства.

Розвиток нашої соціалістичної держави ми завжди розглядали не як виключну справу комуністів, а як кровну справу мільйонів людей, які бачать у ній своє сучасне і майбутнє»²³.

Слід підкреслити, що досвід створення, зміцнення і розвитку Національного фронту в європейських соціалістичних країнах, здійснення правлячими комуністичними і робітничими партіями політики широкого союзу робітничого класу з усіма іншими верствами населення в боротьбі за демократію і соціалізм має велику притягальну силу. Він викликає великий інтерес у трудящих, демократичної громадськості багатьох країн. До нього звертаються братні комуністичні партії, перед якими ще стоїть завдання вибору конкретних форм підходу або переходу народів їхніх країн до соціалістичної революції.

Усе це посилює актуальність завдання глибокого дослідження вченими-суспільствознавцями (і не тільки істориками, а й економістами, філософами, соціологами, правознавцями країн соціалістичної співдружності) великої і складної комплексної проблеми становлення і розвитку Національного фронту, який у більшості країн, що вступили в 40-х роках на шлях соціалістичного розвитку, став важливою ланкою в політичній системі соціалізму.

Г. І. ШМАНЬКО

**РОБІТНИЧИЙ КЛАС
НАРОДНОЇ УГОРЩИНИ:
ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ**

Робітничому класу Угорщини, всьому трудовому народові країни довелося пройти через складні й суворі випробування на шляху створення вільної і незалежної Угорщини.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії знайшла широкий відгук серед трудового народу Угорщини. Під впливом ідей Великого Жовтня розпочалось формування організованого пролетарського авангарду — Комуністичної партії Угорщини, створеної в листопаді 1918 р., розгорнулася боротьба трудящих за соціальне і національне визволення, яка привела до перемоги соціалістичної революції і проголошення в березні 1919 р. Угорської Радянської республіки.

Перемогу соціалістичної революції в Угорщині трудящі світу сприйняли з величезним натхненням. Вона була новим підтвердженням життєвості ідей марксизму-ленінізму. Світовий пролетаріат подавав широку політичну й моральну підтримку Угорській Радянській республіці.

Проте диктатура пролетаріату в Угорщині проіснувала недовго. Сили міжнародного імперіалізму 16 квітня 1919 р. напали на Угорську Радянську республіку. Почалася вітчизняна війна трудящих проти збройних загонів міжнародної реакції. Після 133-денної героїчної боротьби угорського пролетаріату переважаючим об'єднаним силам між-

²³ Гусак Густав. Избранные статьи и речи. М., 1973, с. 363.

народної буржуазії і внутрішньої контрреволюції вдалося ліквідувати Радянську владу в Угорщині. До влади прийшла контрреволюція. В Угорщині запанували кривавий терор, політичне безправ'я.

Та, незважаючи на поразку, робітничий клас Угорщини в битвах за Радянську владу пройшов велику школу класової боротьби. Набутий досвід робітничий клас на чолі з Комуністичною партією Угорщини використовував у роки тяжкої боротьби проти реакційного режиму Хорті. В цій боротьбі він спирався на велику моральну підтримку пролетарів багатьох країн світу і в першу чергу радянського народу.

Незважаючи на жорстокий контрреволюційний терор реакційного режиму Хорті, трудящі Угорщини під впливом всеперемагаючих ідей Великого Жовтня піднімалися на боротьбу проти соціального і національного гніту. З року в рік розширювалися масштаби страйкової боротьби. Робітники поряд з економічними вимогами висували й політичні. Вони захищали робітничі профспілки та інші масові організації трудящих від репресій з боку антинародного уряду Хорті, виступили проти підкорення країни західним імперіалістичним державам, проти шаленої антирадянської пропаганди, за дружбу і мир з народами Радянського Союзу¹. В роки другої світової війни, в неймовірно тяжких умовах підпілля і хортистського терору робітничий клас Угорщини під керівництвом комуністів став найактивнішою силою в антифашистському русі угорського народу. В історії Угорщини не було іншого класу, який би так активно і самовіддано боровся за незалежність, свободу і соціальний прогрес країни.

Після розгрому героїчною Радянською Армією німецьких загарбників та їхніх угорських сателітів трудовий народ визволеної Угорщини під керівництвом свого авангарду — марксистсько-ленінської партії здійснив загальнодемократичну, антифашистську, антифеодалну революцію, в ході якої розв'язувалися і такі важливі завдання соціалістичної революції, як встановлення робітничого контролю на підприємствах, обмеження капіталістичної експлуатації тощо.

Перемога народно-демократичної революції в Угорщині і встановлення влади трудящих відкрили широку дорогу до соціального прогресу. Відбудова господарства країни проходила в умовах гострої політичної боротьби, в ході якої робітничий клас проявив найвищу організованість і свідому дисципліну, згуртованість навколо Компартії, революційну пильність. Величезне значення для дальшого розвитку країни мало те, що навколо робітничого класу згуртувалися широкі верстви трудящих, і перш за все селянство. Як підкреслював Перший секретар Центрального Комітету УСРП товариш Я. Кадар, «нове суспільство будується для всього народу, і створювати його під керівництвом партії повинні спільними зусиллями комуністи і безпартійні, народ, маси, які формують історію»². В березні 1946 р. з ініціативи комуністів усередині Угорського національного фронту незалежності створився Лівий блок, до якого ввійшли Комуністична партія Угорщини (КПУ), Соціал-демократична партія (СДП), Національно-селянська партія (НСП). Цей блок виступив за послідовну реалізацію демократичної програми національного фронту незалежності, за забезпечення соціалістичного розвитку.

Після встановлення народної влади та в ході відродження економіки розпочалося формування нового робітничого класу. Це було одним з найскладніших завдань молодій народно-демократичній республіці. За роки хортистського режиму значна кількість кадрових промислових робітників була фізично знищена. Тепер необхідно було не тільки від-

¹ Історія венгерського революційного робочого руху. В 3-х т., т. 2. М., 1973, с. 24.

² Кадар Я. Некоторые уроки строительства социализма в Венгрии.— Проблемы мира и социализма, 1977, № 1, с. 7

будувати і піднести на вищий рівень промислове виробництво, а й зміцнити кількісно і якісно робітничий клас — найбільш революційну провідну силу в здійсненні докорінних соціально-економічних та політичних перетворень суспільства.

Робітничий клас Угорщини був одним із чисельних класів угорського суспільства. В галузевій структурі його значну питому вагу в той час становив сільськогосподарський пролетаріат. У 1945 р. його кількість дорівнювала кількості всіх робітників Угорщини, зайнятих несільськогосподарським виробництвом, або майже чверті населення країни³. Кількісний склад фабрично-заводських і будівельних робітників становив 487 тис. чоловік⁴. У таких провідних галузях промисловості, як машинобудівна і металургійна, навесні 1945 р. працювало тільки 40 тис. робітників⁵.

Економіка визволеної країни під умілим керівництвом партії угорських комуністів, що чітко визначила завдання по зміцненню народно-демократичного ладу в країні, швидко набирала темпів. У промисловості, що знаходилася на стадії відбудови, революційно настроєний робітничий клас фабрик, заводів і шахт активно боровся за здійснення програми соціалістичних перетворень. Проте кількісне зростання робітничого класу проходило в перші післявоєнні роки досить повільно.

28 вересня — 1 жовтня 1946 р. відбувся III з'їзд Компартії. З'їзд підкреслив, що «тільки народна демократія забезпечує для країни можливість дальшого просування по шляху суспільного розвитку без громадянської війни, до соціалізму»⁶. Рішення з'їзду сприяли дальшій поляризації сил у країні, що діяли в рамках національного фронту та поза ним. У боротьбі з реакцією дедалі більше зростали і ставали могутнішими сили Лівого блоку, очолюваного комуністами.

Одним з основних завдань, що стояло перед комуністами після з'їзду, було розроблення трирічного плану розвитку народного господарства країни. Плановий розвиток економіки диктувався усім ходом суспільно-економічного розвитку народної Угорщини. Здійснюючи курс на переростання народно-демократичної революції в соціалістичну, треба було ліквідувати анархію виробництва в країні, безробіття, добитися швидкого підвищення життєвого рівня трудящих. У трирічному плані ставилося завдання не тільки відбудувати народне господарство країни, а й забезпечити зростання промислового виробництва на 8—10 процентів порівняно з довоєнним рівнем⁷.

Вирішення нових складних завдань, що постали перед молодого Угорською республікою в період боротьби за перемогу народно-демократичного ладу, вимагало від партії комуністів та всього робітничого класу Угорщини постійно зміцнювати і розвивати державний сектор народного господарства і обмежувати приватно-капіталістичний. В листопаді 1947 р. стали власністю держави найбільші банки, на початку 1948 р. націоналізовані підприємства з кількістю робітників понад 100 чоловік. Цей крок був великою економічною і політичною перемогою Компартії та інших демократичних сил над буржуазією. У важкій та легкій галузях промисловості соціалістичний сектор стає домінуючим. До квітня 1948 р. частина фабрично-заводських робітників, зайнятих у громадському секторі, наближалась до 82 процентів загальної кількості робітників⁸.

³ Лацко М. Структурные изменения в составе венгерских рабочих.— В кн.: Двадцать пять лет свободной Венгрии. Будапешт, 1971, с. 42.

⁴ *Buza Márton*. A munkásosztály vezető szerepének néhány kérdése. Kossuth könyvkiado, 1968, 90 old.

⁵ Ibid.

⁶ A népi demokrácia útja. Az MKP III. kongresszusának jegyzőkönyve. Budapest, 335 old.

⁷ История венгерского революционного движения, т. 3. М., 1974, с. 203.

⁸ Венгерская Народная Республика. М., 1975, с. 17.

У цей час відбуваються суттєві зміни і в галузевих пропорціях промисловості. Дедалі більших темпів набирає розвиток важкої промисловості.

У ході виконання трирічного плану розвитку народного господарства відбувалися зрушення і в галузевому та професійному складі робітничого класу Угорської Народної Республіки. Зростає кількість індустріальних та будівельних робітників. Проте, за даними перепису населення Угорщини 1949 р., на цей час чверть угорських робітників ще була зайнята в дрібній, напівкустарній промисловості. Кустарі-одинаки становили близько третини всіх фабрично-заводських робітників⁹.

Разом з тим кількісні та якісні зміни в промисловості, що відбувалися в процесі виконання завдань трирічного плану, засвідчували, що в Угорщині неухильно підвищується питома вага державного сектора в народному господарстві, і керівна роль трудового народу в управлінні державою стає очевидною. Це, в свою чергу, означало, що Угорщина вступила на шлях будівництва соціалістичного суспільства.

В червні 1948 р. відбувся Об'єднавчий з'їзд КПУ і СДП, що означував створення єдиної марксистсько-ленінської партії робітничого класу — Угорської партії трудящих (УПТ). З'їзд прийняв програмну заяву, в якій були визначені завдання партії по побудові соціалістичного суспільства. В заяві говорилось: «Угорська партія трудящих веде боротьбу за соціалістичне суспільство, де зникають експлуататорські класи, ліквідується експлуатація людини людиною, стираються відмінності між союзними трудовими масами»¹⁰.

Таким чином, на середину 1948 р. в Угорщині завершився процес переростання народно-демократичної революції в соціалістичну, було встановлено диктатуру робітничого класу і створено передумови для швидкого просування вперед по шляху соціалістичної перебудови країни. Успішне виконання трирічного плану розвитку народного господарства сприяло завершенню відбудови країни і створенню умов для дальшого розвитку і піднесення її економіки, 9 грудня 1949 р. Державні збори затвердили перший п'ятирічний план соціалістичного будівництва, зокрема індустріалізації країни. Нові завдання вимагали значного кількісного зростання робітничого класу. Крім того, необхідно було знайти заміну тим тисячам кадрових політично зрілих робітників, які були висунуті на керівні партійні, державні та громадські посади. Місця на заводах, в будівельних організаціях зайняли десятки тисяч людей — переважно селян, які раніше не належали до робітничого класу. Тільки за 1949—1953 рр. кількість фабрично-заводських і будівельних робітників подвоїлася¹¹. Промислові підприємства Угорщини за роки першої п'ятирічки (1949—1954 рр.) прийняли приблизно 200 тис. сільськогосподарських робітників і 110 тис. раніше непрацюючих жінок. Цей процес відбувався як у роки другої п'ятирічки (1956—1960 рр.), так і в роки успішного виконання другого трирічного плану розвитку народного господарства (1958—1960 рр.). У період бурхливого розвитку економіки Угорщини, тобто з 1949 по 1962 рр., промисловий робітничий клас зріс за рахунок розширеного відтворення на 360 тис. чоловік. До його лав влилося також 390 тис. чоловік з інших класів та соціальних груп суспільства, в тому числі з середовища селян — 250 тис. трудівників.

Про кількісне зростання промислового робітничого класу свідчить багато фактів. На Будапештському заводі шахтного обладнання у 1945 р. працювало всього 150—200 робітників, а вже в 1956 р., тобто через 10 років, колектив цього заводу налічував 1800 чоловік¹².

⁹ Венгерская Народная Республика, с. 17.

¹⁰ A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944—1948. Budapest, 1967, 605 old.

¹¹ Лацко М. Указ. соч., с. 43.

¹² Ipari munkások politikai aktivitása. Kossuth Könyvkiadó, 1970, 24 old.

Такого швидкого кількісного зростання робітничого класу промисловості Угорщини раніше не знала. В роки першої п'ятирічки відбувалися й відповідні якісні зміни в складі робітничого класу. Перестала існувати така категорія, як робітники-ремісники. Частина їх вступила до ремісничих кооперативів, а більша частина перейшла працювати на державні фабрики і заводи.

Слід зазначити, що темпи кількісного зростання робітничого класу в період будівництва основ соціалізму (1949—1962 рр.) випереджали темпи росту продуктивності праці та розвитку продуктивних сил. Збільшення обсягу промислового виробництва йшло головним чином за рахунок великомасштабних капіталовкладень і залучення у виробництво великої кількості робочої сили.

У той час, коли кількість робітників, зайнятих у промисловості, щорічно зростала приблизно на 5,5 процента, середня норма виробітку, що припадала на одного робітника в 50-х роках, підвищилась тільки на 3,1, а в 60-х роках — на 5,3 процента¹³. Якщо взяти зростання виробництва продукції промисловості в період 1949—1953 рр. за 100 процентів, то частка цього зростання за рахунок підвищення продуктивності праці становила лише 28 процентів¹⁴. Навіть хімічна промисловість — найбільш розвинута з точки зору рівня продуктивності праці — відставала від міжнародного рівня. В інших соціалістичних країнах з розвинутою хімічною промисловістю було досягнуто такого рівня продуктивності праці, який у півтора рази перевищував рівень продуктивності праці в хімічній промисловості Угорщини.

Наведені дані свідчать, що в 50—60-ті роки угорська промисловість знаходилась на такому ступені, коли її технічний і технологічний рівень не міг забезпечити необхідні темпи зростання обсягу промислової продукції, не відповідав тим зрушенням, які відбувалися в структурі промисловості.

Надзвичайно серйозної матеріальної шкоди країні і соціалістичному будівництву завдав контрреволюційний путч у жовтні 1956 р. Збитки в народному господарстві становила 20 млрд. форинтів¹⁵. Моральне потрясіння перенесло все угорське суспільство. Чимало чесних людей було обмануто демагогічними закликами контрреволюціонерів.

Центральний Комітет Угорської соціалістичної робітничої партії (таку назву в цей період дістала партія комуністів після реорганізації) і Революційний робітничо-селянський уряд у ході збройної боротьби з контрреволюцією націливі трудящих на відбудову народного господарства. Вони звернулися до шахтарів, до всіх робітників і селян із закликом відстояти завоювання народної влади в Угорщині¹⁶.

Угорський трудовий народ усвідомлював тяжке становище, що склалося в країні. У відповідь на звернення Центрального Комітету УСРП і уряду робітники енергійно розпочали видобувати вугілля, виробляти електроенергію, випускати промислові товари, селяни — постачати продукти харчування, транспортники поновили перевозки. В кінці 1957 р. народне господарство було відбудовано. Партія розробила другий трирічний план розвитку народного господарства на 1958—1960 рр., успішне виконання якого створило міцну основу для здійснення завдань п'ятирічного плану на 1961—1965 рр.

У постанові ЦК УСРП, прийнятій в березні 1962 р., підкреслювалося, що Центральний Комітет, партія «можуть доповісти угорському народові, що мета, яку ставила партія в грудні 1958 р., здійснена раніше

¹³ Беренд И. Т. Развитие венгерской промышленности.— В кн.: Двадцать пять лет свободной Венгрии, с. 24.

¹⁴ Лацко М. Указ. соч., с. 44.

¹⁵ Кадар Я. Избранные статьи и речи. М., 1970, с. 515.

¹⁶ Там же.

від намічених строків»¹⁷. Робітничий клас у союзі з трудовим селянством і прогресивною інтелігенцією захистили народну владу від нападок контрреволюції, добилися визначних успіхів у розвитку соціалістичної економіки країни.

На початку 60-х років соціалістичні виробничі відносини стали панівними в усьому народному господарстві Угорщини. Це означало, що в країні завершено будівництво основ соціалізму. Внаслідок великих соціальних перетворень на селі значно зміцніла надійна опора народної влади — ідейний і політичний союз робітничого класу і селянства, що сприяло розгортанню соціалістичного будівництва на якісно новому рівні. І як відзначалося в постанові березневого 1962 р. Пленуму ЦК УСРП «Про становище і завдання дальшого розвитку сільського господарства», Угорщина зробила величезний крок «до перетворення робітничого класу, кооперованого селянства та інтелігенції в єдине соціалістичне суспільство»¹⁸.

Побудова основ соціалізму, перемога соціалістичних виробничих відносин в усіх галузях народного господарства створили умови для переходу до нового етапу — періоду повної побудови соціалістичного суспільства. В цей період робітничий клас — передовий загін у боротьбі за побудову соціалізму — став якісно новим. «Про силу робітничого класу, — говорив товариш Я. Кадар у 1962 р., — свідчить той факт, що в процесі соціалістичної революції він сам перетворюється, очищається від залишків капіталістичного минулого... У нашому суспільстві тепер вже немає жодного більш-менш значного прошарку, що піддавав би сумніву керівну роль робітничого класу»¹⁹.

VIII з'їзд УСРП, що відбувався в листопаді 1962 р., констатував, що угорський народ вступив у новий історичний період — період повної побудови соціалізму. Нові завдання вимагають нового підходу до розвитку народного господарства країни, до формування робітничого класу, особливо до його кваліфікаційної підготовки. Необхідно зазначити, що, хоч після 1962 р. робітничий клас кількісно продовжує зростати, темпи цього зростання зменшуються. Якщо з 1949 по 1962 рр. відбулося подвоєння кількості робітничого класу, тобто за тринадцять років щорічний приріст становив 8 процентів, то з 1962 р. до 1970 р. він дорівнював тільки 3 проценти. З 1970 р. щорічне зростання робітничого класу становить 1—1,5 проценти²⁰.

Після 1962 р., особливо в роки четвертої п'ятирічки (1970—1975 рр.), будівництво нових і реконструкція діючих промислових підприємств здійснювалися на основі впровадження в промисловість передової техніки і технології, що забезпечували приріст продукції в основному за рахунок підвищення продуктивності праці. Так, якщо в 1960 р. зростання валової промислової продукції відбувалося переважно за рахунок розширення виробничих площ і збільшення кількості робітників, то вже в 1970 р. 60 процентів приросту було досягнуто за рахунок підвищення продуктивності праці²¹. В 1975 р., як підкреслено в доповіді товариша Яноша Кадара на XI з'їзді УСРП, продуктивність праці в промисловості зросла на 29 процентів, приріст промислової продукції майже повністю досягнуто за рахунок підвищення продуктивності праці²².

¹⁷ A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956—1962. Budapest, 1973, 548 old.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Кадар Я. Избранные статьи и речи. М., 1964, с. 258—289.

²⁰ Підрахунки зроблені автором за статистичними щорічниками. Див., наприклад: Стат. ежегодник 1974, с. 107.

²¹ X съезд Венгерской социалистической рабочей партии. М., 1971, с. 49.

²² XI съезд Венгерской социалистической рабочей партии. М., 1975, с. 86.

За період з 1962 по 1971 р. робітничий клас Угорщини зріс кількісно в усіх основних галузях народного господарства (крім вугільної промисловості). Але, як згадувалося вище, це було незначне зростання. Дещо вищими були темпи росту в таких провідних галузях промисловості, як машинобудівна, хімічна та приладобудівна. В машинобудівній і металообробній промисловості з 1960 до 1970 р. кількість промислових робітників збільшилась з 276,9 до 368,2 тис., або на 33 проценти. Угорське машинобудування зросло з 1950 до 1970 р. в 9,4 раза і виробляло в 1974 р. 29 процентів продукції всієї промисловості. В цій галузі працював 31 процент всіх робітників, зайнятих у промисловості²³. У хімічній промисловості кількість зайнятих зростає з 33 тис. в 1949 р. до 111 тис. чоловік у 1974 р. В інших галузях промисловості зростання кількості робітників коливалось від 10 до 30 процентів²⁴. Як свідчать дані статистики, якщо промисловий робітничий клас у цілому по Угорщині з 1962 по 1971 р. зріс з 1081 тис. до 1250 тис., або приблизно на 13 процентів, то в хімічній промисловості — більш як у півтора раза, машинобудуванні — на 67 процентів²⁵.

Ці факти характеризують ті якісно нові зміни, які відбуваються в структурі промисловості, і показують, що розвивались передусім ті галузі промисловості, де в умовах науково-технічного прогресу найбільше впроваджувались у виробництво новітня техніка і передова технологія. У цих сферах виробничого процесу закономірно відбувалося кількісне зростання зайнятих робітників.

Значні зміни відбуваються і в територіальному розміщенні робітничого класу. Слід зазначити, що VIII з'їзд угорських комуністів особливо наголосив на завданнях індустріалізації слаборозвинутих у промисловому відношенні областей УНР. Згідно з настановами з'їзду в роки другої п'ятирічки (1965—1970 рр.) близько трьох четвертих державних капіталовкладень було використано в першу чергу в таких районах, як Дьер, Секешфехервар, Сегед, Дебрецен, Печ. Результатом успішного втілення в життя накреслень партії темпи зростання кількості робітників, зайнятих у промисловості в раніше відсталіх у промисловому відношенні областях, були майже вдвічі вищими, ніж у середньому по країні, та в чотири рази — ніж у Будапешті²⁶.

Бурхливий розвиток економіки за роки будівництва соціалізму в раніш відсталій Сабольч-Сатмарській області забезпечував зайнятість населення, сприяв росту загону робітників. У цій області в 1957 р. нарахувалося 5022 робітники, зайнятих у всіх сферах промисловості. В 1960 р. їх кількість зростає до 6913²⁷. Через 10 років кількість робітників збільшилась порівняно з 1960 р. майже в 4 рази і становила 24 786 чоловік, а в 1974 р. вже досягла 30 831 чоловіка²⁸. На економічний розвиток області Ваш у 1966—1969 рр. з державних коштів було виділено 4,3 млрд. форинтів, з них 1,7 млрд. — на розвиток обласного центру Сомбатхей. Це в свою чергу сприяло зростанню робітничого класу міста з 12 779 чоловік в 1965 р. до 16 140 робітників у 1969 р.²⁹ В цілому по області робітничий клас збільшився з 20 112 чоловік в 1960 р. до 30 475 чоловік у 1971 р.³⁰

Ці два приклади щодо слаборозвинутих в минулому областей Угорщини, розташованих — одна на сході, інша — на заході, — яскравий до-

²³ Венгерская Народная Республика, с. 100—102.

²⁴ Statisztikai évkönyv, 7 old.

²⁵ Szabolcs—Szatmár megye. Fontosabb statisztikai adatok 1960, Nyiregyháza, 1961, 71 old.

²⁶ Кадар Я. Избранные статьи и речи, с. 189.

²⁷ Szabolcs—Szatmar megye. Fontosabb statisztikai adatok 1960, 71 old.

²⁸ Szabolcs—Szatmar megye statisztikai évkönyve, 1971, Nyiregyháza, 1975, 47 old.

²⁹ Öt év Szombathelyen 1966—1970. Szombathely, 1970, 50 old.

³⁰ Statisztikai évkönyv 1971, 534 old.

каз того, як в умовах народної влади в стислі строки успішно розв'язуються питання розвитку економіки раніше відсталих районів, господарської зайнятості населення, формування якісно нового, організованого загону робітників — найбільш чисельного класу угорського суспільства.

Будівництво соціалізму, розвиток науково-технічної революції підвищують вимоги до підготовки висококваліфікованих кадрів для промислового виробництва.

В Угорщині ця підготовка визначалася завданнями, що розв'язувалися на кожному з основних етапів розвитку соціалістичного суспільства, а саме: під час встановлення народно-демократичної влади, переростання народно-демократичної революції в соціалістичну, побудови основ соціалізму, будівництва повного соціалістичного суспільства, в якій вступила Угорська Народна Республіка.

В умовах будівництва соціалізму науково-технічний прогрес забезпечує швидке зростання суспільної продуктивної праці. «...Тільки на основі прискореного розвитку науки і техніки можуть бути розв'язані кінцеві завдання революції соціальної — побудоване комуністичне суспільство»³¹, — підкреслював у Звітній доповіді ЦК КПРС XXV з'їздові партії Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев. Разом з тим науково-технічний прогрес вимагає постійного підвищення культурно-технічного рівня робітничого класу. Успіхи, що їх здобув угорський народ у будівництві соціалізму, стали можливими тому, що в життя успішно втілюється мудра політика Угорської соціалістичної робітничої партії, провадилась і провадиться планомірна робота по піднесенню культурно-технічного рівня робітничого класу, всіх трудящих. Про це свідчить, зокрема, постанова ЦК УСРП «Про деякі завдання, пов'язані з робітничим класом» (1958 р.). У ній зазначається, що державні і громадські організації зобов'язуються підвищити відповідальність за зростання культурно-технічного рівня робітничого класу³². В постанові наголошується, що для цього на підприємствах у різноманітних семінарах і на курсах необхідно організувати вивчення робітниками загальноосвітніх предметів в обсязі загальноосвітньої школи. Особливу увагу слід приділити навчанню робітників, які проживають в гуртожитках. Вся ця робота повинна бути спрямована на формування у робітників соціалістичного світогляду. В постанові ЦК вказувалось на дедалі зростаючу роль робітничого класу в усіх сферах громадського життя³³.

Завдяки успішному розвитку соціалістичної економіки створено відповідну базу для широкого використання робітничим класом можливостей для підвищення своєї кваліфікації. Основну роль відіграють у цьому різноманітні соціально-політичні заходи: безкоштовне навчання, поліпшення культурно-освітньої роботи серед населення, охорона здоров'я, розширення соціального забезпечення та ін. Це дало можливість уже в 1949 р. майже подвоїти порівняно з 1939 р. кількість молоді, що закінчила 8 класів загальноосвітньої школи. Так, кількість учнів старших класів середньої школи зросла з 52 тис. (1939 р.) до 94 тис. (1949 р.)³⁴.

Угорська соціалістична робітничая партія, уряд країни і виконавчі органи на місцях на протязі всього періоду соціалістичного будівництва приділяли і приділяють нині першочергову увагу питанням підготовки кваліфікованих кадрів робітників для народного господарства країни. «Від нашої системи освіти, — говорив на X з'їзді УСРП товариш Янош

³¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, с. 56.

³² A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956—1962, 276 old.

³³ Ibid.

³⁴ История венгерского революционного рабочего движения, т. 3, с. 204—205.

Кадар,— ми очікуємо, щоб вона служила вихованню для країни людей з високим почуттям обов'язку, добре підготовлених, освічених спеціалістів з твердим світоглядом і соціалістичною мораллю. Для всіх старанних і здібних молодих людей у нас відкритий без будь-якої дискримінації доступ у навчальні заклади. При цьому партія, як і раніше, вважає принциповим політичним питанням, щоб на всіх етапах навчання дітям працівників фізичної праці подавалась відповідна особлива допомога»³⁵. В наш час 98,3 процента дітей шкільного віку відвідують школу. Держава витрачає на кожного учня щорічно 4120 форинтів, що втричі більше, ніж у 1960 р.³⁶

Характерно, що 53—55 процентів дітей після закінчення 8 класів загальноосвітньої школи продовжують навчання в середніх спеціальних школах і 45—47 процентів — у загальноосвітніх школах³⁷. Наведені цифри — яскраве підтвердження того, яка увага приділяється в УНР партією і урядом питанням підготовки кадрів із спеціальною освітою.

На сучасному етапі професійно-технічні училища в УНР є центрами підготовки висококваліфікованих робітників. В Угорщині їх налічується тепер 338, в тому числі 47 розміщено в столиці УНР — Будапешті. Вони створені за останні два десятиріччя. Більшість з них має в розпорядженні власні навчальні майстерні, в яких майбутні кваліфіковані робітники засвоюють практичні основи своєї професії і мають змогу прослідкувати увесь трудовий процес від виробництва найпростіших деталей до відвантаження готової продукції. Такий метод навчання за безпечує молоді необхідну професійну підготовку.

В грудні 1969 р. Державні збори — вищий законодавчий орган країни — прийняли закон про підготовку кваліфікованих робітників, який означав кардинальні зміни в професійній підготовці. Суть їх зводиться до того, що сьогодні від молодого робітника вимагається знання суміжних професій, постійна готовність до перекваліфікації. Це зумовлене не тільки бурхливим розвитком і широким впровадженням нової техніки, а й реформою системи планування та управління народним господарством. Крім того, щоб ліквідувати надмірну вузькість спеціалізації, в державний реєстр робітничих кваліфікацій, замість попередніх 285 професій, внесено тепер тільки 186. Особлива увага приділяється підготовці кадрів для лічильної техніки та комплексної переробки нафти³⁸.

Зміни в техніці і технології виробництва викликають необхідність загального підвищення кваліфікації. А це значить, що підвищуються вимоги до професійної підготовки кадрів на сучасному етапі.

По-справжньому оцінити зміни в кваліфікаційному складі робітничого класу можна лише тоді, коли порівняти сьогоdnішній рівень підготовки кваліфікованих робітників з довоєнним: кількість кваліфікованих робітників в Угорщині у період між 1927—1949 роками зростала на одну тисячу чоловік щороку, тобто за весь цей період було підготовлено 22,5 тис. робітників³⁹. Між 1949—1961 роками щороку готувалось 25 тис. кваліфікованих робітників, тобто за 12 років було підготовлено 279 тис. робітників високої кваліфікації⁴⁰.

Підвищення загальноосвітнього і технічного рівня підготовки робітників приводить до позитивних змін у кваліфікації робітничого класу. Кваліфікація його постійно зростає. Якщо в 1960 р. в промисловості налічувалось 349 922 кваліфікованих робітників, то в 1974 р. їх було

³⁵ X съезд Венгерской социалистической рабочей партии, с. 133.

³⁶ *Maí Magyarország* 1975. Budapest, 1975, 147 old.

³⁷ *Köpecsi Béla. A magyar kultúra harminc évé. 1945—1975.* Kossuth Könyvkiadó, 1975.

³⁸ Венгрия 1973. Будапешт, 1973, с. 133.

³⁹ *Tanulmányok a munkásosztályról.* Kossuth Könyvkiadó, 1973, 282 old.

⁴⁰ *Ibid.*

вже 551 928 чоловік, що становить 45 процентів загальної кількості робітників промислових підприємств⁴¹.

Для періоду будівництва соціалізму характерними є швидкі темпи зростання економіки Угорської Народної Республіки. Підсумки тільки минулої п'ятирічки (1970—1975 роки) — яскраве свідчення цього. Так, обсяг промислового виробництва за останню п'ятирічку зріс на 37—39, замість запланованих 32—34 процентів⁴². В 1970—1974 роках 96 процентів приросту промислового виробництва було забезпечено за рахунок підвищення продуктивності праці. Найбільш успішно розвивалися ті галузі промисловості, продукція яких має першочергове значення для технічного переозброєння народного господарства УНР. Наприклад, темпи зростання продукції електротехнічної промисловості, приладобудування були більш високими, ніж в інших галузях. Виробництво продукції в них зросло з 1960 до 1975 р. більш як на 300 процентів⁴³. Найвищі темпи зростання зафіксовані в машинобудівній і хімічній галузях промисловості. Отже, під впливом науково-технічної революції відбуваються суттєві зміни в професійній і кваліфікаційній структурі сучасного робітничого класу Угорщини. З'являються такі нові робітничі професії, як наладчики, оператори, слюсарі механоскладальних робіт, крановщики, машиністи по управлінню автоматами та багато ін. Ще в 1962 р. питома вага більшості зі згаданих нових професій в промисловості була незначною, а в 1950 р. про них тільки мріяли. Розвиток НТР, зміни в структурі промисловості УНР сприяли відповідним змінам у професійному складі робітничого класу. В цілому підвищився його кваліфікаційний рівень. Зміни в професійній і кваліфікаційній структурі робітничого класу відображають зміни в характері праці та її функціях. Збільшується кількість виробничих операцій, що потребують високої кваліфікації. А це в свою чергу передбачає високий рівень підготовки робітничих кадрів.

У період будівництва соціалізму загальні риси, найбільш характерні для робітничого класу, все повніше і яскравіше проявляються як загальні риси всього угорського народу. Створюється і міцніє, набуває дальшого свого розвитку соціалістичний спосіб життя усєї нації. Серед угорського народу більш активно проявляється колективізм як узагальнюючий принцип відносин між людьми в усіх сферах суспільного життя, який означає взаємне співробітництво і підтримку людей, що мають загальну мету, загальну і свідому дисципліну і загальну відповідальність.

XI з'їзд Угорської соціалістичної робітничої партії (1975 р.) констатував, що соціалізм в Угорщині за 4 роки після X з'їзду УСРП ще більше зміцнів у всіх відношеннях. Успішно розвивається робітничий клас як провідна сила будівництва соціалізму. Ідучи в авангарді політичного і господарського життя країни, він згуртовує навколо себе всі прошарки трудового народу Угорщини⁴⁴. Робітничий клас — найчисленніший клас суспільства: 58 процентів активного самодіяльного населення в сучасний момент становлять робітники⁴⁵.

Центральний Комітет УСРП постійно приділяє увагу питанням, пов'язаним з працею і побутом робітничого класу, вживає заходів до дальшого підвищення його авангардної ролі в суспільстві. Завдання соціалістичного будівництва, інтереси трудового народу вимагають дальшого зміцнення провідної ролі робітничого класу в усіх галузях господарства, зростання його політичного впливу на всі сфери суспільного життя. «Важливо також, щоб і надалі,— говорив на XI з'їзді това-

⁴¹ Statisztikai évkönyv 1971, 154 old.

⁴² XI съезд Венгерской социалистической рабочей партии, с. 33.

⁴³ Стат. ежегодник 1974, с. 125—126.

⁴⁴ XI съезд Венгерской социалистической рабочей партии, с. 32.

⁴⁵ Там же.

риш Янош Кадар,— на керівних постах у партійних, громадських і державних органах та організаціях у необхідних пропорціях були представлені робітники, робітники фізичної праці — передовики виробництва, що відзначились в громадській роботі і мають відповідну підготовку»⁴⁶.

Аналіз кількісного і якісного складу угорського робітничого класу його становища і постійно зростаючої ролі в будівництві соціалістичного суспільства дає всі підстави твердити, що робітничий клас займає основні позиції в усіх галузях суспільного життя в Угорщині — економічній, соціальній, політичній та ідеологічній. Право бути провідною силою суспільства угорські робітники завоювали в жорстокій і тривалій боротьбі проти внутрішньої і зовнішньої реакції, в боротьбі за встановлення народної влади в своїй країні. Тисячі кращих синів і дочок угорського народу віддали за це право своє життя в боротьбі проти хортистського режиму, в битвах проти ворогів народу.

Безперечно марними є намагання буржуазних фальсификаторів висувати тезу про «необґрунтованість» марксистсько-ленінського вчення про авангардну роль робітничого класу. Апологети імперіалізму твердять про «ерозію робітничого класу», про те, що сучасний робітничий клас не є найреволюційнішим, що існує тенденція до «применшення» керівної ролі робітничого класу, його комуністичного авангарду в суспільстві. Антисоціалістична спрямованість подібних концепцій повністю очевидна. Неправильно, антинауково інтерпретуючи зміни в структурі сучасного робітничого класу, вони намагаються видати, зокрема, зростання на виробництві чисельності робітників нових професій, що не завжди зв'язані з фізичною працею, за якое посилення класових відмінностей. Буржуазні «теоретики» безпідставно роблять спроби заперечувати притаманні робітничому класові освіченість, свідомість, високий рівень загальної культури та технічних знань⁴⁷.

Робітничий клас Угорщини під впливом могутніх революційних імпульсів Великого Жовтня, під керівництвом свого авангарду — Угорської соціалістичної робітничої партії успішно розгортає боротьбу за побудову розвинутого соціалістичного суспільства.

В наші дні угорські робітники, йдучи в авангарді угорського трудового народу, знову доводять свою високу політичну свідомість. Так, робітники «Червоного Чепеля» виступили ініціаторами змагання на честь 60-х роковин Великого Жовтня. Їхній почин підтримали металурги Дунайвароша, машинобудівники Дьєра, шахтарі Татабані, текстильники Папи⁴⁸. Як вказував Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев, новий почин має глибокий патріотичний і інтернаціональний характер. Ініціативу чепельців підхопив робітничий клас інших соціалістичних країн.

Нові риси робітничого класу — авангарду суспільного прогресу, притаманні його класовій природі, продовжують далі розвиватися і збагачуватися. Нині повністю підтверджуються висновки класиків марксизму-ленінізму про те, що робітничий клас «...може допомогти трудящим масам об'єднатися, згуртуватися і остаточно відстояти, остаточно закріпити комуністичне суспільство, остаточно його побудувати»⁴⁹.

⁴⁶ XI съезд Венгерской социалистической рабочей партии, с. 82.

⁴⁷ Международное рабочее движение. М., 1974, с. 46.

⁴⁸ Правда, 1977, 8 февр.

⁴⁹ Ленин В. И. Завдання спілок молоді.— Повне збір. творів, т. 41, с. 295.

С. Ю. ПРУНИЦЯ, О. В. ХЛАНТА

**ВПЛИВ ПЕРЕМОГИ
ВЕЛИКОЇ ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
ТА БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛІЗМУ В СРСР
НА БОРТЬБУ ЗА ЄДНІСТЬ
ПРОЛЕТАРІАТУ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ
У 1918—1938 РР.**

Під впливом ідей Великого Жовтня революційно-визвольний рух трудящих у країнах капіталу набрав небаченого в історії розмаху. Складовою частиною його була класова боротьба пролетаріату Чехословаччини. «Жовтень 1917 р. викликав посилення національно-визвольної боротьби чеського і словацького народів і своїм всесвітньо-історичним впливом сприяв створенню самостійної чехословацької держави, яка виникла на руїнах австро-угорської монархії у жовтні 1918 р.»¹,— відзначав Генеральний секретар ЦК КПЧ, Президент ЧССР Густав Гусак. Це була велика перемога пролетаріату. Проте плодами її скористалась буржуазія.

Щоб загальмувати розвиток революційного руху, правлячі кола чехословацької держави стали вдаватись до окремих поступок, не скупившись на обіцянки. Було проголошено 8-годинний робочий день, прийнято закон про земельну реформу, здійснено деяке зниження податків тощо. Буржуазний уряд обіцяв підвищити заробітну плату трудящим, розширити їхні демократичні і політичні права. Однак на ділі це було ніщо інше, як політичне маневрування правлячих кіл буржуазної Чехословаччини з метою ослабити розмах революційного руху в країні. Уряд активно підтримували правоопортуністичні лідери соціал-демократичної партії, які були одностайні з ним в проведенні антирадянської пропаганди. Роблячи нападки на Країну Рад, вони пропагували ідеологію реформізму, намагалися ідейно роззброїти борців проти капіталізму. Лідери реформістських партій активно виступали проти найбільш свідомої частини пролетаріату, лівих сил, що вели рішучу боротьбу проти існуючого експлуататорського ладу, зводили наклепи на них. Цим самим вони завдавали великої шкоди єдності революційних сил пролетаріату.

Для роз'єднання рядів пролетаріату правлячі кола буржуазної Чехословаччини, буржуазно-націоналістичні партії широко використовували ідеологію буржуазного націоналізму. Національна строкатість населення створювала сприятливий ґрунт для цього. Як відомо, буржуазна Чехословаччина була багатонаціональною країною. За даними перепису 1921 р., на її території проживало 13,6 млн. чоловік. Чехи становили 49,4 процента загальної кількості населення країни, словаки — 14,94, німці — 22,94, угорці — 5,48, українці — 3,39, євреї — 1,33. Представники інших національностей становили 2,5 процента².

Для буржуазної Чехословаччини цього періоду характерною була наявність великої кількості різних політичних партій і організацій. Так, уже в першій половині 20-х років у країні налічувалося близько 30 політичних партій, а також ряд політичних угруповань, що діяли під виглядом різних товариств. Під впливом цих партій перебувала значна кількість профспілкових організацій. У зв'язку з цим боротьба революційних сил за єдність, інтернаціональне згуртування пролетаріату проходила в надзвичайно тяжких і складних умовах.

¹ Гусак Густав. Избранные статьи и речи. Октябрь 1969 г.—июль 1973 г., М., 1973, с. 862.

² Statistická příručka republiky Československé, III. Praha, 1928, s. 275.

Єдність рядів пролетаріату гартувалась перш за все в процесі розгортання революційно-визвольного руху. Провідне місце у класовій боротьбі пролетаріату займали страйкові виступи за підвищення заробітної плати, покращання умов праці, за політичні права і свободи.

Натхненна ідеями Великого Жовтня, найбільш свідома частина пролетаріату вже з самого початку виникнення Чехословаччини розгорнула боротьбу за створення робітничих Рад. Одним із перших міст, де виникли робітничі Ради (1919 р.), було пролетарське Кладно³. Шахтарі і металурги цього міста йшли в перших рядах визвольної боротьби пролетаріату країни.

21 березня 1919 р. революційна влада Рад встановлюється в Угорщині, до складу якої тоді входило і Закарпаття, а 16 червня 1919 р. — в Східній Словаччині. Це був прямий результат класової боротьби трудящих, що розгорнулася під впливом Великого Жовтня.

Наляканий успіхами трудящих, міжнародний імперіалізм розробляє плани придушення пролетарської революції в Угорщині, важливе місце в здійсненні яких відводилося буржуазній Чехословаччині.

Правлячі кола буржуазної Чехословаччини, з метою обману трудящих, демагогічно заявили про невтручання у внутрішні справи Угорщини. На ділі вони готували інтервенцію проти Угорської Радянської республіки і згодом розпочали її. Найбільш свідома частина пролетаріату Чехословаччини рішуче засуджувала антинародну політику буржуазного уряду, виражаючи солідарність з угорськими трудящими, ставала на захист їхніх революційних завоювань.

Проголошення влади трудящих у Східній Словаччині, виступи на захист диктатури пролетаріату в Угорщині відіграли важливу роль у зміцненні єдності борців проти капіталістичного ладу. В ході цієї боротьби пролетаріат, широкі трудящі маси переконувалися в антинародній суті заяв правих опортуністів, лідерів реформістських партій про необхідність захисту «інтересів вітчизни», спрямованих на захист інтересів влади капіталу.

У першій половині липня 1919 р. об'єднані сили міжнародного імперіалізму і внутрішньої контрреволюції добилися тимчасового успіху: їм вдалося повалити владу Рад в Словаччині, а ще раніше — на Закарпатті. Закарпаття всупереч волі трудящих було насильно приєднано до буржуазної Чехословаччини. Проте, незважаючи на поразку, досвід, набутий трудящими у боротьбі за перемогу влади Рад, мав надзвичайно важливе значення для розгортання революційного руху чехословацького народу в наступні роки. Революційні ідеї глибоко запали у свідомість широких мас трудящих, вселяли впевненість в перемогу у тяжких класових битвах проти гнобителів, що відбувались під проводом комуністів.

Пролетаріат Чехословаччини, ведучи класову боротьбу проти експлуататорів, на мітингах, зборах висловлював свою солідарність з Країною Рад, засуджував іноземну воєнну інтервенцію, розв'язану міжнародним імперіалізмом проти Радянської країни.

Перші мітинги відбуваються вже наприкінці 1918 р. і продовжуються в наступний період. 19 серпня 1919 р. масовий мітинг солідарності пролетаріату з народами Країни Рад відбувся на Вацлавській площі м. Праги. У донесенні поліцейського управління з приводу цього повідомлялося: «Робітники прийшли на мітинг організовано, з прапорами, транспарантами і лозунгами: «Геть війну!», «Хай живе III Інтернаціонал!», «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», «Слава великому Леніну!», «Мир з Радянською Росією!» та ін.⁴

³ Клеванский А. Х. В. И. Ленин и борьба за создание Коммунистической партии в Чехословакии. — В кн.: В. И. Ленин и образование коммунистических партий в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. М., 1973, с. 117.

⁴ Из истории международной пролетарской солидарности. Документы и материалы. М., 1957, с. 272.

Слід підкреслити, що збори, мітинги солідарності, виступи на захист Країни Рад мали бойовий, масовий характер. Про це, зокрема, свідчив той факт, що в мітингах пролетаріату м. Кладно 15 квітня 1920 р. взяло участь понад 50 тис. чоловік. Робітники несли транспаранти й лозунги з написами: «Ми хочемо миру з Радянською Росією!», «Створюйте скрізь робітничі Ради!», «Хай живе III Інтернаціонал!» та ін.⁵ Революційні сили, найбільш свідома частина пролетаріату, особливо залізничники, застосовували і таку форму підтримки Країни Рад, як бойкот відправки озброєння, яке імперіалісти західноєвропейських країн через Чехословаччину направляли панській Польщі, що здійснювала у 1920 р. інтервенцію проти нашої країни. На заклик і під керівництвом марксистської лівої, яка оформилась на базі соціал-демократичної партії у грудні 1919 р.⁶, масові мітинги солідарності з боротьбою народів Країни Рад проти іноземної військової інтервенції та внутрішньої контрреволюції відбувались протягом 1920 р. по всій Чехословаччині. Трудящі заявляли про свою готовність рішуче стати на захист завоювань Великого Жовтня. Вони підкреслювали, що «перемога Радянської Росії відповідає інтересам міжнародного соціалізму і робітничого класу в усьому світі». Тому пролетаріат Чехословаччини заявляв: «Ні одного солдата, ні однієї гвинтівки ворогам Радянської Росії»⁷.

В. І. Ленін дав високу оцінку солідарності міжнародного пролетаріату, його боротьбі на захист завоювань Великого Жовтня проти сил світової реакції, які намагались зломити Країну Рад. «Як тільки міжнародна буржуазія замахується на нас,— говорив В. І. Ленін,— її руку схоплюють її власні робітники»⁸.

Рух солідарності, виступи на захист Країни Рад були яскравим свідченням високої класової свідомості міжнародного пролетаріату. Вони відіграли важливу роль у зміцненні єдності, згуртуванні його рядів.

Розгортання класових битв з усією силою поставило на порядок денний завдання створити революційну марксистську партію, головною метою якої було б повалення капіталістичного ладу. Особливе значення в цьому відношенні мав загальний страйк пролетаріату Чехословаччини в грудні 1920 р. Страйк, в якому взяло участь близько мільйона робітників, показав, що для успіху в боротьбі необхідна наявність керівного штабу, роль якого виконувала б Комуністична партія. Це був один з основних уроків грудневого страйку, який відіграв важливу роль в зміцненні єдності, інтернаціональної солідарності пролетаріату. У зв'язку з цим найбільш свідома частина пролетаріату Чехословаччини розгорнула боротьбу за створення Комуністичної партії.

На шляху боротьби за створення Комуністичної партії революційним силам пролетаріату Чехословаччини доводилось долати численні труднощі: переслідування буржуазного уряду, розкольницька діяльність правоопортуністичних лідерів соціал-демократичної партії та ін.

Неоціненну допомогу революційним силам у створенні марксистської партії, як про це свідчать документи, подавав вождь світового пролетаріату — В. І. Ленін. В. І. Ленін мав зустрічі з керівниками марксистської лівої Б. Шмералем, А. Запотоцьким та іншими діячами пролетарського руху в Чехословаччині, давав їм поради, які використовувались в безпосередній практичній роботі. Згадуючи про одну із розмов з В. І. Леніном 21 травня 1920 р., Б. Шмераль писав: «21 травня

⁵ Шмераль Я. Б. Классовая борьба в Чехословакии в годы послевоенного революционного подъема 1918—1920 гг.— Из истории революционного движения народов Чехословакии. Сб. статей. М., 1959, с. 286.

⁶ Фирсов Ф. И. В. И. Ленин, Коминтерн и образование Коммунистической партии Чехословакии.— В кн.: Третий конгресс Коминтерна. М., 1975, с. 346.

⁷ Из истории международной пролетарской солидарности. М., 1958, с. 212.

⁸ Ленін В. І. Промова на з'їзді робітників і службовців шкіряного виробництва 2 жовтня 1920 р.— Повне збір. творів, т. 41, с. 314.

мене викликали до телефону готелю «Савой», де я жив, і просили прийти увечері до Леніна на його квартиру в Кремлі. Цього разу В. І. Ленін говорив зі мною вже детально про створення Комуністичної партії в Чехословаччині. Я дістав поради, як працювати для того, щоб по можливості більша частина масової організації «лівої» соціал-демократичної партії була завойована для III Інтернаціоналу, як, не втрачаючи зв'язки з основною масою робітників, організованих у соціал-демократичній партії, створити компартію»⁹.

Важливу допомогу в створенні революційної партії пролетаріату Чехословаччини подавав Комуністичний Інтернаціонал. Він закликав ліве, революційне крило Чехословацької соціал-демократичної партії спрямувати зусилля на об'єднання сил пролетаріату. Для здійснення завдань консолідації пролетаріату необхідно було викривати реформістську розкольніцьку діяльність правоопортуністичних лідерів соціал-демократичної, а також буржуазно-націоналістичної партій, долати негативний вплив їх на пролетаріат, широкі народні маси.

Важливе значення в боротьбі за створення революційної партії пролетаріату Чехословаччини мала загальнодержавна конференція соціал-демократичної робітничої партії (лівої), що відбулася на початку січня 1921 р. в Празі. Переважна більшість учасників конференції висловились за необхідність створення партії нового типу, за підтримку 21 умови вступу до Комінтерну. Одноставно, з великим піднесенням висловились за прийняття 21 умови вступу до Комінтерну делегати лівого крила соціал-демократичних робітничих партій Словаччини і Закарпаття на з'їзді, який відбувся 16—17 січня 1921 р. у містечку Любохня (Словаччина).

У березні 1921 р. делегати німецької лівої соціал-демократичної робітничої партії на загальнодержавному з'їзді, який відбувся у м. Ліберці, прийняли резолюцію про схвалення 21 умови вступу до Комінтерну.

14 травня 1921 р., незважаючи на всілякі перепони з боку правих опортуністів, в Празі розпочав свою роботу XIV з'їзд Чехословацької соціал-демократичної робітничої партії (лівої). Виконком Комуністичного Інтернаціоналу надіслав привітання делегатам з'їзду. В ньому виражалась впевненість, що революційні сили країни вироблять марксистсько-ленінську стратегію і тактику класової боротьби. З'їзд 562 голосами проти 7 прийняв 21 умову вступу до Комінтерну і рішення про перейменування партії з соціал-демократичної в комуністичну. Проте ще продовжувала існувати окремо німецька секція КПЧ, створена у березні 1921 р. Для зміцнення єдності, згуртованості комуністичного руху в країні необхідно було завершити об'єднання всіх революційних сил. На це звертали увагу В. І. Ленін, Комуністичний Інтернаціонал.

Слід підкреслити, що великий інтерес до документів, рішень Установчого з'їзду проявляв В. І. Ленін. Ознайомившись з доповіддю на з'їзді, з якою виступив Б. Шмераль, він зробив ряд поміток. Ленінські помітки свідчили про його постійну увагу до питань ідейної чистоти, єдності, інтернаціонального згуртування комуністичного руху, необхідності боротьби за масовий характер партії, вироблення правильної стратегії і тактики революційного руху.

Керуючись вченням марксизму-ленінізму, настановами Комінтерну, комуністи Чехословаччини підготували і 30 жовтня—4 листопада 1921 р. в Празі у передмісті провели Об'єднавчий з'їзд. На з'їзді «при допомозі Комуністичного Інтернаціоналу і особисто В. І. Леніна,— зазначалось у Тезах Президії ЦК КПЧ до 50-річчя створення КПЧ,— було здійснено об'єднання всіх національних загонів в єдину, інтернаціональну Комуністичну партію Чехословаччини»¹⁰. На цьому з'їзді

⁹ Шмераль Б. Из щоденника.— Спогади про В. І. Леніна. В 5-ти т., т. 5, с. 281.

¹⁰ Rudé právo, 1971, 25 března.

чеські, словацькі, угорські, закарпатські, німецькі, польські комуністичні організації і єврейська комуністична група, що діяла в країні, були об'єднані в єдину Комуністичну партію Чехословаччини. Таким чином, створення єдиної партії — авангарду пролетаріату країни стало важливою перемогою ленінських ідей в революційному робітничому русі Чехословаччини. Визначаючи тактику міжнародного комуністичного і робітничого руху в період післявоєнного спаду революційної хвилі, В. І. Ленін вказував на необхідність боротьби комуністів за маси. Компартії країн капіталу повинні «уміти знайти, нащупати, правильно визначити конкретний шлях або особливий поворот подій, який *підводить* маси до справжньої, рішучої, останньої, великої революційної боротьби,— в цьому головне завдання сучасного комунізму в Західній Європі і Америці»¹¹.

Таким чином, В. І. Ленін підкреслював необхідність активізації діяльності комуністів по завоюванню широких трудящих мас, наполегливого навчання їх мистецтву боротьби за повалення влади капіталу, широко використовуючи набутий власний досвід. Без цього перемога пролетаріату у боротьбі за владу не можлива.

Одним із важливіших завдань комуністів на шляху завоювання пролетаріату була їх діяльність в масових організаціях і перш за все в профспілках. У зв'язку з цим В. І. Ленін говорив: «Тактику Комуністичний Інтернаціонал повинен побудувати на тому: неухильно і систематично завойовуй *більшість робітничого класу, насамперед в середині старих профспілок*. Тоді переможемо напевно при всякому повороті подій»¹².

Правоопортуністичні лідери соціал-демократичної та інших реформістських партій робили все, щоб не допустити впливу комуністів на профспілкові організації. Їхня розкольніцька діяльність вже на початку 20-х років привела до того, що розкол у профспілках, з'явившись профспілковому русі ще більше поглибився.

У 1922 р. реформістські вожді, посиливши свою розкольніцьку діяльність, почали виключати із об'єднань окремих членів та ті профспілкові організації і групи, які знаходилися під впливом комуністів. Таким шляхом було виключено десятки тисяч робітників — членів профспілок, які не підтримували опортуністичну, реформістську політику керівництва.

В жовтні 1922 р. з метою розв'язання організаційних та інших питань зібрались делегати від виключених профспілок і груп, що перебували під впливом комуністів, на свій надзвичайний з'їзд у Празі. З'їзд проголосив створення Міжнародного об'єднання профспілок (МОП), яке на той час у своїх рядах нараховувало 70184 члени¹³. Слід підкреслити, що вся робота з'їзду проходила під знаком боротьби за єдність профспілкового руху. В цьому ж році Профінтерн прийняв до своїх рядів МОП Чехословаччини.

З перших кроків існування МОП найбільш свідомо частина його боролася за зміцнення єдності пролетаріату в спільній боротьбі за економічні і політичні вимоги. Основне поле діяльності червоних профспілок полягало в організації страйкової боротьби пролетаріату.

За період післявоєнної економічної кризи 1921—1923 рр. відбувся ряд масових страйків робітників за підвищення заробітної плати, поліпшення умов праці. Особливою впертістю відзначалися виступи шахтарів Остравського вугільного басейну у грудні 1921 р. На початку 1922 р. страйкували шахтарі Мостецького вугільного басейну. Весною

¹¹ Ленін В. І. Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі.— Повне зібр. творів, т. 41, с. 77.

¹² Ленін В. І. Зауваження на проекти тез про тактику до III конгресу Комуністичного Інтернаціоналу.— Повне зібр. творів, т. 52, с. 270.

¹³ Ленин в борьбе за революционный Интернационал. М., 1970, с. 649.

цього ж року вели боротьбу проти наступу капіталу на життєві права пролетаріату металісти. В цих та інших страйкових виступах гартувалась єдність, класова солідарність пролетаріату.

Питанню створення єдиного фронту пролетаріату комуністи завжди приділяли велику увагу. Воно знаходило широке відображення в документах КПЧ, чисельних матеріалах преси, виступах комуністів на партійних зборах та зборах трудящих. На цьому неодноразово наголошували керівні діячі КПЧ Б. Шмераль, Й. Гакен, А. Запотоцький, К. Готвальд, Я. Шверма та ін. Так, наприклад, в одному із виступів перед трудящими 19 серпня 1923 р. А. Запотоцький підкреслював: «Ми, чехословацькі комуністи, мусимо працювати для бойового об'єднання пролетаріату з усіх сил, щоб дати відсіч контрнаступам капіталу. Ми заявляємо, що виступаємо за єдність робітників. За неї ми виступаємо завжди. Ми охоче подаємо руку всім, хто домагається єдності робітників. Разом з цим ми повинні констатувати, що ця єдність може бути досягнута лише на бойовій основі, на основі класової боротьби з капіталом...»¹⁴. Свою промову А. Запотоцький закінчив заклик до «єдиного фронту всіх працюючих».

Пролетаріат Чехословаччини активно виступав проти розгулу реакції, на захист революційної боротьби трудящих інших країн, зокрема Угорщини, Польщі, Болгарії, Румунії. У 1923 р. по всій Чехословаччині відбулись масові виступи солідарності трудящих на захист революційного руху пролетаріату Німеччини.

У зверненні КПЧ і МОП до пролетаріату у зв'язку з революційними подіями в Німеччині говорилось: «Чехословацькі робітники! Момент зобов'язує вас стати поряд з німецьким пролетаріатом, що бореться, і дати рішучу відсіч всім тим, хто захоче допомогти німецьким монархістам і капіталістам...

Робітники і робітниці! Об'єднуйтеся в єдине могутнє ціле й створюйте єдиний фронт!... Ви повинні мобілізувати всі свої сили під лозунгом: «Руки геть від німецької пролетарської революції!»¹⁵.

Рух солідарності трудящих у класовій боротьбі, що проходив під керівництвом комуністів, відіграв важливу роль в зміцненні єдності рядів пролетаріату, його інтернаціональній згуртованості, підготовці до повалення влади капіталу.

Важливу роль у боротьбі за єдність пролетаріату відіграли фабзавкоми, переважна більшість з яких була під впливом комуністів. Це були представники і органи єдиного робітничого фронту.

Значне місце в русі за єдність пролетаріату відіграв перший загальнодержавний з'їзд фабзавкомів, що відбувся 4 жовтня 1924 р. в Празі¹⁶. Цій події приділялась велика увага на сторінках комуністичної преси. Газета «Руде право» в передовій статті назвала його з'їздом класової пролетарської солідарності¹⁷.

У прийнятому на з'їзді «Маніфесті до всіх працюючих країни» червоною ниткою проходили ідеї єдності пролетаріату. Учасники з'їзду заявили, що вони хочуть протиставити владі капіталу «...єдність пролетаріату, створити єдиний фронт робітників у Чехословаччині»¹⁸. Єдність робітників, зазначалось у «Маніфесті», гартуватиметься в їхній боротьбі за повсякденні вимоги.

Партія постійно дбала про зміцнення своїх рядів. Важливе значення в зміцненні єдності рядів партії відіграли II (1924) і III (1925) з'їзди КПЧ. У рішеннях цих з'їздів були накреслені завдання по дальшому розгортанню боротьби за єдність пролетаріату і його авангарду.

¹⁴ Rudé právo, 1923, 21 srpna.

¹⁵ Международное рабочее движение, 1923, № 40, с. 3—4

¹⁶ Rudé právo, 1925, 5 října.

¹⁷ Ibid., 17 října.

¹⁸ Ibid.

Керуючись рішеннями з'їзду, комуністи організували страйкові виступи, мітинги, демонстрації, в ході яких гартувалась єдність пролетаріату.

Одним з найбільш масових виступів робітників за підвищення заробітної плати був страйк гірників Острави, який розпочався 30 березня 1925 р. Страйковою боротьбою був охоплений весь Остравсько-Корвінський промисловий район. У страйкових виступах взяло участь понад 50 тис. робітників¹⁹. Характерною рисою страйкової боротьби гірників була класова солідарність в спільних діях.

У привітанні Профінтерну і ВЦРПС страйкуючим робітникам Острави підкреслювалось, що «виграти боротьбу можливо лише максимальним згуртуванням всіх робітників». «Лише в спільній боротьбі, — говорилось в цьому привітанні, — буде створено ту єдність профруху, якої особливо не вистачає вам, чехословацькі товариші...»²⁰. Страйкові виступи пролетаріату продовжувались і в наступні роки. Разом з цим, у 1925—1926 роках пролетаріат, широкі трудящі маси виступали під керівництвом комуністів проти дорожнечі, що зростала внаслідок прийняття закону про аграрні мита на сільськогосподарські товари, які ввозились з інших країн, виділення із держбюджету величезних коштів для утримання духовенства тощо. Власті прийняли й ряд інших законів, що посилювали наступ капіталу на права та інтереси широких народних мас.

Масового характеру за ініціативою комуністів набрав в 1926 р. рух з вимогами до правлячих кіл буржуазії Чехословаччини визнати СРСР і розвивати з нашою країною торговельні та інші відносини. На численних зборах трудящих, за ініціативою комуністів, приймалися резолюції з вимогами до уряду — визнати Радянський Союз прапорonoсцем миру і дружби між народами. Викриваючи антинародну політику правлячих кіл буржуазії Чехословаччини, комуністи підкреслювали, що встановлення торговельних та інших відносин з Радянським Союзом благотворно впливатиме на промислове виробництво, сприятиме поліпшенню становища народних мас. Рух за визнання СРСР відігравав важливу роль у зміцненні класової свідомості, згуртуванні пролетаріату, широких верств трудящих Чехословаччини.

Широкого розмаху набув рух солідарності пролетаріату Чехословаччини із страйковою боротьбою гірників Англії у 1926 р. За ініціативою комуністів активно проводився збір коштів на користь страйкуючих.

Трудящі Чехословаччини неодноразово активно виступали на захист революційного руху пролетаріату Австрії, Німеччини та інших країн. Так, 7 жовтня 1928 р. у Братиславі відбувся мітинг солідарності з класовою боротьбою пролетаріату Австрії, що проходив під керівництвом комуністів. У ньому взяло участь близько 5 тис. чоловік. На мітингу одностайно була прийнята резолюція, в якій підкреслювалось, що його учасники виражають солідарність з боротьбою пролетаріату Австрії проти фашизму. Резолюція закінчувалась закликами рішуче виступати на захист СРСР, підтримувати страйкову боротьбу робітників.

Особливо важливе місце в діяльності КПЧ займала організація виступів пролетаріату проти підступних планів міжнародного імперіалізму, на захист СРСР. У процесі руху солідарності з радянським народом гартувалась консолідація пролетаріату, виховувалась любов до Країни Рад, народи якої вперше в історії людства будували соціалістичне суспільство. Комуністи виступали полум'яними пропагандистами соціалістичних ідей, які успішно втілювала в життя Радянська влада.

¹⁹ Мельникова И. Н. Классовая борьба в Чехословакии в 1924—1929 гг. М., 1962, с. 166.

²⁰ Красный Интернационал профсоюзов, 1925, № 4, с. 126.

Важливе значення мали поїздки делегацій — представників трудящих Чехословаччини в Радянський Союз, які здійснювалися, незважаючи на численні перепони, що чинилися з боку буржуазних властей.

Радянські люди тепло приймали гостей, щиро ділились з ними набутим досвідом будівництва нового суспільства.

Після повернення на батьківщину члени делегацій, виступаючи на зборах, мітингах трудящих, розповідали правду про життя і працю радянських людей, про їхні успіхи в будівництві соціалістичного суспільства. Вони викривали антинародну діяльність лідерів буржуазних, реформістських, націоналістичних партій, які зводили наклепи на СРСР. Необхідно відзначити, що трудящі з величезним інтересом слухали розповіді про Країну Рад. Про це свідчить, наприклад, той факт, що лише протягом двох місяців після повернення з СРСР восени 1925 р. однієї з делегацій її члени виступили з розповідями про СРСР на 270 зборах трудящих і одержали запрошення для виступів про свої враження від поїздки ще на 400 зборах²¹. Крім цього, члени делегації розповідали про Радянський Союз на сторінках періодичних видань КПЧ, Червоних профспілок, прогресивних організацій. Все це мало важливе значення в класовому вихованні, згуртуванні пролетаріату.

Важливу роль у пропаганді успіхів будівництва соціалізму в СРСР відіграла діяльність чехословацького Товариства економічного і культурного зближення з новою Росією. З лютого 1925 р. товариство стало видавати журнал «Новая Россия». На сторінках журналу періодично друкувались матеріали про розвиток економіки, науки, культури в Радянському Союзі. Багато статей, що публікувались на сторінках журналу, було присвячено висвітленню питань миролюбної зовнішньої політики СРСР, здійснюваної в інтересах трудящих усього світу. Журнал популяризував кращі твори радянських письменників.

Правлячі кола буржуазної Чехословаччини робили все, щоб паралізувати діяльність комуністів по популяризації успіхів соціалістичного будівництва в СРСР. З цією метою поліцейські власті заборонили проведення в країні мітингів і демонстрацій на честь 10-річчя перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. Однак всупереч буржуазним властям пролетаріат, широкі трудящі маси з величезним піднесенням відзначали 10-ту річницю Жовтня²².

Жовтнева революція була для борців проти капіталістичного рабства провідною зіркою. У відозві Закарпатського крайкому КПЧ, опублікованому в органі Закарпатського крайкому КПЧ «Карпатській правді», говорилося: «... Жовтнева революція, — це зброя, що віщує нову епоху в історії світу, віщує новий лад. Жовтнева революція скріпила в широких народних масах віру в пролетарські сили й показала на ділі, що організований в Комуністичну партію пролетаріат здатний не лише взяти владу в свої руки, а й керувати складним апаратом державного й господарського життя»²³. До цієї знаменної дати КПЧ було надруковано багато цікавих матеріалів, в яких розповідалось про всесвітньо-історичне значення Великого Жовтня, успіхи соціалістичного будівництва в СРСР. Вони викликали у трудящих гордість, братні почуття до народів Радянського Союзу — надійної опори світового пролетаріату. Це дістало відображення, зокрема, в телеграмах, які надсилались радянському народу під час святкування річниць перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. Так, наприклад, в телеграмі, надісланій в СРСР міжнародним об'єднанням профспілок Чехословаччини

²¹ Воробьева Е. Д. Первая чехословацкая рабочая делегация в СССР (октябрь—ноябрь 1925 г.) — В кн.: Советско-чехословацкие отношения между двумя войнами 1918—1939 гг. (из истории государственных дипломатических и культурных связей). М., 1968, с. 90.

²² Мельникова И. Н. Указ. соч., с. 334—335.

²³ Карпатська правда, 1927, 23 жовт.

у зв'язку з 10-ю річницею Великого Жовтня, вказувалось, що чехословацький пролетаріат разом з радянськими людьми радіє успіхам, досягнутим в будівництві соціалістичного суспільства в Країні Рад. Успіхи, досягнуті на шляху, накресленому Леніним, є для чехословацьких трудящих яскравим доказом, що лише шлях марксизму-ленінізму веде до повалення буржуазії і до перемоги соціалізму.

Наприкінці 20-х років, внаслідок загострення класових суперечностей, посилювався процес полівиння широких трудящих мас. Створювались сприятливі умови для все більш широкого розгортання революційного руху.

Розвиток класових битв вимагав монолітної єдності авангарду пролетаріату. Проте сприятливі умови не використовувались належною мірою внаслідок активізації розкольніцької діяльності в керівництві КПЧ з боку фракціонерів типу Ілека, Болена та їхніх спільників, розкольніцька діяльність яких послаблювала вплив КПЧ на трудящих. Результатом її був, зокрема, зрив Червоного дня — масової маніфестації трудящих, яку керівництво ЦК КПЧ намічало провести в липні 1928 р. Невдача з маніфестацією загострила внутріпартійну кризу. За таких складних умов допомогу революційним силам КПЧ у боротьбі за зміцнення єдності рядів партії подає Комуністичний Інтернаціонал. Глибоко проаналізувавши причини кризи, спеціальна комісія Комінтерну, очолювана досвідченим більшовиком-ленінцем С. І. Гусевим, підкреслила, що одним із провідних завдань КПЧ є створення єдиного фронту пролетаріату у боротьбі проти влади капіталу та його слуг — реформістів. «Тактика єдиного фронту, — писав К. Готвальд у жовтні 1928 р. — це найкраща зброя у боротьбі проти реформістських вождів»²⁴.

Вирішальне значення на шляху боротьби проти опортунізму, за єдність рядів пролетаріату в цих умовах мав V з'їзд КПЧ, що відбувся 18—23 лютого 1929 р. в Празі. В доповіді К. Готвальда, рішеннях з'їзду було дано рішучу відсіч антипартійній, фракційній діяльності Ілека, Болена та їхнім спільникам, накреслено конкретні шляхи зміцнення єдності дій пролетаріату.

Незважаючи на відчутний удар, фракціонери продовжували нападки на революційні сили, новий склад ЦК, членів Політбюро. Вони розгорнули розкольніцьку діяльність в червоних профспілках.

Фракційна діяльність Гайса та його однодумців, що протягом тривалого періоду знаходились на керівних постах в МОП, по суті привела до розколу її рядів.

Зважаючи на рішення Профінтерну, V з'їзд ЦК КПЧ закликав революційні сили вести рішучу боротьбу проти ліквідаторів, за єдність профспілок²⁵.

Важливе значення у боротьбі проти ліквідаторів мав III з'їзд МОП, який відбувся в травні 1929 р. У доповідях і виступах делегатів з'їзду засуджувалась опортуністична діяльність Гайса та його спільників. Разом з цим у резолюціях з'їзду наголошувалось, що Червоні профспілки повинні посилити роботу по керівництву боротьбою пролетаріату за економічні вимоги, проявляти постійну турботу про зміцнення класової солідарності у визвольному русі.

З початку 30-х років боротьба за єдність дій робітничого класу Чехословаччини набула ще більшого значення. В цей час в країні лютувала економічна криза. Охопивши промисловість, сільське господарство, фінансову систему, торгівлю, вона згубно позначилась на становищі пролетаріату, всіх трудящих. Що ж до експлуататорських класів, то вони не зазнали економічних втрат. Більше того, вони наживались

²⁴ Готвальд Клемент. Избранные произведения, т. 1, с. 66.

²⁵ Див.: Правда, 1929, 2 апр.

на бідуваннях трудового люду. Так, прибутки підприємців за цей же час збільшились на 104,1 процента, високооплачуваних службовців — на 150,2 процента, орендні прибутки — на 227,2 процента²⁶.

В країні швидко зростало безробіття. У лютому 1933 р., за офіційними, далеко не повними даними, армія безробітних досягла 920 тис. чоловік²⁷. Найбільших масштабів досягло безробіття у прикордонних районах Чехії та Моравії, в Словаччині і особливо в Закарпатській Україні.

В роки кризи посилювалось абсолютне і відносне зубожіння робітничого класу Чехословаччини. Втрати робітників і службовців на заробітній платі дорівнювали 27 млрд. крон, а разом із втратами ремісників і трудового селянства — близько 50 млрд. крон²⁸.

Збільшилась кількість низькооплачуваних працівників. Якщо в 1929 р. частка робітників з найнижчою щоденною заробітною платою (до 10 крон) становила 25 процентів загальної кількості робітників, що були на обліку в органах страхування, а в 1932 р. — 28,7 процента, то в 1935 р. вона становила 35,7, тобто понад 685 тис. чол.²⁹

В роки кризи пауперизм трудящих перетворився в загальнодержавну проблему. В 1931 р. в сільській місцевості налічувалось 468 тис. чол., що животіли з подаянь³⁰. В окремих районах «сільські жебраки» становили одну десяту всього населення³¹.

Катастрофічні наслідки кризи і пов'язані з нею проблеми соціально-економічного, політичного та ідеологічного характеру різко загострили класову і політичну боротьбу, істотно вплинули як на розстановку політичних сил, так і на умови, форми і методи революційно-визвольного руху. В процесі наростання цього руху, основним змістом якого була непримиренна боротьба між пролетаріатом та буржуазією, все більш виразною стає, з одного боку, консолідація революційних і демократичних сил, а з другого — поляризація між ними та силами реакційними і консервативними.

В цій обстановці саме життя владно вимагало посилення боротьби з боку КПЧ за згуртування і зміцнення єдності дій робітничого класу Чехословаччини для успішного відбиття наступу капіталу на життєві інтереси трудящих. Однак на цьому шляху перед чехословацьким пролетаріатом і його авангардом — Комуністичною партією, як і раніше, стояли труднощі і перешкоди, пов'язані з розколом робітничого класу, який посилювався. Окремі прошарки робітників входили до складу різних буржуазних і буржуазно-націоналістичних партій, до профспілкових організацій різних політичних напрямків — від революційних до реформістських та відверто реакційних, до різних товариств і спілок, організованих за політичною, національною і релігійною ознакою.

Головна лінія розколу проходила між двома основними політичними загонами робітничого класу — комуністичним і соціал-реформістським. Комуністична, соціал-демократична та національно-соціалістична партії як політичні організації мали найбільший вплив на робітничі та широкі маси трудящих. Під час парламентських виборів у жовтні 1929 р. Чехословацька соціал-демократична партія збрала 963 тис. голосів і вийшла на друге місце серед 19 політичних партій, які брали участь у виборах. Чехословацька національно-соціалістична партія діс-

²⁶ Chyba A. Hospodářský vývoj a postavení pracujících v buržoazní CSR. Praha, 1973, s. 30.

²⁷ Za chléb, práci, půdu a svobodu. Sborník dokumentů k II, III, IV. a V. svazku spisů Klementa Gottwalda. Praha, 1954, s. 410.

²⁸ Ibid., s. 72.

²⁹ Ibid., s. 476.

³⁰ Hospodářské dějiny Československa, v. 19. a. 20. století. Praha, 1974, s. 178.

³¹ Ibid.

тала 767 тис. голосів і зайняла 3 місце. За Комуністичну партію Чехословащини було подано 753 тис. голосів виборців³².

Значний вплив комуністи і соціал-демократи мали на профспілковий рух. В 1930 р. профспілки, що підтримували соціал-демократичну та національно-соціалістичну партії, об'єднували майже 900 тис. робітників та службовців (51 процент)³³, а Червоні профспілки — 114 тис. (6,6 процента)³⁴.

Отже, єдність дій саме цих політичних партій і профспілкових організацій мала величезне значення для боротьби чехословацького робітничого класу за своє соціальне визволення. Але на цю істину соціал-реформісти Чехословащини не бажали зважати.

Характерною рисою реформізму взагалі, а чехословацького в особливості, як відомо, в роки економічної кризи було те, що в його ідеології і політиці відбувалось швидке зміщення вправо. Яскравий прояв це дістало в програмі соціал-демократичної партії, прийнятої на XVI з'їзді у вересні 1930 р.³⁵ Документ цей засвідчує, що праві соціал-демократи на відміну від попередніх декларацій відмовились від боротьби за ліквідацію капіталістичних суспільних порядків, навіть у плані теоретичної постановки цього питання. В особі правих соціалістів чеська буржуазія в найважчий для робітничого класу період знайшла «своїх» макдональдів, здатних захищати гнобительську, імперіалістичну політику панівних кіл, вносити чвари і розбрат в ряди чехословацького пролетаріату на догоду монополістичному капіталу.

Ще далі в цьому відношенні пішла партія національних соціалістів, яка теж відмежувалась від наукового комунізму. В новій програмі, прийнятій в 1931 р. на XII з'їзді, ця партія проголосила, що «від комунізму її відрізняє той факт, що вона не визнає Маркса, не погоджується з диктатурою пролетаріату»³⁶.

Насаджуючи класове співробітництво, чехословацькі соціал-реформісти все більш завзято фальсифікували ідеї наукового соціалізму, твердячи, що державно-монополістичний капіталізм і є соціалізм. Вони нав'язували своїм прихильникам ідеї про необхідність примирення праці і капіталу, про можливість «вростання капіталізму в соціалізм» і т. п. Праві соціал-реформісти підтримували всі реакційні, антиробітничі заходи з боку панівної верхівки.

«Завод — це не тільки стіни та ворота, це не лише підприємство. Завод — це й ми самі (тобто робітники, — *Авт.*)»³⁷, а тому у капіталіста і робітника, демагогічно заявляли вони, нібито єдина, спільна мета.

Замість революційної боротьби, спрямованої на ліквідацію капіталістичних відносин, чехословацькі соціал-реформісти закликали до «вільковування болячок капіталізму». Особливо вороже ставились вони до таких форм робітничого руху, як страйкова боротьба, зображуючи її «національним економічним лихом», що суперечить нібито «суспільним інтересам»³⁸.

Єдиною організованою політичною силою, яка виступала на захист робітничого класу, зберігаючи вірність революційному прапорю марксизму-ленінізму, була Комуністична партія Чехословащини. Вона закликала робітничий клас, широкі маси трудящих до безкомпромісної боротьби проти реакції. КПЧ наполегливо шукала нових шляхів до

³² Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa 11.—14.IV.1936. Praha, 1967, s. 477.

³³ Zpravy státního úřadu statistického. Praha, 1931, s. 576—589.

³⁴ Ibid.

³⁵ Protokol XV. sjezdu čsl. soc. dem. strany Československa. Praha, 1930.

³⁶ Harna J. Českoslovenští národní socialisté v Mnichovské krizi. In: «CSCH», 1974, N 1, s. 58.

³⁷ Protokol XV. sjezdu čsl. soc. dem. strany Československa, s. 40.

³⁸ České slovo, 1931, 5 února.

згуртування всіх революційних сил, подолання розколу в рядах робітничого класу.

Встановленню єдності дій комуністів і соціалістів сприяло піднесення класової боротьби широких мас трудящих. Саме в ході цієї боротьби широкі маси робітничого класу не тільки переконувалися в необхідності єдності дій, а й здійснювали її на практиці. Більше того, зростаючий натиск мас змушував деяких правих соціал-реформістів переходити на реалістичні позиції, щоб не опинитись в повній ізоляції.

Важливе значення в цьому відношенні КПЧ надавала насамперед страйковій боротьбі та виступам безробітних і в зв'язку з цим перенесенню боротьби за досягнення єдності дій на підприємства, в пролетарські організації.

У 1930—1933 рр. страйкова боротьба в країні посилюється. Згідно з офіційними даними в цей період мали місце 939 економічних страйків³⁹, не враховуючи страйків політичних, які офіційна статистика не брала на облік. Кульмінаційним пунктом щодо страйкового руху був 1932 р. В цьому році відбулося 315 страйків, якими було охоплено 1509 фабрик та заводів⁴⁰. Економічні страйки поєднувались з бурхливими демонстраціями, що нерідко закінчувались зіткненнями з поліцією та жандармерією, як це було під час відомого страйку мостецьких гірників (назва походить від шахтарського міста Мост, що став центром страйку) в березні—квітні 1932 р. В цьому страйку активну участь взяло близько 50 тис. шахтарів⁴¹. Характерною рисою страйку мостецьких гірників було те, що він вилився в могутній загальнонародний рух. На знак солідарності з страйкарями по всій країні проходили масові збори, демонстрації протесту, в яких брали участь робітники, безробітні, трудове селянство, ремісники, дрібні торговці.

XII Пленум Виконкому Комінтерну підкреслив, що страйк гірників у Мості був одним з «найбільш значних європейських страйків в останні роки» і що він «багато чому повинен навчити» комуністичні партії у відношенні того, що стосується тактики єдиного фронту знизу і залучення трудящих до боротьби⁴². «Це була в політичному відношенні найбільш видатна битва не тільки в Чехословаччині, а й на всьому європейському континенті», — констатувалось у передовій центрального органу Комінтерну «Коммунистический Интернационал»⁴³.

Основними формами і методами класової боротьби пролетаріату в умовах кризи були багатолюдні збори, мітинги, демонстрації, походи безробітних, що набули небаченого раніше розмаху і проводились не тільки в масштабах окремих сіл і міст, а й цілих районів. Вищою формою руху безробітних були Міжнародні дні боротьби проти безробіття, які влаштовувались щорічно з ініціативи Комінтерну.

Масові демонстрації і голодні походи проводилися в загальнодержавному масштабі під гаслом об'єднання всіх сил чехословацького робітничого класу, інтернаціональної солідарності з міжнародним пролетаріатом. Такі виступи набували все більшого розмаху. Так, якщо 6 березня 1930 р. в Міжнародний день боротьби проти безробіття в цілому по країні вийшло на вулиці 100 тис. робітників, безробітних і селянських злидарів, то 25 лютого 1931 р. — 210 тис., а 10 лютого 1932 р. — 400 тис. чоловік⁴⁴.

З точки зору боротьби КПЧ за єдність дій чехословацького робітничого класу характерним в роки економічної кризи було створення широко розгалуженої сітки комітетів безробітних. Останні обирались на

³⁹ Za chléb, práci, půdu o svobodu, s. 486.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa., s. 446.

⁴² История Чехословакии (в трех томах), т. 3, с. 233, 234.

⁴³ Коммунистический Интернационал, 1932, № 4, с. 4.

⁴⁴ Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa., s. 442.

загальних зборах робітників. До їх складу входили комуністи, безпартійні, представники соціал-демократичної, національно-соціалістичної та інших політичних партій, пролетарських організацій. У 1932 р. в Чехословаччині налічувалось вже 1500 комітетів дії, через які Компартія здійснювала керівництво рухом безробітних в містах і селах.

Однак, незважаючи на все це, в чехословацькому, як і в усьому міжнародному комуністичному і робітничому русі на цьому етапі, боротьба за створення широкого єдиного робітничого фронту не увінчалась та й не могла увінчатись успіхом. У значній мірі це було зумовлено не лише розкольніцькими діями соціал-реформістів, а й прорахунками КПЧ в боротьбі за консолідацію революційних сил, в оцінці наявності революційної ситуації. Виходячи з правильної тези про те, що в країні відбувається швидка поляризація класових сил і, насамперед, полівіння в робітничому русі, КПЧ перебільшувала готовність чехословацького робітничого класу до боротьби за здійснення соціалістичної революції, пов'язувала робітничий рух за економічні та демократичні вимоги з завданням безпосередньої боротьби за здійснення соціалістичної революції. КПЧ не враховувала, наскільки лозунг диктатури пролетаріату, будучи правильним як кінцева мета боротьби робітничого класу, відповідав конкретній ситуації даного періоду. Були допущені помилки в ставленні до соціал-реформістських партій, щоправда, які КПЧ отожнювала з відверто антиробітничими⁴⁵. Все це гальмувало створення єдиного пролетарського фронту.

В боротьбі за єдність дій чехословацького пролетаріату винятково важливе значення мало успішне будівництво соціалізму в СРСР. В результаті героїчних зусиль робітничого класу, всіх трудящих нашої країни під керівництвом КПРС в роки першої п'ятирічки було створено фундамент соціалістичної економіки. Тим самим мільйони трудящих всьому світу усвідомлювали, що вперше в історії людства на практиці доведено можливість побудови соціалізму.

Робітничий клас Чехословаччини з захопленням стежив за героїчними звершеннями радянського народу. Комуністична партія розгорнула величезну масово-політичну роботу по популяризації успіхів соціалістичного будівництва. Ю. Фучік з цього приводу писав: «В руках революційного робітничого руху кожний успіх СРСР — це ефективна зброя в ідеологічній боротьбі за більшість робітничого класу»⁴⁶. Відомий діяч чехословацького робітничого руху Ян Шверма, вказуючи на революціонізує роль батьківщини соціалізму, підкреслював, що вона «е осяйним дороговказом, який освітлює всьому чеському робітництву вихід із злиднів, нестатків і гніту»⁴⁷.

Усвідомлюючи це, ширші пролетарські маси рішуче піднімали свій голос на захист Країни Рад від зазіхань імперіалістів, за припинення брудних наклепів на радянський народ, на партію більшовиків, за визнання СРСР «де юре» і встановлення дружніх відносин з нашою країною, втягувались в активну політичну боротьбу під керівництвом комуністів.

Важливо підкреслити, що в цей час тисячі чехословацьких громадян заявляють про своє бажання взяти участь у соціалістичному будівництві в СРСР. За деякими даними, в 1934 р. у відповідні установи надійшло 60 тис. заяв чехословацьких громадян з проханням надати їм дозвіл на виїзд в Країну Рад⁴⁸. Переважна більшість з них, зрозуміло, керувалась почуттями симпатій до Радянського Союзу, класовою рево-

⁴⁵ Див.: Історичний досвід КПРС у соціалістичному і комуністичному будівництві та його міжнародне значення. К., 1976, с. 69.

⁴⁶ Fučík J. Naše demokracie.— Tvorba, 1935, č. 9.

⁴⁷ Komunistická strana Československa a Sovětský Svaz 1921—1971. Sborník, Praha, 1971, s. 308—309.

⁴⁸ Nová mysl, 1972, č. 12, s. 1740.

люційною свідомістю. Здебільшого це були комуністи, члени Червоних профспілок, передові робітники, які не піддавались ні залякуванню буржуазної пропаганди, ні шантажу і терору з боку каральних органів, ні брехливим наклепам буржуазної та соціал-реформістської пропаганди.

Посланців чехословацького пролетаріату, що вносили свій вклад у справу втілення в життя величної програми соціалістичної індустріалізації СРСР, можна було побачити скрізь, де зводились гіганти п'ятирічок, — на спорудженні Магнітогорського металургійного комбінату і Дніпрогесу, заводу «Ростсільмаш», Челябінської ГРЕС, на новобудовах і заводах Москви і Ленінграда, шахтах Донбасу та ін.⁴⁹ Листуючись з рідними і робітниками своїх колективів в Чехословаччині, вони як очевидці пропагували серед чехословацького робітничого класу досягнення радянського народу в справі будівництва нового, соціалістичного суспільства.

Все це сприяло зростанню авторитету комуністів, революційної свідомості чехословацького пролетаріату, посиленню притягальної ролі ідей соціалізму, симпатій до Радянського Союзу. Свідченням цього було зокрема, відзначення 15-х роковин Великого Жовтня. Святкування цієї річниці, незважаючи на заборону властей, вилилось у велику демонстрацію пролетарського єднання і солідарності з трудящими Країни Рад. З нагоди цієї події по всій Чехословаччині з ініціативи комуністів пролетарські організації, і насамперед «Спілка друзів СРСР», розгорнули кампанію по збору підписів під вітанням на адресу радянському народові. І хоча власті чинили всілякі перешкоди, щоб зірвати цю акцію, робітнича делегація, яку було запрошено до Москви, відвезла з собою 57 тис. підписів. У привітанні радянському народу говорилось: «Ваша праця допомагає і нам, і всім трудящим. Ми докладемо всіх зусиль, щоб віроломний напад (йдеться про зазіхання з боку імперіалістів на СРСР. — Авт.) не міг зірвати вашу творчу соціалістичну працю»⁵⁰.

З середини 30-х років, у зв'язку з загрозою фашизму і війни, що нависла над Чехословаччиною після приходу до влади гітлерівців у сусідній Німеччині, ідеологічна боротьба між силами прогресу і демократії та силами реакції загострюється. Буржуазний уряд Чехословаччини, наляканий розмахом революційного руху, посиленням впливу КПЧ на робітничий клас, широкі маси трудящих, прагне до зміцнення капіталістичних порядків фашистськими методами. В умовах швидкого революціонування пролетарських мас фашизм, на думку чехословацької буржуазії, був тією панацеєю, що здатна врятувати капіталізм від загибелі.

Під демагогічними гаслами «захисту демократії» чехословацькі панівні кола вжили ряд реакційних заходів, що закономірно розцінювались Комуністичною партією як курс на фашизацію суспільно-політичного життя в країні. Було прийнято реакційні «закон про повноваження», «закон про пресу», заборонено діяльність таких пролетарських організацій, як Міжнародна робітнича допомога, Червона допомога Спілка друзів СРСР, Спілка Комуністичної молоді, Комітет єдиного фронту борців проти фашизму і війни, Центральна рада Червоних профспілок тощо⁵¹. З кінця 1933 р. КПЧ була майже повністю позбавлена можливостей діяти легально і фактично опинилась на нелегальному становищі. Власті не приховували намірів щодо офіційного розпуску КПЧ⁵². Одночасно було заборонено майже всю комуністичну пресу включаючи «Руде право», «Руди вечернік», «Форверст», «Правда»

⁴⁹ Уральский рабочий, 1932, 8 дек.

⁵⁰ Sedláček J. Západ alebo Východ. Praha, 1970, s. 77.

⁵¹ Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa., s. 460—461.

⁵² Закарпатський обласний державний архів, ф. 2, оп. 2, спр. 313, арк. 249, 254.

«Карпатська правда» та ін. Восени 1933 р. не виходила легально жодна прогресивна газета⁵³. На початок 1935 р. 14 комуністів-депутатів були позбавлені мандатів, а сенатора-комуніста І. Локоту кинуту за ґрати і засуджено до тюремного ув'язнення на сім з половиною років⁵⁴.

Активними апологетами реакційної політики чеської імперіалістичної буржуазії виступили праві лідери соціал-демократів та національних соціалістів. Налякані загостренням класової боротьби, зростанням революційної свідомості трудящих мас, праві соціалісти відкидали будь-які пропозиції комуністів про спільні дії в боротьбі проти внутрішньої реакції, загрози фашизму і війни, вносили дезорганізацію в ряди робітничого класу.

В цій обстановці необхідність об'єднання робітничого класу, згуртування всіх антифашистських сил стала особливо настійною. В березні 1933 р. КПЧ запропонувала соціалістичним чехословацькій і німецькій, соціал-демократичній та національно-соціалістичній партіям діяти спільно. І хоча керівництво цих партій заборонило своїм організаціям вступати в контакти з комуністами, компартія не послабила діяльності, спрямованої на досягнення єдності⁵⁵.

В листопаді 1934 р. відбувся X пленум ЦК КПЧ. Рішення цього пленуму показали, що КПЧ зуміла в ході класових боїв подолати хиби сектантського характеру, що мали місце в її діяльності раніше, і більш чітко визначити ту платформу, яка дала новий простір для єдності дій пролетаріату. В резолюції пленуму «Проти об'єднання правих сил з буржуазією. За соціалістичну співдружність» була накреслена програма дій, спрямована на створення єдиного антифашистського фронту. Єдиний антифашистський фронт КПЧ почала розглядати як широке об'єднання всіх трудящих⁵⁶.

X пленум ЦК КПЧ підкреслював, що існує нерозривний зв'язок між боротьбою за здійснення соціально-економічних вимог робітничого класу і боротьбою за вимоги трудящого селянства, широких мас трудящих, як і між боротьбою за національну і державну незалежність чеського і словацького народів та боротьбою за ліквідацію національного гніту всіх національних меншостей, що населяли Чехословаччину. Пленум, зокрема, високо підняв прапор пролетарського інтернаціоналізму, закликавши комуністів до рішучої боротьби проти націоналістичної ідеології і політики. «Не відступаючи ні на йоту від своєї позиції в питанні про право націй на самовизначення аж до відокремлення, — говорилося в резолюції пленуму, — комуністи постійно повинні виступати проти націоналістичної істерії, що її розв'язують як чеська буржуазія, так і буржуазія пригноблених націй»⁵⁷.

Новою була постановка питання про необхідність захищати демократію, обороняти самостійність республіки, про патріотизм⁵⁸.

Лінія КПЧ на створення єдиного робітничого та широкого антифашистського фронту дістала масову підтримку. Доказом цього були результати виборів до парламенту, що відбулися 19 квітня 1935 р. За кандидатів-комуністів на цих виборах було подано 849,5 тис. голосів, тобто майже на 100 тис. голосів більше, ніж на виборах у 1929 р. А в таких пролетарських центрах, як Прага, Брно, Острава, Кладно та інші, КПЧ одержала в середньому 40 процентів голосів виборців. У Словаччині кількість голосів, поданих за КПЧ, зросла на 58,4 тис., або на 40 про-

⁵³ Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa., s. 460—461.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Лейбзон Б. М., Шириня К. К. Поворот в политике Коминтерна. М., 1975, с. 86.

⁵⁶ Там же.

⁵⁷ Na obranu republiky proti fašizmu a válce. Sborník dokumentů k dějinám KSČ v letech 1934—1938 a k VI., VII., a VIII. svazku spisů Klementa Gottwalda.

⁵⁸ Лейбзон Б. М., Шириня К. К. Вказ. праця, с. 86.

центів, а в Закарпатській Україні — на 39 тис., тобто на 100 процентів порівняно з 1929 р.⁵⁹

Подією, що увійшла в історію світового робітничого руху як видатна віха, був VII конгрес Комінтерну та його рішення. VII конгрес закликав комуністів наполегливо боротися за єдиний фронт з соціал-демократами на всіх рівнях: на підприємствах, в містах, в національному масштабі, на рівні Інтернаціоналу, виробити в кожній країні таку платформу, яка б на ділі об'єднувала робітників незалежно від їх політичних поглядів. Конгрес вказав і на те, що найбільш важливою ланкою єдиного робітничого фронту повинна стати єдність профспілкового руху.

Активну участь в роботі VII конгресу Комінтерну брала делегація КПЧ, яка мала на цей час чималий досвід боротьби за єдиний робітничий і антифашистський фронт. Вісім делегатів КПЧ, у тому числі К. Готвальд, Я. Шверма, А. Запотоцький, О. Борканюк та інші, взяли участь в обговоренні питань порядку денного конгресу. Цим самим КПЧ, як одна з важливих секцій Комінтерну, внесла й свій вклад у конкретизацію основних положень, викладених у документах конгресу, стосовно до умов Чехословаччини⁶⁰.

6 вересня 1935 р. в Празі відбулись збори партійного активу Празької організації Компартії Чехословаччини, присвячені підсумкам роботи VII конгресу, на яких було присутніх 1200 чоловік. Збори з натхненням зустріли виступ Б. Шмерала, який підкреслив, що КПЧ проводить нову політику, яка випливає з рішень VII конгресу. «Це рішення ми прийняли не якимось прихованим способом, а на світовому конгресі, на очах світової громадськості, під контролем з боку широких мас, комуністичних партій усіх країн»⁶¹. В цей же день в Празі відбулись три масові мітинги, участь в яких взяли 10 тис. робітників. Масові збори і мітинги з участю комуністів, соціал-демократів, народних соціалістів, безпартійних проходили по всій країні.

В середині вересня відбувся пленум ЦК КПЧ, який обговорив доповідь Я. Шверми «Рішення VII конгресу Комінтерну та їх застосування в умовах Чехословаччини». ЦК поставив перед партійними організаціями завдання добитися того, щоб Компартія стала «гегемоном у боротьбі трудящих проти внутрішнього і зовнішнього фашизму»⁶². На цьому пленумі було вирішено розпочати підготовку до чергового VII з'їзду КПЧ.

VII з'їзд Компартії Чехословаччини, який відбувся в квітні 1936 р., на основі рішень VII конгресу Комінтерну накреслив нову політичну лінію, спрямовану на досягнення єдиного антифашистського і Народного фронту, подолання розколу робітничого класу, досягнення єдності дій всіх робітничих партій і організацій, включаючи об'єднання профспілкового руху. З'їзд висунув гасло «Добитися єдиного і Народного фронту, щоб то не було!»⁶³. Це гасло стало директивним у діяльності партії.

Озброєна рішеннями з'їзду, КПЧ розгорнула сміливу боротьбу за єдиний антифашистський фронт. Звертаючись неодноразово до реформістських партій з конкретними і конструктивними пропозиціями щодо єдності дій, комуністи крок за кроком завойовували на свій бік дедалі ширші кола робітничого класу. Завдяки їм ідея ця все більше проникала в свідомість рядових членів цих партій, а також безпартійних. Особливо активну діяльність розгорнули комуністи за об'єднання робітничого класу. З ініціативи КПЧ ряд виробничих союзів, що знаходились під її впливом — профспілки металістів, гірників, а згодом і всі інші союзи, об'єднані в Червоних профспілках, звернулись до профспілкових

⁵⁹ Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa., s. 477.

⁶⁰ Archiv Ústavu dějin KSČ v Praze. F 19/5, sig. 79, s. 13.

⁶¹ Rudé právo, 1935, 8 září.

⁶² Ibid., 15 září.

⁶³ Готвальд Клемент. Избранные произведения, т. 1, с. 457.

організацій, об'єднаних в реформістських центрах з закликком створити єдині профспілкові організації. Гасло, висунуте Компартією «Єдиний робітничий клас, єдина профспілкова організація!» стало закликком до практичних дій⁶⁴. У січні—лютому 1937 р. в багатьох районах країни проходили конференції заводських профспілкових комітетів, на яких робітники-комуністи, соціал-демократи, національні соціалісти підтримували політику компартії, спрямовану на ліквідацію розколу робітничого руху.

На початку лютого 1937 р. в Празі відбувся VI з'їзд Червоних профспілок, який зробив важливий крок на шляху боротьби за об'єднання профспілкового руху і розчищення ґрунту для створення єдиного робітничого і Народного фронту. З'їзд висунув ідею здійснити на практиці об'єднання профспілок. З цією метою він вніс пропозицію, щоб Червоні профспілки ввійшли в Профспілкове об'єднання Чехословащини, яке знаходилося під впливом соціал-демократів. Малось на увазі, що після цього часткового об'єднання згодом буде досягнуто загальне об'єднання профспілкового руху. «Замість усіх безплідних суперечок про те, хто перешкоджає об'єднанню, а хто щиро прагне до нього — ми приступаємо до дії», — заявив на з'їзді А. Запотоцький. При цьому він підкреслив, що Червоні профспілки йдуть на цей крок тому, бо глибоко переконані, що «робітничому класу сьогодні це край необхідно»⁶⁵.

Наслідки боротьби Комуністичної партії за єдність дій робітничого класу в буржуазній Чехословащині, за створення єдиного робітничого фронту стали особливо зримі в 1938 р., коли над Чехословащиною нависла смертельна небезпека поневолення її фашистськими агресорами. В найважчі для країни дні робітники, широкі маси трудящих рішуче підтримали політику Комуністичної партії і цим самим підтвердили, що вона відповідає національним інтересам чехів і словаків, інтересам всіх національностей Чехословащини. Вони розуміли, що комуністи — це справжні патріоти, тому йшли з ними. Переконливим доказом цього були першотравневі виступи трудящих в день 1 Травня.

Незважаючи на протидію уряду, який намагався заборонити першотравневі демонстрації, на заклик Компартії трудящі вийшли на вулиці, щоб продемонструвати єдність і рішучу готовність виступити на захист республіки й відстояти суверенітет і незалежність країни. В цей день в демонстраціях взяло участь близько одного мільйона чоловік, в тому числі в Празі — 250 тис.⁶⁶ Такого не знав робітничий рух Чехословащини. За своїм розмахом першотравневі демонстрації 1938 р. комуністична преса прирівнювала до тих, що відбувались в 1918 р., коли під безпосереднім впливом Великого Жовтня робітничий клас Чехословащини піднявся на боротьбу за своє соціальне і національне визволення.

Отже, розвиток революційного процесу в Чехословащині на цьому етапі досяг такого рівня, коли значна частина робітників і трудящих, прихильників соціал-реформістських та інших політичних партій готова була боротися спільно з комуністами в єдиному фронті проти внутрішніх й зовнішніх реакціонерів, проти загрози фашизму і війни.

Могутнім фактором безпеки чехословацького народу була миролюбна зовнішня політика Країни Рад.

Встановлення дипломатичних відносин між Радянським Союзом і Чехословащиною та укладення договору в травні 1935 р. про взаємодопомогу відкрили перед трудящими обох країн нові можливості для розширення контактів і співробітництва. Виражаючи думи і помисли чехословацьких простих людей в ті часи, відома діячка КПЧ Йожка

⁶⁴ Rudé odbory 1922—1939. Dokumenty, materialy, statí. Praha, 1973, s. 492.

⁶⁵ Zápotocký A. Za jednotu odborov. Bratislava, 1974, s. 123—124.

⁶⁶ Правда, 1938, 4 мая; Известия, 1938, 3 мая.

Ябуркова в статті «Чим є для нас Радянський Союз» писала: «Марно ті, що будують своє щастя на поневоленні народу, створюють свої ліги проти більшовизму. Марно паплюжать вони Радянський Союз. День у день ми отримуємо сотні доказів його зростаючої сили і впливу. А трудящі всього світу говорять: де були б ми сьогодні, коли б не було Радянського Союзу... А скільки сили він додав поневоленним»⁶⁷.

З натхненням зустріли робітничі маси, вся чехословацька прогресивна громадськість Радянську Конституцію. В листі ЦК КПЧ у липні 1936 р. з нагоди опублікування проекту конституції говорилося: «Ми пишаємось нашим союзом з вами, славною партією Леніна, партією, конституція якої є історичним документом найбільшої перемоги міжнародного робітничого класу, перемоги соціалізму»⁶⁸. Приклад реально існуючого соціалістичного суспільства, що його створили трудящі першої в світі соціалістичної держави, став надихаючим для чеського робітничого класу в його боротьбі за визволення з капіталістичної неволі.

В Радянському Союзі чехословацький робітничий клас, широкі маси трудящих вбачали надійний оплот у боротьбі за мир і демократію, за збереження цілісності і незалежності республіки, її обороноздатності. «Єдиним, справді миротворним фактором в міжнародній політиці є Радянський Союз,— підкреслювалось в резолюції IX пленуму ЦК КПЧ.— СРСР і світовий пролетаріат — це єдиний організм, єдине ціле. Інтереси СРСР не можуть суперечити, не суперечили і ніколи не будуть суперечити інтересам світового пролетаріату тому, що Радянський Союз — фортеця світової пролетарської революції»⁶⁹.

В бурхливу демонстрацію пролетарської солідарності чехословацького робітничого класу з радянським народом вилилось святкування 20-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції.

В масштабах всієї країни було розгорнуто широку кампанію по збору підписів у «Золотій книзі» — вітанні народу Чехословаччини народом Радянського Союзу. До цієї книги заносились громадські організації, товариства, заводські колективи, прізвиська окремих осіб. «Золоту книгу» підписали 160 тис. чол., 4 тис. колективів заводів, організацій, міст і сіл — всього близько 3 млн. друзів Радянського Союзу⁷⁰. 7 листопада робітнича делегація вручила «Золоту книгу» в Москві М. І. Калініну.

Все це було переконливим свідченням того, що боротьба чехословацького робітничого класу, очолюваного Комуністичною партією, спрямована на досягнення єдності дій і створення єдиного фронту, наприкінці 30-х років вступила у вирішальну фазу. Однак цей революційний процес через зрадницьку політику панівних кіл Чехословаччини, її західних союзників — Англії, Франції, США, що віддали країну на розшматування гітлерівській Німеччині та її прибічникам, не завершився перемогою пролетаріату. Тільки після визволення Чехословаччини героїчною Радянською Армією з-під фашистського гніту та перемоги соціалістичної революції боротьба за єдність робітничого класу увінчалась повним успіхом. Підводячи підсумки складного шляху, що його пройшов під впливом Жовтня, його всеперемагаючих ідей робітничий клас буржуазної Чехословаччини в боротьбі за єдність і згуртованість своїх рядів, слід підкреслити, що ця боротьба значно піднесла його роль на суспільно-політичній арені і утвердила його як провідну силу в боротьбі за соціальне і національне визволення.

Великий Жовтень, досвід ленінської партії більшовиків мали неоцініме значення для авангарду чехословацького пролетаріату, всіх ре-

⁶⁷ Rudé právo, 30 července.

⁶⁸ Ibid., 28 července.

⁶⁹ Gottwald Klement. Spisy, sv. 5, s. 214—215.

⁷⁰ Rudé právo, 1937, 26 října.

волюційних і прогресивних сил, які вели невтомну боротьбу за повалення влади капіталу і перемогу диктатури пролетаріату, за соціалістичну Чехословаччину. Генеральний секретар ЦК КПЧ, Президент Чехословацької Соціалістичної Республіки Густав Гусак говорив: «Ідеї Великого Жовтня є могутнім стимулом для революційного руху нашого робітничого класу і трудового народу, для виникнення нової Чехословацької держави, для національного і соціального визволення трудящих»⁷¹.

І. Ф. ЧЕРНІКОВ

ВЕЛИКИЙ ЖОВТЕНЬ І СОЛІДАРНІСТЬ КРАЇНИ РАД З НАРОДАМИ АЗІЇ І АФРИКИ

Великий Жовтень, за визначенням В. І. Леніна, відкрив нову еру всесвітньої історії — еру краху капіталізму і утвердження комунізму. Як зазначалося в доповіді Л. І. Брежнєва, присвяченій 60-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, «саме перемога Жовтня по-справжньому пробудила свідомість колоніальних народів, допомогла їм добитися величезних успіхів у боротьбі за визволення від гніту імперіалізму»¹.

Індію захопила могутня хвиля антиімперіалістичної боротьби, яку не в силах були зупинити ні «Амрітсарська бійня» (1919 р.), ні інші не менш дикі розправи британських колонізаторів. Широкого розмаху набув антиколоніальний рух у Китаї, відомий як «рух 4 травня» (1919). Корейський народ підняв повстання проти японських імперіалістів. Саму Японію потрясали знамениті «рисові бунти» (1918). В Монголії перемогла народна революція, що відкрила шляхи для розвитку країни некапіталістичним шляхом. Розгорнулася національно-визвольна боротьба турецького народу, що створив першу на Близькому і Середньому Сході суверенну республіку. В 1919 р. переможно закінчилась війна Афганістану за свою незалежність. Проти іноземних поневолювачів виступили трудящі маси Ірану. Антиімперіалістичне повстання в Єгипті (1919) примусило Англію визнати (правда, із застереженнями) незалежність цієї арабської країни. Героїчний опір колонізаторам чинили індонезійські патріоти і ріфські племена Північної Африки.

Високо оцінюючи значення кардинальних змін, які відбувались на Азіатському континенті, В. І. Ленін закінчив своє привітання Індійській революційній асоціації (травень 1920 р.) такими словами: «Хай живе вільна Азія!»². Розглядаючи як знаменну подію сам факт пробудження Африки, зокрема революційні виступи на півдні цього континенту, В. І. Ленін відзначав, що остання переконливо нагадала колонізаторам про прагнення її народів «... бути *людьми*, а не рабами, і нагадала не зовсім «по-парламентському»³.

В. І. Ленін, у геніальних працях якого знайшла яскраве відображення ціла епоха життя і боротьби пригноблених народів, висунув одну з найсмівливіших, пройнятих діалектикою класової боротьби ідей — ідею єдиного світового революційного процесу, довівши, що національно-визвольний рух цих народів став частиною загальної боротьби проти імперіалізму, що новий етап цього руху перетворив колонії і напівколонії в союзників світового пролетаріату. «У європейського свідомого робітни-

⁷¹ Гусак Густав. Избранные статьи и речи, с. 847.

¹ Брежнев Л. И. Великий Жовтень і прогрес людства. Доповідь на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському Палаці з'їздів 2 листопада 1977 року, с. 20.

² Ленін В. І. Індійській революційній асоціації.— Повне зібр. творів, т. 41, с. 114.

³ Ленін В. І. До десятирічного ювілею «Правды». — Повне зібр. творів, т. 45, с. 166.

ка уже є азіатські товариші, — вказував В. І. Ленін, — і число цих товаришів зростатиме не щодня, а щогодини»⁴.

Неодмінною умовою розв'язання національно-колоніального питання В. І. Ленін вважав пролетарський інтернаціоналізм, єдність і згуртованість робітників і селян усіх націй в їх революційній боротьбі проти імперіалізму і колоніалізму. В зв'язку з цим В. І. Ленін підкреслював, що «...революційний рух народів Сходу може... дістати успішний розвиток, він може дістати розв'язання не інакше, як у безпосередньому зв'язку з революційною боротьбою нашої Радянської республіки проти міжнародного імперіалізму»⁵.

Ленінські ідеї лягли в основу зовнішньої політики Країни Рад, народженої Великим Жовтнем. Уже в Декреті про мир, який вказав трудящим масам вихід з братовбивчої війни, з усією рішучістю проголошувалось, що курс на ліквідацію колоніалізму став віднині державною політикою першої в світі Радянської республіки⁶.

В іншому надзвичайно важливому документі, підписаному В. І. Леніним, — Зверненні Радянського уряду «До всіх трудящих мусульман Росії і Сходу» (3 грудня 1917 р.) була викладена конкретна зовнішньополітична програма взаємовідносин першої в світі соціалістичної держави з країнами Азії і Африки. «Мусульмани Сходу — перси і турки, араби і індуси, всі ті, головами та майном, свободою і батьківщиною яких сотні років торгували зажерливі хижаки Європи! — говорилось у зверненні. — Ми заявляємо, що таємні договори поваленого царя про загарбання Константинополя, підтвержені поваленим Керенським, нині розірвані і знищені. Республіка Російська та її уряд — Рада Народних Комісарів — проти загарбання чужих земель...

Ми заявляємо, що договір про поділ Персії розірваний і знищений...

Товариші! Брати!

Твердо й рішуче йдемо ми до чесного, демократичного миру. На наших знаменах несемо ми визволення пригнобленим народам світу»⁷.

Надихаючі ідеї Великого Жовтня про братню солідарність з народами колоніальних і залежних країн знайшли відображення в укладених Країною Рад в 1921 р. з Афганістаном, Іраном, Туреччиною, Монголією, а в 1924 р. з Китаєм перших в їх новітній історії рівноправних договорів. Ці договори величезною мірою зміцнили міжнародне становище вказаних країн, послужили відчутною підтримкою антиімперіалістичній боротьбі їх народів.

«Уряд Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки * і Уряд Великих Національних Зборів Туреччини, — говорилось у преамбулі Московського договору від 16 березня 1921 р., — поділяючи принципи братерства націй і права народів на самовизначення, відзначаючи існуючу між ними солідарність у боротьбі проти імперіалізму, так само як і той факт, що будь-які труднощі, створені для одного з двох народів, погіршують становище іншого, вирішили укласти договір про дружбу і братерство»⁸. Тегеранська газета «Рахнема», оцінюючи тодішнє міжнародне становище суміжних з РРФСР країн Сходу, писала: «Серед темряви, що заслонила наші політичні горизонти, раптово,

⁴ Ленін В. І. Горючий матеріал у світовій політиці. — Повне збір. творів, т. 17, с. 168.

⁵ Ленін В. І. Доповідь на II Всеросійському з'їзді комуністичних організацій народів Сходу 22 листопада 1919 р. — Повне збір. творів, т. 39, с. 299.

⁶ Ленін В. І. Другий Всеросійський з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів. 25—26 жовтня (7—8 листопада) 1917 р. Доповідь про мир 26 жовтня (8 листопада). — Повне збір. творів, т. 35, с. 13—20.

⁷ Документи внешней политики СССР, т. 1. М., 1957, с. 34—35.

* Тут і далі вжито назви союзних республік, що існували до 1936 р.

⁸ Там же, т. 3. М., 1959, с. 597.

з Півночі, з Радянської Росії, блиснув промінь яскравого світла, і джерелом цього світла є Москва»⁹.

Також рішуче відстоювала Батьківщина Великого Жовтня законні права інших країн Азії і Африки. У спеціальній ноті, надісланій у 1918 р. Народним комісаром закордонних справ РСФРР Г. В. Чичеріним на ім'я президента США Вудро Вільсона, зокрема, вказувалось на відсутність у сформульованих останнім відомих «14 пунктах» положень про необхідність визволення з-під іноземного панування таких країн, як Індія, Єгипет, Філіппіни¹⁰.

Вірний ленінському принципові солідарності з антиімперіалістичною боротьбою народів Азії і Африки, Радянський Союз першим визнав незалежність арабської держави — Саудовської Аравії, створеної на початку 1926 р., і встановив з нею нормальні дипломатичні відносини у повному обсязі¹¹. Коли ж британський імперіалізм оточив кільцем політичної ізоляції та економічної блокади іншу незалежну арабську державу — Йемен, то справжнім порятунком для останньої було укладення 1 листопада 1928 р. радянсько-йеменського договору про дружбу і торгівлю¹².

Не маючи можливості встановити безпосередні дипломатичні відносини з іншими країнами Арабського Сходу (у своїй переважаючій більшості вони продовжували залишатись колоніями та напівколоніями імперіалістичних держав), СРСР в той же час офіційно заявив, що не визнає мандатну систему Ліги Націй як завуальовану форму колоніального гноблення. Тим самим публічно була викрита і засуджена грабіжницька політика західних держав щодо Сирії, Лівану, Йорданії, Алжіру, Тунісу, Марокко та інших залежних країн¹³.

Відзначаючи знаменний факт підтримки і повного розуміння радянською дипломатією національних вимог арабських народів, сирійська патріотична організація «Комітет єдності арабів» опублікувала заяву, в якій, зокрема, говорилося: «Уряд Леніна і його друзів і піднята ними Велика Революція для визволення Сходу від іга тиранів шанується арабами як велика сила, здатна дати їм щастя та благополуччя. Щастя і благополуччя всього світу залежить від союзу арабів і більшовиків»¹⁴.

Країна Рад неухильно здійснювала інтернаціональну місію всебічної підтримки визвольної боротьби народів Азії і Африки. Тільки революційна Туреччина в 1921 р. одержала 6,5 млн. крб. золотом, 33 275 гвинтівок, 57 986 тис. патронів, 327 кулеметів, 54 артилерійські гармати, 129 479 снарядів, 1,5 тис. шабель, 20 тис. протигазів. У розпорядження турецького командування були передані військово-морські кораблі «Живой» і «Жуткий»¹⁵.

На прохання урядів східних країн були направлені визначні радянські державні діячі і полководці: М. В. Фрунзе — в Туреччину, В. К. Блюхер, О. І. Єгоров, В. М. Примаков — в Монголію і Китай, Г. К. Орджонікідзе — в Іран¹⁶.

⁹ Чубарьян А. О. В. И. Ленин и формирование советской внешней политики. М., 1972, с. 207.

¹⁰ Документы внешней политики СССР, т. 1, с. 535.

¹¹ СССР и арабские страны. 1917—1960. Документы и материалы. М., 1961, с. 60—61.

¹² Там же, с. 70.

¹³ Ленин и национально-освободительное движение в странах Востока. М., 1970, с. 490.

¹⁴ Народы мира о Ленине. М., 1970, с. 187.

¹⁵ Документы внешней политики СССР, т. 3, М., 1959, с. 675.

¹⁶ Див.: Фрунзе М. В. Доклад о поездке в Ангору на объединенном заседании Совнаркома и ЦИК Украины.— Собр. соч., т. 1. М.—Л., 1929; Миссия М. В. Фрунзе в Турции. Документы.— Международная жизнь, 1960, № 7; Удовиченко П. П. З історії зовнішньої політики УРСР (1919—1922). К., 1957; Ким Г. Дорогой интернационализма.— Азия и Африка сегодня, 1967, № 11, с. 32—35.

Засновник і перший президент Турецької республіки Мустафа Кемаль Ататюрк писав в зв'язку з цим у телеграмі на ім'я Голови ВЦВК М. І. Калініна і Голови ВУЦВК Г. І. Петровського, що Фрунзе є «одним з найвидатніших політичних діячів і головнокомандуючих, так само як одним з найхоробріших генералів переможної Червоної Армії. Той факт, що про це призначення (керівника місії в Туреччину. — *Авт.*) ми були повідомлені напередодні битви під Сакар'єю, коли вороги сповіщали світ про наш остаточний крах, як про близьку подію, — викликає почуття вдячності в Національних зборах»¹⁷. Говорячи про місію М. В. Фрунзе в Туреччину в 1921—1922 рр., радянський військовий історик М. Г. Корсун відзначав, що хід Сакарійської операції, який завершився повним розгромом військ інтервентів, нагадує блискучі успіхи Червоної Армії в період громадянської війни. В підготовці цієї операції відчувається талант М. В. Фрунзе як полководця¹⁸.

У травні 1924 р. в Південному Китаї була створена воєнно-політична школа на острові Хуанпу (Вампу), де учбовим процесом керували радянські військові спеціалісти, які передавали свій бойовий досвід значному числу курсантів.

Безпосередню участь в організації школи взяли головний політичний радник Сунь Ят-сена М. М. Бородин, головний військовий радник П. А. Павлов, а після загибелі останнього — В. К. Блюхер (генерал Галін)¹⁹.

Почуттям братньої солідарності була пройнята, наприклад, Відозва Револуційної військової Ради Червоної Армії Сибіру до населення Монголії, яке звернулось за допомогою: «Червона Армія робітничо-селянської Росії вступає на землю монгольського народу як його безкорисливий друг». У Відозві в той же час підкреслювалось, що Червоної Армії абсолютно чужі будь-які наміри втручатись у внутрішні справи монгольського народу²⁰.

Приклад Батьківщини Великого Жовтня надихав на антиімперіалістичну боротьбу і арабське населення тодішньої італійської колонії Лівії. Так, у посланні їх релігійно-політичного вождя, що було надіслане на ім'я Кемалю Ататюрка, зокрема говорилось, що лівійські араби розгорнули дії проти влади західного імперіалізму з метою визволення пригноблених африканських народів від кайданів рабства та з метою здобуття африканцями свободи²¹.

Незважаючи на те, що Країна Рад переживала на початку 20-х років відчутні економічні труднощі, викликані громадянською війною та іноземною воєнною інтервенцією, вона в той же час знаходила кошти для подання фінансової та іншої матеріальної допомоги пригнобленим народам Сходу. «РСФРР, — підкреслювалось у резолюції VII Всеросійського з'їзду Рад, — є опорою для народів Азії в їх боротьбі за визволення від національного гніту», вона готова «подати їм як моральну, так і матеріальну підтримку»²². Причому Радянська держава ретельно виконувала свої договірні зобов'язання. Відомий, наприклад, такий факт. Згідно з умовами Московського договору з Туреччиною від 16 березня 1921 р., останній надавалась безоплатна фінансова допомога в розмірі 10 млн. карб. золотом.

Вже наприкінці 1920 р. — початку 1921 р. під час економічної блокади революційної Туреччини державами Антанти радянські зовнішньо-

¹⁷ Документи внешней политики СССР, т. 5. М., 1961, с. 15.

¹⁸ Корсун Н. Г. Греко-турецкая война 1919—1922 гг. М., 1940, с. 52.

¹⁹ Черепанов А. И. Записки военного советника в Китае. М., 1964, с. 84—85, 102.

²⁰ Ким Г. Ф., Шабшина Ф. И. Пролетарский интернационализм и революции в странах Востока. М., 1967, с. 150.

²¹ Аралов С. И. Воспоминания советского дипломата (1922—1923). М., 1960, с. 109.

²² Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных советских социалистических республик. Сб. док. в 3-х т. 1917—1936 гг., т. 1. М., 1959, с. 103.

торговельні організації відправили для турецького населення цукор, борошно, гас, хоча Країна Рад сама мала гостру потребу у цих продуктах²³.

Радянський уряд в інтересах більш тісного економічного зближення із суміжними східними країнами надав відповідно турецьким, іранським та афганським купцям право вільного (без будь-яких обмежень) довозу і продажу своїх товарів на території СРСР, а також безперешкодний вивіз закуплених товарів²⁴.

Радянський Союз був першою і на той час (листопад—грудень 1923 р.) єдиною іноземною державою, що взяла участь в іранській промислово-сільськогосподарській виставці. «Ми беремо участь у Персидській виставці,— писав повноважний представник Радянського Союзу в Тегерані Б. З. Шумяцький на ім'я Народного комісаріату закордонних справ,— тому, що нам близька і дорога справа господарського відродження Персії»²⁵.

Визнання Радянським урядом в травні 1919 р. незалежності і суверенітету Афганської держави створило необхідні передумови і для плідного економічного співробітництва з цією країною зарубіжного Сходу. Було задоволено, зокрема, прохання афганської сторони про терміновий вивіз у Кабул значної кількості цукру. 2 липня 1923 р. радянський повноважний представник в Афганістані повідомив міністра закордонних справ Мухаммеда Валі-хана, що Радянський уряд, прагнучи до встановлення найтісніших економічних зв'язків, дозволив вивіз в Афганістан і в Персію виробленого на заводах РСФРР і всіх союзних з нею радянських республік цукру із повним зняттям нахованого на нього податку²⁶. Коли ж стало відомо про посуху, що охопила в 1925 р. значні райони Афганістану, Народний комісар закордонних справ СРСР Г. В. Чичерін звернувся до радянського посла в Кабулі з таким запитанням: «Яке становище в неврожайних провінціях Афганістану? Чи потрібно вжити ще якихось заходів у питанні допомоги, крім дозволу вільного довозу хліба... Потрібно намітити розміри і форму безплатної допомоги афганському населенню. Якщо наслідки неврожаю дуже тяжкі, можливо, варто порушити питання не тільки про урядову, а й про громадську допомогу»²⁷.

Коли Англія в 1922 р. була змушена визнати (правда, формально) незалежність Єгипту, Радянська держава вже тоді здійснила перші кроки до встановлення дипломатичних відносин з Єгиптом. У січні 1924 р. міністру закордонних справ цієї країни була адресована нова радянська пропозиція — відновити торговельні відносини між двома країнами, беручи до уваги міцні економічні зв'язки, що протягом багатьох років об'єднували Росію та Єгипет, а також глибокі симпатії народів Радянського Союзу до єгипетського народу²⁸. І незважаючи на те, що не з вини СРСР дипломатичні відносини в той час так і не були встановлені, радянські зовнішньоторговельні організації експортували в цю близько-східну країну предмети першої необхідності: борошно, цукор, картоплю, сірники, мило тощо²⁹.

У роки світової економічної кризи (1929—1933 рр.) для молодій Турецькій республіці було справжнім порятунком співробітництво з Країною Рад в галузі торговельно-економічних зв'язків. Імперіалістичні держави тоді різко скорочували турецький експорт. А в момент най-

²³ Внешняя торговля СССР. Статистический сборник. 1918—1966. М., 1967, с. 10.

²⁴ Документы внешней политики СССР, т. 5. М., 1961, с. 416.

²⁵ Там же, т. 6. М., 1962, с. 617.

²⁶ Документы внешней политики СССР, т. 7. М., 1962, с. 365.

²⁷ Там же, т. 8. М., 1963, с. 485—486.

²⁸ К истории установления дипломатических отношений между СССР и Египтом.— Международная жизнь, 1964, № 6, с. 157—159.

²⁹ Внешняя торговля СССР, с. 38.

більшого загострення кризових явищ, коли турецькому урядові була необхідна валюта для сплати за ввезені товари, банки капіталістичних держав не дали йому такої відстрочки, а, навпаки, підвищили ще процентну ставку³⁰. І тільки завдяки радянським фінансовим і зовнішньоторговельним організаціям (вони перевели в Туреччину з метою термінової закупки товарів валютний аванс у розмірі 1,6 млн. доларів) загроза нового імперіалістичного закабалення цієї країни була відвернена³¹.

Тоді ж СРСР, йдучи назустріч інтересам народного господарства Туреччини, висловив готовність негайно закупити в цій країні великий контингент турецьких товарів. Це значною мірою сприяло пожвавленню внутрішнього ринку Турецької республіки³².

Коли ж товарообіг Ірану з західними державами у період світової економічної кризи істотно скоротився (навіть у декілька разів), Радянський Союз продовжував купувати вироби цієї країни згідно з встановленими до 1929 р. цінами на світовому ринку, що було неохочою підтримкою національної економіки Іранської держави³³. Особливо слід сказати про відчутне зростання експорту іранської бавовни в СРСР. «Центр бавовняної культури в провінціях Шираз, Ісфаган, Фарс, а також в Керманському окрузі, як ми мали можливість переконатись, — говорилося в одному з донесень радянського консула в Ірані, — тяжіє до радянського ринку, чекаючи свого споживача бавовни з СРСР»³⁴.

Торгівля Радянського Союзу з Афганістаном у період 1929—1933 рр. забезпечувала останньому насамперед активний зовнішньоторговельний баланс, причому експорт в СРСР афганських товарів дозволявся здебільшого у безліцензійному вигляді³⁵.

Країна Рад виявляла винятково дружнє ставлення і до свого єгипетського партнера по торгівлі: в роки кризи вивіз товарів з Єгипту істотно перевищував відповідний довіз радянських товарів в цю країну, що справляло благотворний вплив на єгипетський внутрішній ринок. СРСР активно імпортував єгипетські вироби, незважаючи на те, що на радянські товари в цій країні були встановлені надмірно високі заборонні тарифи³⁶.

Налагоджуючи рівноправні торговельно-економічні зв'язки з іншими арабськими країнами, а також з деякими країнами Тропічної Африки, які були на той час колоніями, напівколоніями або мандатними володіннями імперіалістичних держав, Батьківщина Великого Жовтня розглядала ці зв'язки насамперед в політичному плані: як засіб, що сприяє відродженню національної економіки вказаних країн, як вияв класової солідарності з трудящими, усіма пригнобленими масами афроазіатських країн в їх боротьбі за незалежність і свободу. Так, в 1931 р. всупереч офіційній забороні з боку французького генерал-губернатора в Сірію були завезені більш як 2,5 тис. т радянських нафтопродуктів, 8,6 тис. т лісоматеріалів. Згідно з замовленнями ряду іракських фірм, в цю арабську країну експортувались з СРСР цукор та лісоматеріали. Деякий час навіть функціонувала вантажна лінія між Одесою та портами Персидської затоки, яка обслуговувалась радянськими пароплавами³⁷.

³⁰ Мельник А. Ф. Экономический кризис в Турции.— *Международная жизнь*, 1930, № 1, с. 54—55.

³¹ Моисеев П., Розалиев Ю. К истории советско-турецких отношений. М., 1958, с. 45.

³² Короленко А. С. Торговые договоры и соглашения СССР с иностранными государствами. М., 1953, с. 53.

³³ Иоффе А. Е. Внешняя политика Советского Союза. 1928—1932 гг. М., 1968, с. 399.

³⁴ Сборник консульских докладов (Южная Персия). М., 1932, с. 28, 31.

³⁵ Документы внешней политики СССР, т. 7, с. 12.

³⁶ Там же, с. 218—219.

³⁷ Торговля СССР с Востоком, 1930, № 5—8, с. 46—47.

У березні 1928 р. заступник наркома закордонних справ СРСР Л. М. Карахан повідомляв у Народний комісаріат зовнішньої торгівлі, що в радянське представництво в Хіджазі звертались купці з італійської колонії Еритреї з пропозицією налагодити торговельний обмін з СРСР. А невдовзі в еритрейський порт Массауа радянський пароплав доставив 520 т цукру, 540 т борошна, гас, бензин, вугілля³⁸.

У лютому 1932 р. такі радянські продукти, як цукор, борошно і гас були вперше завезені у Французьке та Італійське Сомалі, Англо-Єгипетський Судан, Бельгійське Конго. Як відзначалось у звітах працівників Зовнішторгу, в ряді країн Африки, серед яких були Кенія, Танганьїка, острів Мадагаскар, місцеве населення виявляло особливий інтерес до продукції Радянського Союзу³⁹.

Радянська нафта успішно конкурувала з нафтою, що завозилась західними монополіями на ринки Алжіру, Тунісу, Марокко. В 1931 р. її було експортовано більш як 55 тис. т, а в наступному 1932 р. — понад 152 тис. т⁴⁰.

Були досягнуті певні успіхи і в налагодженні економічних зв'язків з Ефіопією, причому на відміну від інших африканських країн, радянські товари імпортувались сюди за згодою ефіопського уряду. Цей уряд настроений доброзичливо, висловлює тільки побоювання щодо ускладнень з деякими іноземними місіями, — говорилось у донесенні радянського зовнішньоторговельного представника в Аддіс-Абебі. Ділові кола, міністри центрального уряду пропонували відкрити регулярні рейси радянських пароплавів в ефіопські порти, усвідомлюючи, що поставки нафтопродуктів з СРСР істотно зменшили б залежність їхньої економіки, а також армії від згубного впливу монополій імперіалістичних держав.

Становить безперечний інтерес лист, з яким звернулись (1931) представники молодого африканського пролетаріату до робітничого класу Країни Рад. У листі говорилось, що робітники відчують велику радість, коли в гавані наших країн заходять радянські пароплави з дорогоцінним вантажем дружби⁴¹. Слід відзначити, що сам факт виступу першої соціалістичної держави на національних ринках афро-азіатських країн значною мірою стримував капіталістичні монополії в їх прагненні грабувати місцевого споживача з допомогою надмірно високих цін.

Досягнення в галузі індустріалізації народного господарства СРСР відкривали нові перспективи у розвитку його співробітництва з країнами Азії і Африки. І в цьому розумінні справжнім пролетарським інтернаціоналізмом і солідарністю в дії є дружня безкорислива допомога Країни Рад молодим незалежним державам Сходу у будівництві їх вітчизняної економіки, вільної від залежності іноземного капіталу. Вперше це досить переконливо знайшло відображення на досвіді успішного радянсько-турецького економічного співробітництва в 30-ті роки. Надавши в 1932 р. Туреччині на винятково пільгових умовах кредит у розмірі 8 млн. доларів (безпроцентний, довгостроковий на 20 років, причому його сплата передбачалась не золотом або валютою, а поставками товарів традиційного турецького експорту), Радянський Союз цим безкорисливо допоміг у спорудженні найбільших у цій країні текстильних комбінатів у містах Кайсері та Назіллі⁴².

Для будівництва вказаних підприємств при Народному комісаріаті важкої промисловості СРСР був створений спеціальний трест «Турк-

³⁸ Иоффе А. Е. Внешняя политика Советского Союза, 1928—1932 гг., с. 424—425.

³⁹ Там же, с. 425—426.

⁴⁰ Внешняя торговля СССР за 1918—1940 гг. М., 1940, с. 1106, 1120.

⁴¹ Иоффе А. Е. Внешняя политика Советского Союза. 1928—1932, с. 426—427.

⁴² Сборник действующих торговых договоров и иных хозяйственных соглашений СССР, заключенных с иностранными государствами, ч. 1. М., 1935, с. 282—286.

строй», який розробив технічні проекти, організував доставку і монтаж спеціального обладнання⁴³. Тільки у виробленні устаткування для вказаних комбінатів брало участь близько 200 промислових підприємств Країни Рад. Серед них — московські заводи: імені Лепсе (мотори для прядильного виробництва), «Красная Пресня» (вентилятори, димососи); ленінградські — імені В. І. Леніна (котельне обладнання), «Русский дизель» (потужні двигуни); Харківський електромеханічний завод виготовив електромотори і трансформатори. Велике значення для споруджуваних текстильних комбінатів мали вогнетривкі матеріали, що були вироблені на заводах Донбасу⁴⁴.

Тільки один комбінат у Кайсері після введення його в дію почав виготовляти 30 млн. метрів тканин на рік, що вдвоє перевищило продукцію всіх існуючих тоді в Туреччині текстильних фабрик. Ця обставина дозволила значно скоротити імпорт текстильних виробів з-за кордону. Виступаючи з промовою на церемонії початку будівництва комбінату в Кайсері (травень 1934 р.), керуючий трестом «Туркстрой» сказав: «Ми, працівники радянської промисловості, ставимось до створення комбінату як до своєї кровної справи. Ми одержали від нашого уряду твердий наказ — дати для комбінату все найкраще, чим може пишатися радянська наука і техніка... Нехай же комбінат, перший камінь у будівництво якого ми тільки що заклали, ще більше зміцнить економіку Турецької республіки. Нехай же радянські верстати, які працюватимуть тут, ткуть не тільки красиву тканину, а й міцну тканину радянсько-турецької дружби»⁴⁵.

Елаготворно вплинули на відродження і розвиток культури країн Азії і Африки їх зв'язки з багатонаціональною культурою Країни Рад. Повне розв'язання національного питання в СРСР, приклад Радянського Союзу, де розгорнулася соціалістична культурна революція, — все це мало важливе значення для багатьох народів колоніальних і залежних країн. Цінним насамперед була передача досвіду культурного будівництва в СРСР, зокрема в радянських республіках Закавказзя і Середньої Азії, до чого, як свідчать факти, в багатьох афро-азіатських країнах ставились з інтересом, увагою та вдячністю.

Ще в 1916 р. В. І. Ленін вказував, що комуністи зроблять все, щоб подати пригнобленим і відсталим народам «безкорисливу культурну допомогу»⁴⁶. Згодом він відзначав, що «діяльність нашої Радянської республіки в Афганістані, Індії та інших мусульманських країнах поза Росією така сама, як наша діяльність серед численних мусульман та інших неруських народностей всередині Росії. Ми дали можливість, наприклад, башкирським масам заснувати автономну республіку всередині Росії, ми всіляко допомагаємо... вільному розвитку кожної народності, зростанню й поширенню літератури рідною для кожного мовою...»⁴⁷.

Безперечний інтерес становить, наприклад, такий факт. Уже в березні 1922 р. Народний комісаріат закордонних справ РСФРР міг зробити таку заяву: товариш Аралов, повноважний представник Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки в Туреччині, і товариш Фрунзе, надзвичайний посол Української Соціалістичної Радянської Республіки в Туреччині, повідомляють, що комісар народної освіти

⁴³ Центральний державний архів Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління СРСР (далі — ЦДАЖР СРСР), ф. 7604, оп. 1, спр. 329, арк. 45—46.

⁴⁴ ЦДАЖР СРСР, ф. 7604, оп. 1, спр. 329, арк. 7—9; Правда, 1935, 5 січ.; Комуніст, 1934, 8 серп.

⁴⁵ Исторический архив, 1961, № 4, с. 48.

⁴⁶ *Ленін В. І.* Про карикатуру на марксизм і про «імперіалістичний економізм». — Повне зібр. творів, т. 30, с. 115.

⁴⁷ *Ленін В. І.* Відповідь на запитання американського журналіста. — Повне зібр. творів, т. 39, с. 106.

уряду Великих національних зборів Туреччини висловив бажання направити турецьких молодих людей в Росію для навчання у вищих учбових закладах. «Російський уряд, — говорилось у заяві, — вітає з величезною радістю звістку про ці перші кроки, зроблені по шляху культурного зближення обох дружніх народів, і вже з цього часу він (уряд) надає з цією метою у розпорядження Уряду Туреччини 100 місць у вищих учбових закладах, і що потім кількість місць, залишених для турецьких студентів, буде збільшено»⁴⁸. Тоді ж в 1922 р. Раднарком РСФРР повідомив посольство Ірану в Москві про те, що в радянських вузах для іранських громадян, які побажали б вчитися, буде також надано 100 місць⁴⁹.

У зв'язку з проведенням реформи народної освіти міністерство освіти Туреччини звернулось в 1925 р. через посольство СРСР до Правління Всесоюзного товариства культурного зв'язку з закордоном (ВТКЗ) з проханням підібрати і вислати в терміновому порядку матеріали, які характеризували б стан і досягнення народної освіти в республіках Країни Рад. У відповідь на це звернення правління ВТКЗ надіслало до Анкари і Стамбула велику кількість педагогічної літератури, серед якої були шкільні програми, плани, звіти, довідники і т. д. І не випадково, що делегація турецьких учителів, яка відвідала СРСР у 1926 р., виступила із заявою про те, що «багато з баченого в Радянському Союзі буде застосовано в Туреччині і принесе користь розвитку освіти нашої країни»⁵⁰.

Істотне значення для проведення реформи алфавіту турецької мови мав, наприклад, досвід культурного будівництва в радянських республіках Азербайджану і Середньої Азії. На тюркологічному з'їзді в Баку (1926), присвяченому введенню в тюркських мовах народів СРСР латинського алфавіту (як найбільш доступного для опанування) замість арабського, були присутні вчені Стамбульського університету, які потім очолили створену в себе на батьківщині лінгвістичну комісію для проведення аналогічної реформи в Туреччині⁵¹. Цій комісії подали конкретну допомогу Всесоюзний комітет нового тюркського алфавіту з місцезнаходженням у Баку, а також спеціально розгорнута в Анкарі на прохання турецького уряду виставка, що розповідала про успіхи культурної революції в східних республіках Радянського Союзу. В організації виставки велика заслуга належала Народному комісару освіти А. В. Луначарському⁵².

Радянські вчені були справжніми друзями своїх колег з країн Азії і Африки (правда, тоді ще зовсім нечисленних), вони охоче ділились з ними результатами наукових досліджень, допомагали в організації дослідницької роботи. Наприклад, тривалі експедиції відомих радянських географів Г. Є. Грум-Гржимайло і П. К. Козлова в Монголію на початку 20-х років допомогли у підготовці майбутніх монгольських спеціалістів у цій галузі науки. Вони також сприяли розв'язанню невідкладних народногосподарських завдань цієї країни Центральної Азії, яка вступила на шлях будівництва соціалізму, минаючи капіталістичну стадію розвитку⁵³.

Справжнім науковим подвигом можна назвати експедицію в афразіатські країни іншого визначного радянського вченого академіка М. І. Вавилова. Знаходячись тривалий час в Афганістані, він ретельно досліджував сортовий склад польових і садових рослин, досконало вив-

⁴⁸ Документи внешней политики СССР, т. 5, с. 130.

⁴⁹ Романовский С. К. Международные культурные и научные связи СССР. М., 1966, с. 22.

⁵⁰ ЦДАЖР СРСР, ф. 5283, оп. 8, спр. 8, арк. 16—17.

⁵¹ Там же, оп. 4, спр. 44, арк. 6, 28; Новый Восток, 1926, № 15, с. 293—301.

⁵² ЦДАЖР СРСР, ф. 5283, оп. 4, спр. 55, арк. 81; спр. 57, арк. 64.

⁵³ Иоффе А. Е. Международные связи советской науки, техники и культуры. 1917—1932. М., 1975, с. 358—360.

чав сільськогосподарські ресурси країни і можливості інтенсивного розвитку бавовництва. Караванним шляхом на верблюдах і конях він пройшов більш як п'ять тисяч кілометрів. У 1926 р. вчений відвідав Сірію, Алжир, Туніс, Марокко та Ефіопію. У листі з Марокко він, зокрема, писав: «Об'їздив уздовж і впоперек усю країну. Стоїть нестерпна спека... Знайшов цікаві сорти пшениці, яких ще не бачив». І дійсно, внаслідок перебування в Ефіопії М. І. Вавіловим були виявлені нові зразки пшениці⁵⁴.

А яку ефективну допомогу подали радянські вчені-фахівці сільськогосподарства суміжним країнам Сходу в боротьбі з саранною. СРСР з розумінням ставився до численних прохань, що надходили з країн Азії та Африки, про відправлення в ці країни радянських спеціалістів-медиків і прагнув задовольнити їх. У середині 20-х років у країні Магрибу був відряджений з метою подання практичної допомоги в боротьбі з епідемічними захворюваннями професор Л. Н. Тарасевич. Тоді ж в Йемені і Хіджазі при радянських представництвах були відкриті лікарні, що подавали місцевому населенню безплатну медичну допомогу⁵⁵. Про майстерність радянського лікаря В. Б. Бабаджана наслідний принц Йемену емір Мохаммед писав: «Російський лікар Бабаджан здобув надзвичайну популярність серед нашого народу під час його перебування протягом 12 місяців, які він присвятив старанному лікуванню хворих з усією його енергією, увагою і дбайливістю»⁵⁶.

У 1931 р. Виконком спілки товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця СРСР передав у розпорядження Йеменського уряду як дар обладнання для зуболікарського кабінету⁵⁷.

Цікавою сторінкою в історії дружніх зв'язків між радянським народом і народами суміжних східних держав у пропаганді благородних принципів інтернаціоналізму ленінської зовнішньої політики був «великий східний перельот» у вересні 1930 р. трьох радянських літаків по маршруту: Москва — Харків — Севастополь — Анкара — Тбілісі — Тегеран — Термез — Кабул — Ташкент — Оренбург — Москва — загальною довжиною близько 10 тис. км. У числі учасників перельоту був відомий журналіст М. Ю. Кольцов⁵⁸. Як підкреслював у листі до повноважного представника СРСР в Афганістані заступник наркома закордонних справ СРСР Л. М. Карахан, «необхідно вжити заходів до того, щоб перельот наших аеропланів широко використовувався в політичних цілях. Заінтересуйте громадськість, пресу»⁵⁹.

Братерська солідарність з народами Азії і Африки проявилась і на міжнародній конференції пролетарських письменників, яка відбулась у Харкові в листопаді 1930 р. Разом з радянськими письменниками, представниками прогресивної літератури країн Західної Європи і Америки в роботі конференції взяли участь літератори із Сирії, Єгипту, Японії та інших країн зарубіжного Сходу, які у своїх виступах говорили про нагальні проблеми розвитку молодого літератури в колоніальних і залежних країнах та її взаємозв'язок з прогресивними письменниками капіталістичних країн⁶⁰. «Вечорами, після засідань, — згадує учасник конференції — радянський письменник А. Ісбах, — делегати ходили харківськими вулицями і площами і співали «Інтернаціонал», «Червоний Веддінг» та інші революційні мелодії»⁶¹.

⁵⁴ *Иоффе А. Е.* Международные связи советской науки, техники и культуры. 1917—1932, с. 365, 383—384.

⁵⁵ *Документы внешней политики СССР*, т. 12, с. 116.

⁵⁶ Там же, с. 739.

⁵⁷ Там же.

⁵⁸ *Правда*, 1930, 3, 11, 12 сент.

⁵⁹ *Документы внешней политики СССР*, т. 13. М., 1967, с. 472—473.

⁶⁰ *Вісті ВУЦВК*, 1930, 11, 18 листоп.

⁶¹ *Исбах А.* Книги и жизнь. Мате Залка — писатель, генерал, человек. М., 1968, с. 79.

Істотний вклад у пропаганду ідей пролетарського інтернаціоналізму і братерської солідарності з національно-визвольним рухом народів Азії і Африки внесли засновані в СРСР на початку 20-х років Комуністичний університет народів Сходу (утворений з ініціативи Комінтерну), Московський інститут сходознавства та Ленінградський інститут живих східних мов, Всеросійська (потім Всесоюзна) і Всеукраїнська наукові асоціації сходознавства⁶².

Як справедливо зазначав один з перших радянських сходознавців М. П. Павлович, в завдання асоціації сходознавства входило не тільки всебічне вивчення народів і країн Сходу і поширення наукових і прикладних знань про них, а й глибока розробка проблем, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою східних народів, особливостями колоніальної системи імперіалізму і політикою імперіалістичних держав щодо колоній і напівколоній. І в цьому розумінні асоціація мала активно служити цілям економічного і духовного розвитку народів і країн зарубіжного Сходу⁶³.

Становить інтерес такий факт. В середині 20-х років у Києві при Республіканській комісії національних меншостей ВУЦВК був створений Будинок народів Сходу. Згодом він став своєрідним центром політичного виховання і культурно-масової роботи серед представників народів Сходу, які в силу різних причин оселилися тоді в Києві. При Київському Будинку народів Сходу (КБНС) функціонували секції: вірменська, ассирійська, грузинська, дагестансько-гірська, китайська, корейська, татарська та тюрксько-перська⁶⁴. Як підкреслювалось у статуті цієї організації, в основу діяльності кожної секції було покладено принцип пролетарського інтернаціоналізму⁶⁵. КБНС проводив велику роботу у справі працевлаштування його членів; при всебічній допомозі партійних і радянських органів Києва організовувались, наприклад, різні виробничі артілі, в які залучались як кваліфіковані, так і некваліфіковані працівники з числа представників східних народностей. При КБНС існували комсомольська організація і піонерський загін, працювали гуртки по ліквідації неписьменності, осередки МОДР, виходили стіннівки, у вільний від роботи час члени КБНС займалися спортом, музикою, організовувались колективні читання свіжих номерів газет і журналів.

Значну увагу приділяло правління КБНС питанням поліпшення становища жінки, була створена жіноча рада⁶⁶.

Разом з радянськими людьми представники східних народностей в Києві урочисто відзначали свята Великого Жовтня і Першотравня, День народження В. І. Леніна, День Радянської Армії, пам'ятні дати з історії національно-визвольного руху народів Азії і Африки⁶⁷. А на одному із засідань правління Будинку народів Сходу в листопаді 1926 р. було прийнято рішення урочисто вручити прапор КБНС Президії XI Київської партійної конференції. На шовково-оксамитному червоному

⁶² Див. докладно: *Селихов Н. Н., Вельтман С. Л.* Ленин и первые шаги советского востоковедения.— Советское востоковедение, 1958, № 2, с. 21—22; *Павлович М. П.* Задачи Всероссийской научной ассоциации востоковедения.— Новый Восток, 1922, № 1, с. 4—11; *Базилец А. П.* Лазаревский институт в истории отечественного востоковедения. М., 1973; *Крачковский И. Ю.* Над арабскими рукописями. М., 1965; *Ковалівський А. П.* Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII—XX віках.— Антологія літератур Сходу. Харків, 1961; *Фалькович И. М.* К истории советского востоковедения на Украине.— Народы Азии и Африки, 1966, № 4, с. 270—278.

⁶³ Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР, ф. 166, оп. 7, спр. 770, арк. 32; Новый Восток, 1922, № 1, с. 4; 1927, № 16—17, с. III—IV.

⁶⁴ Київський обласний державний архів (далі — КОДА), ф. 158, оп. 1, спр. 16, арк. 27; ф. 112, оп. 1, спр. 1160, арк. 99—100.

⁶⁵ Там же, ф. 112, оп. 1, спр. 1164, арк. 2.

⁶⁶ Там же, арк. 17, 50, 51, 56, 65.

⁶⁷ Там же, ф. 158, оп. 1, спр. 16, арк. 51, 50, 9, 10, 40, 47.

полотнищі прапора, виготовленого жінками-трудівницями КБНС, був зроблений такий напис шістьма східними мовами: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся! Визволителю і другу пригноблених народів Сходу — Комуністичній партії — від Правління Будинку народів Сходу»⁶⁸.

Дружня підтримка і різні форми безкорисливої допомоги у справі ліквідації жахливої спадщини колоніалізму в сфері економіки, культури і освіти, у боротьбі з неписьменністю, хворобами, злиднями, відсталістю — все це переконливо свідчило, що Батьківщина Великого Жовтня непохитно вірна принципам пролетарського інтернаціоналізму і братерської солідарності з народами Азії і Африки.

* * *

Невпізнанно змінився світ за шість останніх десятиріч. Під могутніми ударами національно-визвольних революцій розпалася колоніальна система імперіалізму — це ганебне явище минулого. На величезних просторах Афро-азіатського континенту виникло понад 80 молодих незалежних держав. Їх роль у світовому розвитку невпинно зростає.

«Після другої світової війни, після нашої перемоги над фашизмом більш як два мільярди чоловік скинули ярмо колонізаторів, добились державної незалежності. В цілому колоніальну систему імперіалізму в її класичних формах можна вважати вже ліквідованою. Це... явище всесвітньо-історичного значення.

Надзвичайно важливо, що багато держав, які визволилися, відхиляють капіталістичний шлях розвитку і ставлять своєю метою побудову суспільства, вільного від експлуатації, орієнтуються на соціалізм»⁶⁹.

Грандіозні успіхи національно-визвольного руху народів Азії і Африки завдяки всебічній підтримці, інтернаціональній солідарності з боку Батьківщини Великого Жовтня — Країни Рад, усіх прогресивних сил планети. І це є незаперечним свідченням нездоланної могутності союзу трьох основних революційних сил сучасності — світового соціалізму, міжнародного робітничого класу і національно-визвольного руху.

В. П. КИРИЧЕНКО

ВПЛИВ ВЕЛИКОЇ ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА РОЗВИТОК РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ

Чим далі йде час вперед, тим все величніше постає перед народами світу грандіозність історичних звершень Великого Жовтня, незгасима сила революційного впливу його ідей на світовий розвиток. Соціалістична революція в Росії поклала початок історичному процесу знищення всіх форм соціального і національного гноблення і експлуатації. Велика Жовтнева соціалістична революція, що була закономірним результатом суспільного розвитку, класової боротьби в умовах імперіалізму, викликала до життя процес оновлення і перебудови світу.

Великий Жовтень завдав нищівного удару всій системі колоніального панування. «Важко переоцінити той величезний вплив, який наш Жовтень справив на розвиток національно-визвольного руху», — підкреслював Л. І. Брежнев¹. Велич його ідей, всесвітнє значення їх під-

⁶⁸ КОДА, ф. 112, оп. 1, спр. 1164, арк. 12.

⁶⁹ Брежнев Л. І. Великий Жовтень і прогрес людства. Доповідь на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському Палаці з'їздів 2 листопада 1977 року, с. 20.

¹ Там же, с. 20.

тверджується масштабами і глибиною впливу на широкі маси всіх континентів, на весь хід історії.

Під безпосереднім впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції розпочинається боротьба трудящих мас в Латинській Америці за своє соціальне і національне визволення, зростає їхня політична самосвідомість, створюються сприятливі об'єктивні і суб'єктивні передумови для виникнення політичного авангарду трудящих — комуністичних партій.

Буржуазні історики, фальсифікуючи дійсність, твердять, що зародження комуністичного руху в Латинській Америці було начебто випадковим, привнесеним ззовні. Вони силкуються довести, що закономірності розвитку робітничого руху в Латинській Америці в дожовтневий період були «специфічними» і відрізнялися від загальних закономірностей боротьби міжнародного пролетаріату. На їх думку, латиноамериканські країни не мали внутрішніх передумов для створення компартій і утвердження марксизму (Р. Александр, В. Альба, Ч. Портер та ін.).

Однак історія свідчить, що зародження комуністичного руху в країнах Латинської Америки було закономірним явищем. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції був не тимчасовим або випадковим епізодом. Він зберігає всю свою силу і сьогодні, бо найтісніше переплітається з внутрішніми процесами в робітничому русі країн Західної півкулі. Перемога російського пролетаріату лише підштовхнула, прискорила поєднання марксизму з робітничим рухом, яке намітилось в Латинській Америці ще до Жовтня. Органічне поєднання всіх внутрішніх і зовнішніх факторів було в основі нового етапу боротьби, що почався в історії робітничого і революційного руху країн цього регіону.

Перша світова війна сприяла розвитку національної промисловості латиноамериканських країн, які В. І. Ленін відносив до числа «... формально самостійних, насправді ж обплутаних сітями фінансової і дипломатичної залежності»^{1а}. Скорочення імпорту товарів з основних імперіалістичних країн Європи, зайнятих війною, стимулювало розвиток економіки держав Латинської Америки. Латиноамериканська промисловість за роки війни зробила відчутний крок вперед. Питома вага латиноамериканських країн в міжнародному політичному і економічному житті помітно зросла. З розвитком промисловості йшло зростання пролетаріату, зміцнювалась його класова свідомість. В роки першої світової війни загострюються імперіалістичні суперечності в Латинській Америці. Посилилась експансіоністська політика американського імперіалізму. Сполучені Штати окупували Гаїті, Домініканську Республіку, Нікарагуа, частину Панамі. Вони намагалися, за висловом В. І. Леніна, «з'їсти Мексіку», перетворити в свою повну колонію Кубу, захопити англійські, французькі та німецькі колонії в Західній півкулі. Національна латиноамериканська буржуазія прагнула використати суперечності між основними імперіалістичними державами з корисливою метою. Посилюється експлуатація народних мас, які включаються в боротьбу проти імперіалізму.

Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції сприяє активізації антиімперіалістичної боротьби народів країн цього континенту. Розпочинаються масові виступи трудящих. В Нікарагуа, Гаїті, Домініканській Республіці вони виливаються в збройну боротьбу проти північноамериканських інтервентів. Молода Радянська держава подала моральну, політичну і посильну матеріальну допомогу патріотичним силам Мексіки, Нікарагуа, Панамі та інших країн.

^{1а} Ленін В. І. Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму.— Повне збір. творів, т. 27, с. 359—360.

Вплив ідей Великого Жовтня позначився на світогляді передової латиноамериканської інтелігенції, яка з ентузіазмом сприйняла і поширювала правду про пролетарську революцію в Росії. Відомий аргентинський громадський діяч, переконливий пропагандист цих ідей Хосе Інхеньєрос писав у 1918 р.: «Починаючи з дня перемоги у листопаді 1917 року, російська революція є символом нової свідомості людства... Чимало недалеких людей думають, що російська революція є локальним і вже закінченим явищем. З цього вони виводять, що її потрібно заперечувати або наслідувати їй, не думаючи ні про що інше. Проте історична оцінка цієї соціальної революції повинна бути зовсім іншою. Російська революція є першою фазою необхідного світового процесу, російський приклад історично не є завершенням революції, а лише початком революції, яка щойно почалася. Вона не може обмежитися Росією, і в той же час важко сказати, чи у всіх країнах вона буде повністю такою, як російська революція»². В палких промовах Інхеньєроса, виступи якого збирали численну аудиторію, розвінчувались наклепи буржуазної преси, розповідалась правда про політику молодого Радянської держави, діяльність більшовиків.

Високу оцінку Жовтневої революції дав прогресивний бразильський письменник і публіцист Ліма Баретто. У квітні 1920 р. він писав: «Ленін — велика людина нашого часу. З величезною енергією він керує грандіозним соціальним перетворенням епохи... Немає жодної свідомої людини, яка, аналізуючи чудовий більшовицький рух, не усвідомлювала б, що мова йде про явище, яке викликає величезний інтерес усього людства і має справді неосяжний соціальний розмах»³.

Відомий мексиканський революціонер Рікардо Флорес Магон писав у 1918 р.: «Ленін, російський лідер, є в даний час найблискучішим революційним діячем сьогоденного світу, бо він очолив рух, який повинен викликати, хочуть цього чи ні апологети системи експлуатації і злочину, всесвітню революцію»⁴. Вождь селянського руху Мексики Еміліано Сапата в тому ж році зазначав, що «пролетаріат усього світу вітає російську революцію і захоплюється нею. Справа визволення Росії є передусім справа всього людства, найвища мета усіх пригноблених народів світу».

Разом з представниками інтелігенції виступали проти реакційних олігархічних режимів, імперіалістичного панування, за право народів на свободу і національну незалежність передові загони латиноамериканського студентства. У 1925 р. представники прогресивної інтелігенції за ініціативою Хосе Інхеньєроса створили організацію «Латиноамериканський Союз» для боротьби проти імперіалізму, на захист національних багатств від посягань іноземного капіталу.

В Латинській Америці визрівають об'єктивні і суб'єктивні передумови для виникнення нових організаційних форм антиімперіалістичного руху. «Антиімперіалістична ліга Америки», створена в 1925 р., була кроком вперед на шляху до об'єднання антиімперіалістичних сил. У лавах ліги співробітничали представники різних політичних і релігійних течій — марксист-ленінці, католики, соціалісти.

Передових людей в Латинській Америці Країна Рад приваблювала не тільки величністю і благородством своїх ідеалів, а й значними своїми успіхами. Трудящі Латинської Америки розгорнули широкий рух на підтримку нашої країни. Повсюдно виникали комітети підтримки Радянської Росії.

Реакція смертельно боялась ідей Жовтня. Спеціальна латиноамериканська конференція начальників поліції у 1920 р. обговорювала за-

² *Ingenieros J.* Los tiempos nuevos. Buenos Aires, 1956, p. 140, 228—229.

³ *Baretto Lima.* Obras completas, vol. 9. São Paulo, 1956, p. 17, 22.

⁴ *Кузьмин Н. А.* Ленинизм и современность. Опыт Октября и современный революционный процесс.— Латинская Америка, 1970, № 2, с. 199.

ходи по «приборканню комуністичного руху на континенті». У числі репресивних заходів, рекомендованих конференцією, були взаємна видача революціонерів, конфіскація марксистської літератури тощо⁵.

Антиімперіалістичний рух в Латинській Америці цього часу — значний фактор світового революційного руху. Очолював антиімперіалістичну боротьбу латиноамериканський робітничий клас, який вже мав більш як піввіковий досвід класових боїв з місцевою та іноземною буржуазією. Досвід Жовтня допоміг робітничому класу континенту усвідомити необхідність створення революційних партій, об'єднання їх в єдину всесвітню армію з компартіями Європи, Азії та Америки. Один з засновників Комуністичної партії Аргентини Луїс Еміліо Рекабаррен писав через місяць після перемоги Жовтня: «Перемога більшовизму в Росії стане непереможною базою для повалення капіталістичного ладу в усьому світі. Я без вагань приєднуюсь до російських більшовиків, які відкрили шлях миру, шлях знищення буржуазії, капіталістичного варварського ладу»⁶.

Соціальні і політичні виступи пролетаріату, широких народних мас в найбільш розвинутих країнах Латинської Америки поступово набувають якісно нових аспектів. Чіткішими стали уявлення про національне і соціальне визволення передових робітників і багатьох представників інтелігенції. Боротьба за повсякденні вимоги поєднується з політичною боротьбою проти панівних класів, проти імперіалізму.

Піднесенню революційного руху сприяло те, що у багатьох латиноамериканських країнах видавались і поширювались праці В. І. Леніна, документи нашої партії. В Аргентині з 1919 по 1921 рр. були видані такі ленінські праці як «Соціалізм і війна», «Держава і революція», «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», «Пролетарська революція і ренегат Каутський». У Бразилії — «Лист до американських робітників», «Пролетарська і буржуазна демократія», текст першої Радянської Конституції та ін.

В умовах посилення класової та антиімперіалістичної боротьби трудящих мас прискорюється процес утворення комуністичних партій. Сам факт створення революційних партій пролетаріату свідчить про глибокі соціально-політичні зрушення, що відбувалися в країнах Латинської Америки.

Установчий з'їзд революційної партії Аргентини, який проходив 5—6 січня 1918 р., з ентузіазмом вітав Жовтневу революцію, закликав робітничий клас і весь народ присягати бойову солідарність з трудящими Росії і проголосив утворення Інтернаціоналістської соціалістичної партії. На надзвичайному з'їзді цієї партії в грудні 1920 р. її було перейменовано в Комуністичну партію Аргентини. З'їзд заявив, що «російська революція має універсальне значення, її принципи можуть бути основою для майбутніх пролетарських революцій в усіх країнах світу»⁷. Бразильська комуністична партія була створена в березні 1922 р. Вона прийняла до своїх лав значну кількість представників революційного крила анархо-синдикалізму. Комуністична партія Мексики розпочала свою діяльність у вересні 1919 р. відповідно до рішення 1-го національного конгресу представників комуністичних і соціалістичних груп в м. Мехіко. Біля джерел партії стояли робітничі ватажки Хосе Медіна, Ніколас Кано, Хосе Альен. У вересні 1922 р. рішенням VIII з'їзду соціалістичної партії було засновано Комуністичну партію Уругваю. На IV з'їзді соціалістичної робітничої партії Чілі у січні 1922 р. проголо-

⁵ Conferencia internacional sudamericana de policia. Conventos y actos. Buenos Aires, 1920, p. 89, 96.

⁶ Кузьмин Н. А. Указ. статья, с. 197.

⁷ Кодовилья В. Влияние Октябрьской революции на Аргентину.— Коммунист, 1967, № 15, с. 81—82.

шується створення Комуністичної партії цієї країни. За пропозицією засновника партії Луїса Еміліо Рекабаррена партія приєдналась до Комінтерну.

1918—1922 рр.—перший етап створення комуністичних партій. На цьому етапі вони виникають в таких країнах Латинської Америки, як Мексика, Уругвай, Чилі, Аргентина, Бразилія. У 1925 р. із створенням Компартії Куби розпочинається другий етап. У 1926—1932 рр. комуністичні партії виникли в Перу, Еквадорі, Парагваї, Сальвадорі, а пізніше і в інших країнах континенту.

Створення революційних марксистських партій сприяло піднесенню антиімперіалістичного руху, зміцненню революційної свідомості мас, стало могутнім фактором поширення ідей Великого Жовтня в латиноамериканських країнах. Із створенням марксистських партій в розвитку антиімперіалістичного руху в Латинській Америці почався якісно новий етап.

Вплив ідей Великої Жовтневої соціалістичної революції краще простежується на прикладі окремих країн Латинської Америки.

В Аргентині у 1916 р. до влади прийшла буржуазна національно-реформістська партія радикалів на чолі з Іррігойеном. Страйковий рух під могутнім впливом Жовтня переростає в січні 1919 р. у великі класові битви пролетаріату, які ввійшли в історію під назвою «кривавого», або «трагічного тижня». Під час цього руху тільки в Буенос-Айресі було вбито майже 4 тис. робітників, а понад 2 тис. кинуте до в'язниці⁸. Робітники, народні маси з ентузіазмом висловлювали свою солідарність з Жовтневою революцією. У резолюції X з'їзду Регіональної федерації робітників Аргентини від 30 грудня 1918 р. зазначалось: «Ми гаряче бажаємо зміцнення соціалістичної революції..., яка втілює в життя найвищі прагнення пролетаріату — ліквідацію ненависної експлуатації людини людиною»⁹.

В Бразилії з 1918 по 1920 рр. під впливом ідей Великого Жовтня починається піднесення робітничого руху, передусім у промислових районах, великих містах. Поступово страйкова боротьба трудящих набрала загальнонаціонального характеру. В листопаді 1918 р. загальнонаціональний страйк переріс у збройне повстання під гаслом «Хай живе соціалістична республіка!». Робітники взяли під свій контроль текстильні фабрики, захопили арсенал. До страйкарів приєднались окремі військові частини. Однак через відсутність керівництва з боку профспілкових лідерів поліція зірвала страйк і розправились з повстанцями.

Вся країна була охоплена революційним рухом. У південних провінціях були організовані робітничі ради, які взяли владу в свої руки. Бразильський уряд звернувся до уряду США з проханням направити війська для придушення революційного руху¹⁰. В 1922 р. почалися революційні виступи підрозділів бразильської армії. В липні 1924 р. повстали офіцери в Сан-Паулу, а в жовтні того ж року в Санто-Анжелю. В 1924 р. розпочався похід загону революціонерів на чолі з офіцером Луїсом Карлосом Престесом, який увійшов в історію як похід «колоні Престеса». Загін пройшов через всю Бразилію з півдня на північ і назад, подолавши до 1927 р. 25 тис. км¹¹.

Трудящі Бразилії з величезним ентузіазмом зустріли звістку про Жовтневу революцію в Росії. Повсюди, особливо в найбільших містах — Ріо-де-Жанейро, Сан-Паулу, Порту-Алегрі — проходили демонстрації солідарності з російським пролетаріатом. Під час святкування 1 Травня 1918 р. трудящі Ріо-де-Жанейро прийняли резолюцію, в якій висловлювали «глибоку симпатію російському народу, який у цей час веде рі-

⁸ Донской Г. Борьба за Латинскую Америку. М.—Л., 1928, с. 134.

⁹ Там же, с. 138.

¹⁰ Известия, 1919, 22 марта.

¹¹ Лурье А. Герой бразильского народа. М., 1939, с. 17.

шучу і жорстоку боротьбу проти капіталізму»¹². На першотравневій демонстрації 1919 р. трудящі несли гасла «Хай живе революційна Росія і Ленін!»¹³

Великий вплив справила Жовтнева революція на Чілі. З 1917 по 1922 рр. в країні відбулося понад 250 страйків, у тому числі десятки загальнонаціональних. Весною 1920 р. 83 дні тривав загальний страйк робітників вугільної промисловості. Після створення в грудні 1921 р. Компартії Чілі антиімперіалістична боротьба посилилась. Трудящі Чілі неодноразово демонстрували свою підтримку ідеям Великого Жовтня. На III конгресі Робітничої федерації — однієї з найбільших в країні — була прийнята резолюція солідарності з революцією в Росії, у якій зазначалось: «Завданням боротьби робітничого класу Чілі є ліквідація капіталістичного способу виробництва і заміна його соціалізмом»¹⁴.

В Мексичі трудящі маси з натхненням зустріли звістку про Велику Жовтневу соціалістичну революцію. У 1917 р. по всій країні прокотились масові страйки і демонстрації трудящих, які викликали панічний страх реакційної американської і мексиканської буржуазної преси, що підняла галас про підготовку «комуністичної змови» і встановлення «радянської республіки»¹⁵.

Під впливом Жовтневої революції посилюється революційний рух в Перу. У 1918—1922 рр. трудящі цієї країни неодноразово виступали на захист своїх прав. В березні-квітні 1919 р. в Лімі представники робітничих організацій створили «Комітет боротьби проти дорожничого життя». З квітня 1919 р. в Лімі, Кальяо, Таларі, Куско не припинялись демонстрації і страйки робітників. 1 Травня 1919 р. Комітет закликав трудящих до загального страйку. Боротьбою робітників керували революціонери Хосе Карлос Маріатеґгі, Сезар Фалькон, Карлос Барба, Фелікс Валья. Перуанських революціонерів надихав в їх боротьбі приклад російського пролетаріату. Відомий перуанський революціонер Маріатеґгі писав: «Більшовицька революція — важлива подія, до якої привернута увага пролетаріату всього світу»¹⁶.

В Уругваї, де існували впливові профспілки і соціалістична партія, ідеї Жовтневої революції викликали особливо велике піднесення. Як в основному профцентрі — Регіональній робітничій федерації Уругваю, так і в соціалістичній партії почався процес оновлення, що підвів уругвайських робітників до необхідності вести боротьбу більш організовано і свідомо. 12 січня 1918 р. Регіональна робітничая федерація організувала в Монтевідео мітинг на підтримку російської революції, а у квітні того ж року мітинг солідарності провели анархо-синдикалісти¹⁷. Наприкінці 1918 р. в Уругваї стали відомі основні декрети Радянського уряду, а також текст Конституції РРФСР¹⁸. Почалися масові виступи моряків, вугільників, шоферів, залізничників. Під приводом боротьби з «червоною небезпекою» в Монтевідео було запроваджене надзвичайне становище. Однак трудящим вдалося добитись задоволення своїх вимог.

В Колумбії, починаючи з 1917 р., кількість виступів пролетаріату збільшується. В 1918 р. страйкова боротьба досягла найбільшої напруженості. Уряд запровадив у країні стан облоги. В умовах загострення страйкової боротьби в 1921 р. утворюється революційно-соціалістична партія (комуністи). З цього часу під впливом партії серед робітничих мас,

¹² *Pereira A.* Formação do PCB. Rio de Janeiro, 1962, p. 295.

¹³ *A Class operaria*, 1952, 5 do abril.

¹⁴ *Linares F. M.* Evolucion Social. Santiago de Chile, 1925, p. 46.

¹⁵ *Шульговский А.* Мексика на крутом повороте своей истории. М., 1967, с. 350.

¹⁶ *Mariategui J. C.* Defensa de marxismo. Lima, 1934, p. 143.

¹⁷ *Пянґос Р.* Франциско. Влияние ленинизма на рабочее движение Уругвая. — Новая и новейшая история, 1960, № 2, с. 81—82.

¹⁸ *El Socialista*, 1918, 7 de dec.

усіх трудящих верств населення посилюється пропаганда вчення наукового соціалізму.

В Еквадорі під впливом Жовтневої революції також зростає робітничий рух. У країні виникає великий профцентр — Регіональна федерація трудящих Еквадору. В жовтні-листопаді 1922 р. робітники на чолі з федерацією провели ряд страйків. Під час демонстрації 15 листопада 1922 р. війська і поліція відкрили вогонь по демонстрантах. Було вбито понад 500 робітників¹⁹.

Ідеї Великої Жовтневої соціалістичної революції піднімають на боротьбу за свободу і справедливість народи Центральної Америки.

У Гаїті в 1919 р. терор морської піхоти США викликав сильний селянський рух. Його керівник Шарлеман Перальте закликав народ до збройної боротьби з окупантами і створив повстанську армію в кількості 50 тис. чоловік. Однак реакції вдалось розправитись з повстанцями²⁰. У Нікарагуа окупація США також була причиною сильного селянського руху, який вилився в 1925 р. у збройну боротьбу всього народу проти американських імперіалістів. Тоді ж почали створюватись перші комуністичні групи в Гватемалі, Сальвадорі, Нікарагуа, Гондурасі.

В січні 1919 р. розпочала боротьбу проти північноамериканських окупантів повстанська армія в Домініканській Республіці. Під час боїв селяни вбили міністра внутрішніх справ. Однак сили були нерівні. Наприкінці 1922 р. рух патріотів був придушений.

Звістка про Жовтневу революцію одразу знайшла відгук в серцях трудящих Куби, окупованої американськими військами. Хоч буржуазна преса Куби писала про події в Росії скупо і майже без коментарів, робітничий клас Куби з перших днів Жовтня гаряче вітав Радянську Росію. Страйки робітників, що відбулися на Кубі в 1917—1918 рр., були придушені військовими та поліцейськими загонами. Загальнонаціональний страйк 12 листопада 1918 р. закінчився перемогою трудящих. У кінці листопада — на початку грудня 1918 р. знову відбувся загальний страйк трудящих Куби. У березні 1919 р. розпочався третій загальний страйк. На придушення страйку були направлені окупаційні війська США. В умовах розгортання класової боротьби відбувається консолідація революційного руху в країні. В жовтні 1923 р. під керівництвом Хуліо Мельї відбувся I революційний конгрес студентів Куби. В 1925 р. створюється Комуністична партія Куби.

Таким чином, під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції, її ідей, революційних змін в Росії трудящі країн Латинської Америки посилити боротьбу за свої права, виражаючи солідарність з радянськими людьми. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції глибоко позначився на класових виступах латиноамериканських трудящих, що прискорило створення революційних політичних організацій.

Помітно зросли і зміцніли профспілкові організації латиноамериканського пролетаріату. Ці організації, у багатьох випадках керовані комуністами, добились значних успіхів.

Велика Жовтнева соціалістична революція, будучи важливою подією світової історії, викликала небувале піднесення революційного робітничого руху в країнах Латинської Америки. Робітничий клас, як авангард всіх трудящих у боротьбі за незалежність і соціальне визволення, був провідником нових революційних ідей, народжених Великим Жовтнем.

У кожній країні процес створення революційних партій проходив по-різному. У Чілі — на основі зміцнення марксистських тенденцій

¹⁹ Ramos S. Rasgos salientes de trágica historia de noviembre de 22. Guayaquil, 1958, p. 20.

²⁰ Cuba socialista, 1962, N 4, p. 72—74.

всередині соціалістичної партії, в Аргентині і Уругваї — внаслідок розколу старих соціалістичних партій, у Бразилії — шляхом переходу кращих представників революційного синдикалізму на позиції марксизму, у Мексиці — шляхом створення самостійних комуністичних груп, що протиставляли себе реформістським профспілкам, на Кубі — в результаті ідеологічної еволюції революційних демократів від послідовних антиімперіалістів до марксизму.

Виникнення комуністичного руху і створення марксистсько-ленінських партій означало, що боротьба латиноамериканського пролетаріату вступила в новий, більш важливий етап розвитку — етап боротьби за гегемонію робітничого класу в революційному процесі. Комуністичні партії на основі марксистсько-ленінської теорії в своїх програмних документах по-новому пояснили характер і рушійні сили революції в Латинській Америці, науково обґрунтували революційну стратегію та тактику і поставили перед пролетаріатом, усіма антиімперіалістичними і прогресивними силами завдання здійснити справжню народну революцію.

«Більшовизм, — писав В. І. Ленін, — допоміг на ділі розвитку пролетарської революції в Європі і в Америці так сильно, як ні одній партії ні в одній країні не вдавалося... допомагати... більшовизм *придатний як зразок тактики для всіх*»²¹.

Висловлюючи думку всіх комуністів, всіх прогресивних сил Латинської Америки щодо значення ідей Жовтня, перший секретар Компартії Куби прем'єр-міністр революційного уряду Куби Фідель Кастро говорив у своєму виступі на XXV з'їзді КПРС: «Можна сказати, що з часу Жовтневої революції все нові покоління революціонерів виховувались на її ідеях, дусі і принципах. Ніяка інша подія не справила такого впливу на уми людей, долі народів і світовий прогрес»²².

І в цьому сила безсмертних ідей Великого Жовтня

---

²¹ *Ленін В. І.* Пролетарська революція і ренегат Каутський.— Повне зібр. творів, т. 37, с. 291.

²² Правда, 1976, 22 февр.

ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

В. М. ВОЛКОВИНСЬКИЙ, В. О. ВРАДІЙ, Б. М. ЗАБАРКО

СОЛІДАРНІСТЬ, НАРОДЖЕНА ЖОВТНЕМ

(Відгуки трудящих Радянської України
на пролетарську революцію 1919 р. в Угорщині)

Перемога Великого Жовтня «... дала могутні революційні імпульси всім загонам міжнародного робітничого руху»¹. Яскравою ілюстрацією цього є боротьба за встановлення Радянської влади в Угорщині в 1919 р.

Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції викликала революційне піднесення серед трудящих цієї країни, однією з вимог яких було «наслідувати приклад росіян». 21 березня 1919 р. було проголошено Угорську Радянську республіку. До влади в Угорщині прийшов робітничий клас, керований Компартією.

Трудящі нашої країни з радістю вітали встановлення пролетарської влади в Угорщині. Найкращі привітання пролетарському урядові Угорщини передав по радіо В. І. Ленін².

З полум'яним привітанням до трудящих Радянської Угорщини звернулись Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет, Московська та Петроградська Ради робітничих та червоноармійських депутатів, трудящі Новгород, Вятки, Астрахані, багатьох інших міст і сіл Країни Рад³.

Проголошення Радянської влади в Угорщині викликало численні відгуки трудящих Радянської України^{3а}. Рух солідарності охопив найширші маси трудівників. Трудящі УРСР організовували мітинги, демонстрації, вітаючи угорських робітників з великою перемогою; надсилали телеграми-привітання угорським трудящим, в яких запевняли їх у своїй солідарності, готовності допомогти в боротьбі проти ворогів Угорської Радянської республіки.

В боротьбі за перемогу соціалістичної революції в Угорщині трудящі Країни Рад, як і революційні сили всього світу, вбачали нове свідчення торжества ідей марксизму-ленінізму. Одним з наслідків цієї боротьби, як і боротьби пролетаріату Баварської (виникла в квітні 1919 р.) і Словацької (утворилася в червні 1919 р.) республік, було те, що вона завдавала удару соціал-опортуністам, які намагалися заперечувати міжнародне значення Жовтневої революції.

В. І. Ленін, Радянська влада в умовах жорстокої боротьби нашої країни з міжнародним імперіалізмом подавали угорським трудящим як моральну підтримку, так і конкретну допомогу. Так, Реввійськрада Республіки, головою якої був В. І. Ленін, віддала наказ, згідно з яким угорські та інші військовослужбовці інтернаціональних частин, врахо-

¹ Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. *Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року*, с. 15.

² Див.: *Ленін В. І.* Привітання по радіо урядові Угорської Радянської республіки.— *Повне збір. творів*, т. 38, с. 210.

³ *Нежинский Л. Н.* Отклики в Советской России на пролетарскую революцию 1919 г. в Венгрии.— *Вопросы истории*, 1959, № 2, с. 103.

^{3а} *Мищенко С. О.* Відгуки трудящих Радянської України на революцію в Угорщині в 1919 р.— *Наук. зап. Ужгор. ун-ту*, т. 38, 1959, с. 40—41.

вуючи їхні побажання, повинні були по можливості направлятися в райони Західного округу та передаватися в розпорядження представника Угорської Радянської республіки⁴.

Заклик Радянського уряду до колишніх російських військовополонених, що перебували в той час на території Угорщини, стати на захист Угорської Радянської республіки знайшов відгук серед росіян, українців, представників інших національностей⁵.

Тисячі робітників і селян в Росії, одягнутих в солдатські шинелі, добровільно вступили в інтернаціональні та інші підрозділи угорської Червоної Армії й активно включились в боротьбу проти контрреволюції та інтервентів. В боях за Радянську Угорщину інтернаціоналісти показали чудовий приклад героїзму та пролетарської солідарності⁶.

Допомогу угорському народу в його революційній боротьбі за встановлення Радянської влади, проти внутрішніх і зовнішніх сил реакції подали також трудящі українських земель, що не входили тоді до складу Радянської України, зокрема закарпатські українці. В Закарпатті була створена Русинська червона дивізія, що входила до складу угорської Червоної Армії. Особливо відзначились бійці цієї дивізії в обороні Чопа і в боях у Словаччині⁷.

В середині квітня імперіалісти Антанти розпочали збройну інтервенцію проти Радянської Угорщини. В інтервенції взяли участь передусім війська буржуазних урядів Румунії та Чехословаччини — провідників політики міжнародного імперіалізму. Оскільки формування угорської Червоної армії перебувало на початковій стадії, цей напад означав дуже велику небезпеку.

Незважаючи на тяжке становище на фронтах громадянської війни, трудящі Радянської Росії розглядали воєнну допомогу пролетарській Угорщині як одне з своїх першочергових завдань. В квітні 1919 р. В. І. Ленін надіслав головнокомандуючому Червоною Армією І. І. Вацетісу і члену Реввійськради С. І. Аралову телеграму, в якій ставилось перед Червоною Армією на Україні два завдання: «перше найважливіше і найневідкладніше — допомогти Донбасові. Цієї допомоги треба добитися швидко і у великому розмірі. Друге завдання — встановити міцний зв'язок залізницями з Радянською Угорщиною»⁸. Командування Червоної Армії розробило план з'єднання з військами революційної Угорщини через Північну Молдавію та Бессарабію. Щоб полегшити боротьбу Радянської Угорщини, РСФРР і УСРР вжили і дипломатичних заходів. 1 травня, в момент, коли становище на фронтах Угорщини було найбільш критичним, уряди РСФРР та УСРР передали по радіо румунському уряду спільну ноту, в якій вказувалося, що уряд Румунії намагався «укріпитися ціною нового злочину — він поставив собі за мету повалити Радянську владу в Угорщині». Радянські республіки вимагали негайно звільнити Бессарабію і повернути Росії та Україні захоплене Румунією військове майно. Наступного дня уряд УСРР

⁴ Венгерские интернационалисты в Октябрьской революции и гражданской войне, т. 2. М., 1968, с. 56; *Рети Ласло*. Ленин и венгерское рабочее движение. М., 1972, с. 149—150.

⁵ Русские интернационалисты в борьбе за Венгерскую Советскую Республику 1919 г. Сб. док. М., 1972, с. 102—104; *Федоров А. В.* Участие русских солдат в защите Венгерской Советской Республики (1919 г.).— *Вопросы истории*, 1955, № 2, с. 91—96.

⁶ Див.: 1919 год в Венгрии. М., 1959; *Липтаи Э.* Венгерская Красная Армия 1919 г. Будапешт, 1960; *Яковлев Л. И.* Очерки по истории международной солидарности трудящихся. М., 1974 та ін.

⁷ *Усенко В. В.* Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху в Закарпатті в 1917—1919 рр. К., 1955, с. 164—166, 175, 186; *Спивак Б. И.* Об участии русских добровольцев в защите Венгерской Советской республики.— *Новая и новейшая история*, 1968, № 1.

⁸ *Ленін В. І.* Телеграма І. І. Вацетісу і С. І. Аралову.— *Повне збір. творів*, т. 50, с. 286.

поставив вимогу, щоб Румунія звільнила Буковину⁹. Зміст обох нот було доведено до відома уряду Угорщини.

«Могутня рука російського та українського пролетаріату, який повстав проти грабіжників бояр, є символом дійсної, вираженої не на словах, а в діях, міжнародної революційної солідарності»¹⁰, — підкреслювалось в одному з повідомлень, одержаних наркоматом Закордонних справ УСРР з Будапешту.

Румунський уряд не відповів на ультимативні ноти РСФРР і УСРР. Тому 4 травня 1919 р. ВУЦВК ухвалив постанову про воєнний виступ проти Румунії з метою визволення робітників і селян Бессарабії та Буковини і подання допомоги робітничо-селянській Угорщині. 9 травня Реввійськрада Українського фронту видала відповідні накази військовим частинам¹¹.

12 травня радянські війська прорвали румунський фронт і почали звільняти Бессарабію. Інші частини Червоної Армії готувалися до з'єднання з військами революційної Угорщини через Буковину і Галичину.

Наступ Радянської Армії змусив румунський уряд перекинути частину румунських військ з Угорщини в Бессарабію. Це значно полегшило боротьбу угорської Червоної Армії з інтервентами¹². Внаслідок її переможного північного походу була звільнена від інтервентів значна частина країни. Угорська Червона Армія вступила в Словаччину, де під впливом революції в Росії та Угорщині революційні сили проголосили 16 червня 1919 р. Словацьку Радянську республіку. Радянська Угорщина подала допомогу словацьким трудящим в їхній боротьбі проти експлуататорів (Словацька Радянська республіка припинила своє існування в перших числах липня 1919 р.).

Успіхам Угорської Радянської республіки на фронтах і будівництві нового життя значною мірєю сприяла братерська інтернаціональна солідарність трудящих зарубіжних країн і, перш за все, Радянської республіки.

Трудящі нашої країни уважно стежили за подіями в Угорській республіці. Життя революційної Угорщини широко висвітлювалось в радянській пресі. Газети писали про хід війни з інтервентами, розповідали про соціалістичні перетворення в Угорській Радянській республіці. На сторінках газет і журналів публікувалися звернення Виконкому Комінтерну до міжнародного пролетаріату на захист угорської революції, листи, резолюції, в яких висловлювалась солідарність трудящих Країни Рад з угорським народом, наводилися факти проявів пролетарської солідарності в інших країнах, викривалась розбійницька політика країн Антанти щодо Угорщини. Орган ЦК КП(б)У газета «Коммунист», як і інші газети країни, мала спеціальну рубрику — «В Советской Венгрии».

З великим піднесенням було зустрінuto повідомлення про прибуття в Київ, а потім у Москву одного з народних комісарів Угорської Радянської республіки — Тібора Самуелі¹³. Т. Самуелі неодноразово зустрічався з В. І. Леніним, докладно інформував про воєнне і політичне становище Угорщини, обговорював з Володимиром Іллічем проблеми молоді Угорської Радянської республіки. Повернувшись до Будапешта, Тібор Самуелі передав угорським трудящим послання

⁹ Документи внешней политики СССР, т. 2, с. 148—151, 152; Ленинская внешняя политика Советской страны. 1917—1924. М., 1969, с. 94.

¹⁰ Нежинский Л. Н. У истоков советско-венгерской дружбы. — Вопросы истории, 1969, № 3, с. 27.

¹¹ Хмель І. С. Україна і міжнародний революційний рух (1917—1920). — Під впливом ідей Великого Жовтня. К., 1969, с. 36.

¹² Эрвин Липтаи. Венгерская Советская Республика. М., 1970, с. 252; Гранчак И. М., Лебович М. Ф. Бела Кун — выдающийся деятель венгерского и международного революционного движения. М., 1975, с. 73.

¹³ Красная Армия, 1919, 28 мая.

В. І. Леніна «Привіт угорським робітникам»¹⁴. В ньому В. І. Ленін давав цінні поради угорським комуністам і всім трудящим в організації захисту завоювань пролетарської революції. Вождь світового пролетаріату писав: «Ви ведете єдино законну, справедливу, істинно революційну війну, війну пригноблених проти гнобителів, війну трудящих проти експлуататорів, війну за перемогу соціалізму. В усьому світі все, що є чесного в робітничому класі, на вашому боці»¹⁵.

Проте міжнародна обстановка склалася для молодого Угорської республіки винятково несприятливо. Літом 1919 р. Радянська Росія опинилась в надзвичайно тяжкому положенні: інтервенти та сили внутрішньої контрреволюції загрожували самому існуванню Радянської влади. В цих умовах Країна Рад при всьому бажанні не мала можливості подати необхідну допомогу братньому угорському народові. Під об'єднаними ударами міжнародного імперіалізму і внутрішньої контрреволюції Угорська Радянська республіка 1 серпня 1919 р. впала. «Схилено скорботно голову перед втратою, але знов її гордо й високо піднесемо. Не смуток, не розгубленість, не занепад духу викличе вона у нас, а жадобу помсти й непохитну впевненість у перемозі»,— писала газета «Більшовик» 8 серпня 1919 р. Пророчо звучали її слова: «...Мине кілька історичних хвилин і Радянські республіки знов побачать Угорщину в своїй сім'ї... в найбільшому з нами єднанні».

Протягом 133 героїчних днів Угорської Радянської республіки трудящі Радянської Угорщини і Радянської Росії продемонстрували блискучий приклад інтернаціональної солідарності. Братерська взаємна підтримка російських і угорських трудящих допомагала їм у боротьбі проти внутрішньої та зовнішньої контрреволюції. В ті буремні дні в горнилі жорстоких боїв проти імперіалістів міцніла і гартувалась революційна братерська дружба радянського і угорського народів.

Про це переконливо свідчать документи і матеріали, вилучені з архівів республіки і періодичної преси тих років, що публікуються нижче. Вони друкуються із збереженням стилістичних особливостей мови того часу. В окремих випадках вилучені окремі частини текстів, що не мають прямого відношення до теми публікації. Ці місця позначені крапками, а застереження з приводу цього в тексті не робляться.

1. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПРОГОЛОШЕННЯ УГОРЩИНИ РАДЯНСЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

23 березня 1919 р.

На вчорашньому нічному засіданні виконкому (Київської Ради робітничих депутатів) оголошена телеграма з Москви, адресована тов. Косіору (С. В.), такого змісту:

«Щойно одержана радіо (грама) з Будапешту, яка повідомляє, що Угорщина оголошена Радянською Республікою. Влада знаходиться в руках робітників і селян і обраних ними Рад народних уповноважених. Новий переможний крок пролетарської революції зміцнить сили пролетаріату, що бореться за комунізм. Не за горами той день, коли радянський Київ стане тією ланкою, що зв'яже єдиний червоний фронт: Будапешт — Львів — Київ — Москва.

Вітаємо Раднарком! Вітаємо Раду червоного Києва; хай живе світова революція!».

Читання телеграми було зустрінuto дружніми аплодисментами і вигуками на честь світової революції.

Газ. «Коммунист», № 18, Київ, 23 березня 1919 р.

¹⁴ Див.: *Ленін В. І.* Привіт угорським робітникам — Повне зібр. творів, т. 38, с. 372—376.

¹⁵ Там же, с. 376.

2. ПРИВІТАННЯ ІІІ З'ЇЗДУ РАД
СОСНИЦЬКОГО ПОВІТУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОМУ УРЯДУ УГОРЩИНИ

28 березня 1919 р.

Київ, Рада Народних Комісарів (із) Сосниці.

Третій з'їзд Рад Сосницького повіту поздоровляє з новим союзником, з Радою Народних Комісарів Угорського робітничо-селянського уряду. Ми, всі як один, шлемо свій братерський привіт угорським робітникам, селянам і солдатам, що взяли владу в свої руки.

Товариші угорські робітники, солдати і селяни, ви не одинокі в боротьбі з англійськими хижакими-капіталістами, з вами весь російський робочий найбідніший люд, всі багнети нашої доблесної Червоної Армії.

Всі як один, разом з вашими червоноармійцями підемо проти капіталістів, проти світових поневолювачів, щоб над усім світом піднісся червоний прапор єдиної Комуністичної партії.

ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 1, спр. 51, арк. 90—91. Телеграфна стрічка.

3. МАНІФЕСТАЦІЯ СОЛІДАРНОСТІ ХЕРСОНСЬКИХ ТРУДЯЩИХ
В ЗВ'ЯЗКУ З ПРОГОЛОШЕННЯМ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УГОРЩИНІ

1 квітня 1919 р.

В неділю відбулася величезна маніфестація херсонського пролетаріату і Червоної Армії на честь перемоги Радянської влади в Угорщині. До 12 години дня на площу Свободи стали стікатися професійні організації з прапорами та плакатами.

На 2 годину дня вся площа була заповнена пролетарськими організаціями і численними громадянами*.

Газ. «Новая Заря», № 9, Херсон, 1 квітня 1919 р.

4. ВІТАЛЬНА ТЕЛЕГРАМА НОВОЗИБКІВСЬКОГО ВИКОНКОМУ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
РАДНАРКОМУ УСРР
З ПРИВОДУ ПЕРЕМОГИ УГОРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

4 квітня 1919 р.**

Вітаємо Робітничо-селянський уряд з створенням Радянської Республіки в Угорщині. Нові сили вливаються в лави революційного пролетаріату України і Росії, що непохитно бореться. Шириться база соціальної революції. З вірою в близькість перемоги ми шлемо свій привіт Соціалістичній Угорщині.

Хай живе Інтернаціонал!

Хай живе комунізм!

Голова виконкому

підпис

ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 1, спр. 51, арк. 103, копія.

* З нагоди проголошення пролетарської влади в Угорщині в багатьох інших містах і селах України відбулися такі ж мітинги і демонстрації солідарності. Про них широко повідомляли газети.

** Дата опублікування.

5. ТЕЛЕГРАМА І ГУБЕРНСЬКОГО З'ЇЗДУ
ПРАЦІВНИКІВ НАРОДНОГО ЗВ'ЯЗКУ
КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
УРЯДУ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
З ПРИВІТАННЯМ РЕВОЛЮЦІЇ
В БАВАРІЇ І УГОРЩИНІ

12 квітня 1919 р.

Перший губернський пролетарський з'їзд робітників і службовців народного зв'язку Катеринославської губернії просить передати по радіо братерський і полум'яний привіт та найкращі побажання звільненому пролетаріату Радянської Угорщини та Баварії.

Пролетарський з'їзд глибоко вірить і сподівається, що недалекий той момент, коли звільнений пролетаріат всього світу об'єднається під червоним прапором комунізму в єдину могутню силу.

Хай живуть наші брати-пролетарі Радянської Угорщини і Баварії!

Хай живе всесвітня пролетарська революція!

Хай живе ІІІ, Комуністичний Інтернаціонал!

Почесний голова

Голова

Губкомісар

Підписи

ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 1, спр. 51, арк. 145—146. Телеграфна стрічка.

6. ЗВЕРНЕННЯ ВУЦВК І РАДНАРКОМУ УСРР
ДО ТРУДЯЩИХ РАДЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК
І ВСЬОГО СВІТУ З ЗАКЛИКОМ
КРІПИТИ ЄДНІСТЬ ДІЙ В БОРОТЬБІ
ПРОТИ СИЛ ІМПЕРІАЛІЗМУ І КОНТРРЕВОЛЮЦІЇ

30 квітня 1919 р.

Всім, всім, всім...

В день революційного пролетарського свята Першого травня Українська Соціалістична Радянська Республіка шле палкий братерський привіт радянським республікам і робітникам та селянам всього світу.

Від імені українських робітників та селян засвідчуємо в зв'язку з міжнародним днем пролетарської солідарності щиросердечно вдячність великому російському пролетаріату, який, розірвавши кільце облого імперіалістичних армій і контрреволюційних виступів, проклав шлях всесвітній соціалістичній революції і в першу чергу забезпечив торжество Радянської влади на Україні.

Ми палко вітаємо й соціалістичні республіки Латвії, Білорусії, Литви, Естляндії, що утворилися на території бувшої Російської імперії і яких об'єднує з Українською Соціалістичною Радянською Республікою не тільки спільність суспільного ладу, але й спільна тривала героїчна кривава боротьба проти царизму й капіталізму.

Особливо палкий привіт шлемо ми молодій Угорській Соціалістичній Радянській Республіці, що стала вогнищем пролетарської революції в центрі Європи, і Баварській Соціалістичній Радянській Республіці, що наблизила полум'я пролетарської революції до великих імперіалістичних держав Заходу. Ми висловлюємо тверду впевненість, що пройде небагато часу і об'єднані червоні війська радянських республік будуть пліч-о-пліч захищати свою територію від імперіалістичної навали і від спроб власних поміщиків і капіталістів реставрувати стару владу, експлуатацію, насилля і національну ворожнечу. Нехай робітники всього світу, що протягом тридцяти років в день Першого травня влаштовують огляд своїх революційних сил, беруть приклад зі своїх братів з радянських республік, які звільнилися і могутнім повсемісним пов-

станням скинуть з себе ненависну владу капіталізму і встановлять на її місці владу праці і диктатуру власного класу.

Хай живе Комуністичний Інтернаціонал!

Хай живе світова федерація Рад!

Хай живе Перше травня!

Голова Центрального Виконавчого Комітету Рад

(підпис)

Голова Ради Народних Комісарів

(підпис)

Газ. «Коммунист», № 47, Київ, 1 травня 1919 р.

7. ВІТАННЯ УРЯДУ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
І З'ЇЗДУ РАД РОБІТНИКІВ
І СЕЛЯН УГОРЩИНИ

6 травня 1919 р.*

З нагоди першого з'їзду Рад робітників, селян та червоноармійців Угорщини гаряче вітаю від імені Українського робітничо-селянського уряду. В той час, коли Угорська Червона Армія приймає на себе всі удари середньо-європейської контрреволюції і своїми грудьми обороняє радянські республіки Україну і Росію, ми особливо велике значення надаємо роботі вашого з'їзду. Угорський пролетаріат повинен докласти зусилля, гідні його великій історичній визвольній цілі, щоб створити могутню Червону Армію. Наші вороги можуть перемогти лише тимчасово... Злочинна і підла війна, яку вони оголосили Червоній Угорщині, заразить їх власних солдат ідеями соціалістичної революції.

Від імені українських робітників і селян передайте угорському з'їзду Рад, що, чітко усвідомлюючи необхідність підтримати угорських робітників і селян, ми не забаримо виконати наш обов'язок.

Голова Ради Народних Комісарів України і народний комісар по іноземним справам.

Газ. «Більшовик», № 20, Київ, 6 травня 1919 р.

8. ПОСТАНОВА ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ
ТРУДЯЩИХ СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО ПОВІТУ
ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
ПРО СОЛІДАРНІСТЬ З РОБІТНИКАМИ І СЕЛЯНАМИ
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН,
ЩО ПОВСТАЛИ ПРОТИ КЛАСОВОГО ГНОБЛЕННЯ

20 травня 1919 р.

З'їзд селянської бідноти, середняків і робітників Старокостянтинівського повіту на своєму засіданні, (що відбулося) 20 травня, ухвалив вітати Робітничо-селянський уряд України в особі ЦВК Рад і Ради Народних Комісарів. З'їзд буде всіма силами підтримувати Радянську владу (на) Україні (і) не допустить ніяким темним силам зазіхати на неї.

Вітаємо наших зарубіжних братів — робітників та селян Угорщини, Туреччини, Болгарії і всіх тих, хто повстав і повстає проти гніту і насилля буржуазії та капіталістів.

Хай живе єднання і братерство трудящих всього світу!

Голова з'їзду

(підпис)

ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 1, спр. 52, арк. 108, копія.

* Дата опублікування.

9. ВІТАЛЬНА ТЕЛЕГРАМА ВСЕУКРАЇНСЬКОГО З'ЇЗДУ
ПРЕДСТАВНИКІВ ВОЛОСНИХ ВИКОНКОМІВ
РАДЯНСЬКІЙ УГОРЩИНІ

30 травня 1919 р.

З'їзд волосних виконкомів Рад селянських депутатів України посилає гаряче й братерське привітання Радянській Угорщині. З'їзд представників українського селянства впевнений, що недалеко той час, коли братерська рука українського робітника й селянина з'єднається з такою ж братерською рукою робітника й селянина Угорщини. З'їзд українського селянства твердо знає і нетерпляче чекає того моменту, коли всі радянські республіки об'єднають свій революційний фронт і вдадуть могутньою силою проти світового імперіалізму. З'їзд знає, що сила трудящих в єднанні, що капіталізм загине тільки завдяки спільним зусиллям всіх радянських братніх республік.

Хай живе братерство трудящих усіх країн!

Хай живе всесвітня соціалістична революція!

Газ. «Більшовик», № 41, Київ, 1 червня 1919 р.

10. З ПЕРЕДОВОЇ СТАТТІ ГАЗЕТИ «БІЛЬШОВИК» —
«ВИЩЕ ЧЕРВОНИЙ СТЯГ»
ПРО СОЛІДАРНІСТЬ З ТРУДЯЩИМИ
УГОРСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ,
ЩО ВПАЛА ПІД УДАРАМИ ІМПЕРІАЛІЗМУ

8 серпня 1919 р.*

... Угорщина впала, але її червоний пролетаріат залишився, і її героїчна боротьба — це доказ того, що пануванню гнобителів скоро прийде кінець.

Яку відповідь повинне викликати в робітничо-селянській Україні падіння Радянської Угорщини?

Схилимо скорботно голову перед втратою, але знов її гордо й високо піднесемо.

Не смуток, не розгубленість, не занепад духу викличе вона у нас, а жадобу помсти й непохитну впевненість у перемозі. Ця звістка в зв'язку з наступом Денікіна й хвилию куркульських повстань, як грізний попереджаючий, тривожний клич пролетить від краю до краю по цілій країні, примусить забути про втому, пробудить ентузіазм, додасть нових сил для боротьби. Перед обличчям небезпеки, перед фактом тяжкої втрати згуртується як один біля своїх Рад трудящий народ України. Вся країна перетвориться в озброєний табір, запалений одним бажанням: не дати перемогти капіталові, оборонити робітничо-селянську владу, видерти з кігтів капіталістів захоплені ними місцевості.

Вище червоний стяг — знак нашої рішучості боротися до перемоги. Мине кілька історичних хвилин і Радянські республіки знов побачать Угорщину в своїй сім'ї, не відтять, як це було три місяці, а в найбільшому з нами єднанні.

Комуністична революція непереможна.

Газ. «Більшовик», № 98, Київ, 8 серпня 1919 р.

---

* Дата опублікування.

А. А. СТІЛКО

**ЛАТИНОАМЕРИКАНІСТИКА УКРАЇНИ
ЗА РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ:
ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ**

Українська радянська латиноамериканістика відноситься до тих галузей суспільних наук, що виникли в республіці після Великої Жовтневої соціалістичної революції.

До революції одну з перших спроб наукового підходу до вивчення проблем історії країн Латинської Америки зробив на Україні великий революціонер-демократ, письменник і вчений І. Я. Франко. В 1904 р. великий Каменяр написав невелику за обсягом, але надзвичайно цінну за змістом книгу «Сімон Болівар»¹, в якій змалював не тільки яскраву фігуру видатного керівника національно-визвольного руху трудящих Латинської Америки, а й загальну панораму боротьби народів континенту за свою незалежність в першій чверті минулого століття. Проте в дожовтневий період дослідження проблем Латинської Америки не набули поширення на Україні, бо правлячі кола, що виражали інтереси експлуататорських класів, не надавали належного значення розвитку наукових знань.

Перемога Великого Жовтня, успішне будівництво соціалістичного суспільства мали вирішальне значення для розвитку всіх галузей наукових знань в Союзі РСР, в тому числі й на Україні. «Соціалізм створив необмежені можливості для розвитку науки, поставив її на службу народів»², — підкреслюється в постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції».

Озброєні передовою марксистсько-ленінською методологією наукової розробки суспільних явищ, вчені Радянської України добилися за роки народовладдя значних успіхів у вивченні актуальних питань історії, економіки, культури країн Латинської Америки.

Вже в перші десятиріччя після перемоги Великого Жовтня в республіці здійснюється цілеспрямоване дослідження питань суспільного розвитку країн Латинської Америки. Тоді ж з'явився ряд праць, в яких висвітлювалися антиколоніальний національно-визвольний рух, антиімперіалістична революційна боротьба трудящих та інші проблеми історичного розвитку країн континенту³. Слід зазначити, однак, що зміст цих публікацій характеризувався схематизмом та соціологізмом, що тією чи іншою мірою були властиві тодішньому етапу становлення радянської історичної науки.

Не були позбавлені недоліків такого характеру і публікації науковців України. Проте перші зусилля молодого української радянської латиноамериканістики по оволодінню новою методологією наукової розробки проблем Латинської Америки, що увінчалися в цілому позитивними результатами, мали певне значення для подальшої активізації дослідницької роботи.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни і до середини 50-х років на Україні більшість латинсамериканістів зосереджувалася у вищих навчальних закладах республіки. Об'єктом їхніх досліджень була пере-

¹ Франко І. Сімон Болівар. Львів, 1904.

² Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року, с. 8.

³ Борцы революции. Луис Карлос Престес и др. Днепропетровск, 1940; Гаврилова Н. С. Бразілія. Харків, 1930; Жизнь и борьба Хулио Антонио Мелья. Кировоград, 1940; Корляків М. Латинська Америка. Харків, 1930; Мартинець Р. Латинська Америка. Харків, 1931; Південна та Караїбська Америка. Харків, 1934; Що відбувається на Кубі. Харків, 1933.

важно історія агресивної політики Сполучених Штатів Америки щодо країн континенту⁴.

Період з кінця 50-х до початку 60-х років характеризувався значним кількісним і якісним зростанням наукових сил латиноамериканістики як в цілому в країні, так і в УРСР зокрема. Велике значення для активізації досліджень мало створення в 1961 р. в системі Академії наук СРСР окремого Інституту Латинської Америки, який почав здійснювати вивчення питань економіки, історії, політики, культури народів континенту. Це сприяло поліпшенню координації наукових досліджень в країні, зміцненню творчих зв'язків латиноамериканістів Радянської України з вченими столиці нашої Батьківщини. На початку 60-х років зміцнюється хороша традиція проведення періодичних зустрічей українських латиноамериканістів зі своїми колегами з провідних наукових установ АН СРСР.

В цей період науковці республіки створюють праці з питань історії та економіки Республіки Куби — першої в Західній півкулі соціалістичної держави. Серед тем цього періоду переважають ті, що присвячені будівництву нового суспільства на Острові Свободи і зміцненню радянсько-кубинських, в тому числі українсько-кубинських історичних зв'язків⁵. Поряд з цим публікуються праці, в яких викривається експансіоністська політика США та інших імперіалістичних держав у країнах Латинської Америки⁶, висвітлюється антиімперіалістична визвольна боротьба трудящих цього регіону⁷. Тоді ж для задоволення зростаючого інтересу громадськості до історії, економіки, культури країн Латинської Америки публікувалися довідкові⁸ та науково-популярні видання⁹.

⁴ Баскин Ю. А. К истории международного правового режима рек Латинской Америки и агрессии США.— Сб. юрид. фак. Одесского ун-та, 1954, т. 2; Бродский Р. М. Влияние испано-американской войны 1898 г. на американо-русские отношения.— Наук. зап. Львівського ун-ту, 1957, т. 43. Сер. істор., вип. 8; Ермолаев В. Народы Латинской Америки в борьбе за мир и национальную независимость.— Комуніст України, 1953, № 10; Свердлов А. Борьба империалистических держав за перевагу в Латинській Америці.— Комуніст України, 1955, № 12; Семенов Е. Г. Страны Южной Америки в 1-й период II мировой войны (1939—1941).— Доклады и сообщения Львовского ун-та, 1949, вып. 2.

⁵ Клишко Н. Куба будувє, Куба перемагає.— Комуніст України, 1963, № 5; Клишко Н. Соціалістичне усусілювання основних засобів виробництва на Кубі.— Питання політичної економії. К., 1965, вип. 4; Клишко Н. Соціалістичні перетворення на Кубі. К., 1964; Лозюк М. Й. Народна революція на Кубі: два роки боротьби і перемог.— Комуніст України, 1961, № 1; Островерхий І. І. Нашій дружбі міцніти. К., 1964; Островерхий І. І. Україна — Кубі.— Укр. іст. журн., 1963, № 6; Ярошенко А. Д. З історії українсько-кубинських зв'язків.— Укр. іст. журн., 1963, № 2.

⁶ Бахтин В. Й. Внешние инвестиции США — орудие эксплуатации народов стран Латинской Америки.— Науч. зап. Киев. фин.-эконом. ин-та, 1959, вып. 9; Лозюк М. Й. Деякі питання економічних відносин між США і країнами Латинської Америки в роки другої світової війни.— Наук. зап. Київ. ун-ту, 1959, т. 18, вип. 4; Лозюк М. Й. Латинська Америка і США. К., 1963; Лозюк М. Й. Союз заради прогресу. Походження, характер, перші результати.— Питання політичної економії. К., 1965, вип. 3; Лозюк М. Й. Структурні зрушення в економіці країн Латинської Америки після другої світової війни.— Питання політичної економії. К., 1965, вип. 26; Хонігсман Я. С. Проникнення західно-німецьких монополій в Південну Америку.— Питання політичної економії. К., 1968, вип. 37.

⁷ Литвиненко О. І. Аграрне питання і селянський рух в країнах Латинської Америки.— Збірник наук. праць аспірантів кафедр суспільних наук Київ. ун-ту, 1963, вип. 10; Литвиненко О. І. Революція 1952 р. і аграрна реформа в Болівії.— Укр. іст. журн., 1963, № 4; Лозюк М. Й. Зоря свободи займається над Латинською Америкою.— Комуніст України, 1962, № 1; Лозюк М. Й. Піднесення визвольного руху в Латинській Америці.— Комуніст України, 1959, № 3.

⁸ Головка М. К., Міхньов Р. М. Країни Латинської Америки. (Короткий довідник). К., 1962; Латинская Америка. (Политико-экономический справочник). К., 1963.

⁹ Безродний Є. Ф. До самих Анд. К., 1965; Безродний Є. Ф. Латинська Америка бореться. К., 1963; Безродний Є. Ф. Латинська Америка сьогодні. К., 1967; Білецький В. С. Вируючий континент. К., 1965; Єременко В. Ф. Вируючий вулкан. К., 1964; Клусов Є. П. Зняряддя неоколоніалізму. К., 1964; Котляренко А. П. Мексика. К., 1965; Лимар Ю. В. Чілі. К., 1961; Лісняк В. А. Аргентина. К., 1965; Лозюк М. Й. Боротьба

В другій половині 60-х років продовжувалося зростання наукових сил латиноамериканістики Радянської України. Характерною рисою цього періоду стала підготовка спеціалістів не тільки у вузах республіки, а й в системі Академії наук УРСР. Керівництво дослідницькими пошуками молоді здійснювали член-кореспондент АН УРСР А. М. Шлепаков доктор історичних наук професор Г. М. Цветков та інші історики республіки. На відміну від попередніх років в дослідженнях стали широко використовуватися багаті документальні матеріали архівосховищ та бібліотек республіки.

В науковому доробку українських радянських латиноамериканістів за останнє десятиріччя помітний цілий спектр напрямків дослідницької діяльності. При розробці кубинської тематики науковці республіки поряд з питаннями соціалістичного будівництва на Острові свободи¹⁰, радянсько-кубинського співробітництва¹¹ продовжують досліджувати історію революційного руху народу Куби, його боротьбу проти агресивної політики США¹². Залучення цінних архівних та інших матеріалів дало змогу ґрунтовно висвітлити ряд малодосліджених питань про вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення робітничого руху в окремих країнах континенту, про солідарність латиноамериканського пролетаріату з Країною Рад, про боротьбу прогресивних сил Чілі за створення широких народних коаліцій в 30-ті роки, про англійський колоніальний режим у Вест-Індії на початку минулого століття¹³. Певний внесок зроблено у висвітлення пробле-

---

країн Латинської Америки за економічну незалежність. К., 1959; *Недялков І. П.* Гватемала. К., 1965; *Степаненко В. П.* Імперіалізм США — ворог народів Латинської Америки. К., 1962; *Суярко Л. О.* Бразилія. К., 1965; *Ярошевский Б. Е.* О современном положении Латинской Америки. К., 1965.

¹⁰ *Климко Н. Н.* Дві суспільні системи — два протилежні типи аграрних відносин. (На прикладі Куби та інших країн Латинської Америки).— Питання політичної економії. К., 1969, вип. 55; *Климко Н. Н.* Докорінні зміни в зовнішньо-економічних зв'язках Куби і їх значення.— Питання політичної економії. К., 1967, вип. 32; *Климко Н. Н.* Закономірності електрифікації соціалістичної Куби та її переваги над електрифікацією інших латиноамериканських держав.— Питання політичної економії. К., 1968, вип. 43; *Климко Н. Н.* Проблеми економічної інтеграції і розвиток промисловості на Кубі.— Питання політичної економії. К., 1972, вип. 82; *Климко Н. Н.* Розвиток продуктивних сил та зміни в структурі економіки Куби.— Питання політичної економії. К., 1971, вип. 72; *Климко Н. Н.* Соціалістичне будівництво в сільському господарстві Куби.— Питання політичної економії. К., 1970, вип. 64; *Меншиков Л. В.* Куба буде соціалізм. К., 1973.

¹¹ *Грищенко М. В.* Допомога Радянського Союзу Республіці Куба у постановці вищої та середньої спеціальної освіти.— Вісн. Київ. ун-ту, 1972, вип. 14. Сер. істор.; *Покровська І. С.* До 10-річчя співробітництва Академії наук СРСР і Республіки Куба (1963—1973 рр.).— Укр. іст. журн., 1973, № 4; *Покровська І. С.* Про розвиток зв'язків громадських організацій Радянського Союзу і Республіки Куба.— Питання нової та новітньої історії, 1973, вип. 17; *Покровська І. С.* Співробітництво вищої школи Української РСР і Республіки Куба.— Укр. іст. журн., 1972, № 5; *Тараненко О. С.* Новий етап радянсько-кубинських відносин.— Комуніст України, 1974, № 3.

¹² *Грищенко М. В.* Агресивна політика США щодо Куби і боротьба Радянського Союзу за збереження миру в районі Карібського моря (1959—квітень 1961 р.).— Питання нової та новітньої історії, 1972, вип. 14; *Грищенко М. В.* Провал антикубинських планів США (1961—1962 рр.).— Питання нової та новітньої історії, 1972, вип. 15; *Меншиков Л. В.* Роль Народно-соціалістичної партії в перемозі революції на Кубі (1952—1959 рр.).— Укр. іст. журн., 1977, № 2; *Пащук В. В.* 1959 рік — перша спроба збройної інтервенції проти кубинської революції.— Питання нової та новітньої історії, 1974, вип. 18; *Стрілко А. А.* Великий Жовтень і піднесення революційного руху на Кубі.— Укр. іст. журн., 1977, № 6.

¹³ *Забарко Б. М.* Пролетаріат Аргентини і Бразилії—Країни Рад (1921—1922 р.).— Укр. іст. журн., 1971, № 5; *Межевич М. Н.* Збройне повстання робітників Аргентини в січні 1919 р.— Питання нової та новітньої історії, 1968, вип. 6; *Межевич М. Н.* Октябрьская революция и революционный подъем в Латинской Америке (1918—1924). Черновцы, 1968; *Пахомов В. Ф.* Діяльність уряду Народного фронту Чілі в галузі національної промисловості (1938—1941 рр.).— Вісн. Харків. ун-ту, 1974, вип. 8; *Пахомов В. Ф.* Перемога Народного фронту в Чілі (1938 р.).— Вісн. Харків. ун-ту, 1971, вип. 5; *Скрипникова Л. В.* Некоторые источники по истории колониальной политики Англии в Вест-Индии в 1-й трети XIX в.— Вопросы историографии и источниковедения всеобщей истории. Днепропетровск, 1970; *Скрипникова Л. В.* О некоторых факторах борьбы против

ми розвитку робітничого та комуністичного руху на континенті за останні роки¹⁴. Розроблялися також окремі аспекти зовнішньої політики країн Латинської Америки в роки другої світової війни¹⁵, а також українсько-латиноамериканських зв'язків¹⁶.

З 70-х років історики республіки стали активно досліджувати проблему української трудової еміграції в дореволюційний період в країнах Латинської Америки. Залучення багатьох джерел, в першу чергу нових документів архівів, відкрило можливість дослідити такі маловивчені питання, як соціально-економічне становище та громадсько-політичне життя українського населення на континенті¹⁷, а також рух солідарності з СРСР в роки Великої Вітчизняної війни¹⁸.

В останні роки продовжувало зміцнюватися наукове співробітництво латиноамериканістів Радянської України з вченими столиці нашої Батьківщини. В періодичному друкованому органі Інституту Латинської Америки АН СРСР журналі «Латинская Америка», в колективних працях, що виходять у Москві, зустрічаємо і публікації українських дослідників¹⁹. Важливою подією в житті латиноамериканістів

рабства в Вест-Индии в первой четверти XIX в.— Вопросы историографии и методологии всеобщей истории. Днепропетровск, 1971; *Скрипникова Л. В.* Становище рабів в англійських вест-індських колоніях в першій третині XIX ст.— Матеріали наукової конференції молодих вчених університету. Одеса, 1968.

¹⁴ *Обушний М. І.* До питання про етапи боротьби Комуністичної партії Чилі за створення блоку Народної єдності. (Спроба періодизації).— Питання наукового комунізму. К., 1973, вип. 22; *Обушний М. І.* Марксистсько-ленінські партії країн Латинської Америки в боротьбі за народну єдність.— Питання наукового комунізму. К., 1973, вип. 23; *Обушний М. І.* Тактика компартій країн Латинської Америки у боротьбі за створення широких народних коаліцій.— Питання наукового комунізму. К., 1973, вип. 21; *Поровчук О. Й.* Уругвайские профсоюзы в борьбе за создание единого профсоюзного центра в 1964—1966 гг.— Некоторые вопросы новой и новейшей истории. Днепропетровск, 1973; *Приматов В. В.* Про сучасний розвиток революційного процесу в країнах Латинської Америки.— Укр. іст. журн., 1974, № 6; *Стрілко А. А.* Мужній революціонер (До 60-річчя з дня народження Луїса Корвалана).— Укр. іст. журн., 1976, № 8.

¹⁵ *Вітрученко О. Н.* Нормалізація міждержавних відносин між СРСР і латиноамериканськими країнами в роки Великої Вітчизняної війни.— Укр. іст. журн., 1972, № 4; *Кириченко В. П.* Военно-стратегічна експансія США в Латинській Америці під час другої світової війни.— Вісн. Харків. ун-ту, 1973, вип. 7; *Кириченко В. П.* Проникнення фашистських держав у Латинську Америку напередодні другої світової війни.— Питання нової та новітньої історії, 1975, вип. 20; *Кириченко В. П.* Фальсифікація американською буржуазною історіографією політики США в Латинській Америці в 1939—1945 рр.— Укр. іст. журн., 1975, № 1.

¹⁶ *Стрілко А. А.* Волонтер з України під стягами Сімона Болівара.— Укр. іст. журн., 1977, № 4; *Стрілко А. А.* І. Я. Франко про Сімона Болівара.— Укр. іст. журн., 1971, № 4.

¹⁷ *Борис В. О.* З історії української трудової еміграції з Галичини в Бразилію в 90-х роках XIX ст.— Укр. іст. журн., 1970, № 8; *Стрілко А. А.* З історії діяльності церковників серед українських іммігрантів у Латинській Америці наприкінці XIX—на початку XX ст.— Укр. іст. журн., 1973, № 7; *Стрілко А. А.* Про громадське життя українських іммігрантів у Бразилії наприкінці XIX—на початку XX ст.— Укр. іст. журн., 1972, № 10; *Стрілко А. А.* Заокеанські «лицарі» унії.— Людина і світ, 1974, № 3.

¹⁸ *Вітрученко С. Н.* Солідарність українців Латинської Америки з СРСР у роки Великої Вітчизняної війни.— Укр. іст. журн., 1971, № 6; *Коваль М.* Українці на Кубі.— Всесвіт, 1961, № 7.

¹⁹ *Кириченко В. П.* Идеологическое проникновение США в Латинскую Америку в годы второй мировой войны.— Латинская Америка, 1976, № 4; *Кириченко В. П.* Экспансия США в Латинской Америке во время второй мировой войны (1939—1945 гг.).— В кн.: Латинская Америка: вопросы экономического развития. М., 1976; *Пащук В. В.* Движение солидарности с революционной Кубой на латиноамериканском континенте в 1959—1964 гг.— В кн.: Монкада—набат революции. М., 1974; *Пащук В. В.* Куба—Латинская Америка: новый этап отношений (в спавторстві).— Латинская Америка, 1974, № 2; *Покровская И.* Культурное сотрудничество (1960—1972 гг.).— В кн.: Российско-кубинские и советско-кубинские связи XVIII—XX веков. М., 1975; *Скрипникова Л. В.* Английский абсолюционизм и освободительное движение в вест-индских колониях (первая треть XIX в.).— В кн.: Проблемы британской истории 1973. М., 1973; *Стрелко А. А.* Антифашистское движение иммигрантов-славян.— В кн.: Советский Союз—Латинская Америка в годы второй мировой войны. М., 1975; *Стрелко А. А.* Первые иммигранты-

республіки була участь окремих з них у роботі Всесоюзної наукової конференції «Ленінізм і Латинська Америка» (Москва, квітень 1971 р.). Зробленим на цьому форумі доповідям²⁰ науковців республіки було дано високу оцінку²¹.

Значним внеском у радянську історіографію країн Латинської Америки є підготовлені українськими дослідниками дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата наук²². У них успішно розв'язано ряд актуальних і маловивчених питань історичного минулого, економіки, культури континенту.

Як бачимо, за роки Радянської влади на Україні широким фронтом розгорнулося дослідження проблем Латинської Америки. Активізації і результативності дослідницької роботи за останнє десятиріччя в великій мірі сприяла постанова ЦК КПРС від 14 серпня 1967 р. «Про заходи по дальшому розвитку суспільних наук та підвищенню їх ролі в комуністичному будівництві», в якій перед суспільствознавцями нашої країни були поставлені важливі завдання. В рішеннях і матеріалах XXV з'їзду КПРС та XXV з'їзду Компартії України, у промовах і доповідях Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнева латиноамериканісти республіки знаходять вичерпні вказівки та настанови для подальшої активізації своїх досліджень.

І. І. ВИГОВСЬКИЙ

ПРОТИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ БУРЖУАЗНОЮ ІСТОРІОГРАФІЄЮ ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ НА НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ КОЛОНІАЛЬНИХ НАРОДІВ

Великий Жовтень відкрив нову еру всесвітньої історії людства. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції і успішна побудова соціалізму в СРСР підтвердили велич ленінських ідей щодо пролетарської революції та її впливу на визвольний рух поневолених народів. Створена В. І. Леніним, партією перша в світі соціалістична дер-

---

українці на латиноамериканському континенті.— Латинская Америка, 1972, № 4; Стрелко А. А. Солидарность славян Аргентины с СССР в годы Великой Отечественной войны.— В кн.: СССР—Аргентина: 30 лет дипломатических отношений. М., 1976.

²⁰ Забарко Б. М. Солидарность трудящихся стран Латинской Америки с Советской Россией в 1921—1922 г.— В кн.: Ленинизм и Латинская Америка, ч. 1. М., 1972; Шлепаков А. Н., Стрелко А. А. Миграционные процессы прошлого и настоящего в странах Латинской Америки в свете ленинского теоретического наследия.— В кн.: Ленинизм и Латинская Америка, ч. 2. М., 1972.

²¹ Див.: Латинская Америка, 1971, № 5, с. 75—76.

²² Безродный Е. Ф. Англо-американские противоречия в Латинской Америке после второй мировой войны (1945—1955 гг.). К., 1964; Кириченко В. П. Империалистическая экспансия США в Латинской Америке во время второй мировой войны (1939—1945 гг.). К., 1975; Климко Н. Н. Революционные преобразования в экономике Республики Куба (январь 1959 г.—октябрь 1963 г.). М., 1963; Литвиненко О. И. Аграрный вопрос и национально-освободительное движение (На материалах латиноамериканских стран). К., 1963; Лозюк Н. И. Усиление экономических противоречий между странами Латинской Америки и США на современном этапе общего кризиса капитализма. К., 1963; Обушный Н. И. Проблема формирования политической армии революции в странах Латинской Америки на современном этапе. К., 1975; Пацук В. В. Внешняя политика Республики Куба и меж-американские отношения (1959—1964 гг.). К., 1974; Покровская И. С. Сотрудничество СССР и Республики Куба в области высшего образования, науки и культуры (1960—1972 гг.). К., 1974; Скрипникова Л. В. Британский колониальный режим в Вест-Индии в первой трети XIX в. и освободительное движение рабов. Днепрпетровск, 1972; Стрелко А. А. Украинская трудовая эмиграция в странах Латинской Америки (конец XIX—начало XX ст.). К., 1973.

жава стала могутнім оплотом антиімперіалістичної боротьби, другом і захисником пригноблених народів. «Жовтнева соціалістична революція дала могутній поштовх усьому світовому суспільному розвитку, прискорила хід революційної і визвольної боротьби»¹.

Соціалістична революція в Росії вперше в історії вказала шлях до ліквідації всіх форм експлуатації та антагонізму як класового, так і національного. Перемога Великого Жовтня мала величезний вплив на свідомість поневолених народів колоніальних і залежних країн. В. І. Ленін підкреслював, що Велика Жовтнева соціалістична революція має «... не місцеве, не національно-особливе, не російське тільки, а міжнародне значення». При цьому «...не деякі, а всі основні і багато які другорядні риси нашої революції мають міжнародне значення в розумінні впливу її на всі країни»².

Результатом впливу Жовтневої революції було дальше поглиблення світового революційного процесу. «Перші залпи Жовтневої революції, — вказував Голова Національної ради Комуністичної партії Індії Шріпад Амріт Данге, — знайшли відгук в нашій країні також, як і в багатьох інших країнах, що страждали від колоніального і напівколоніального рабства. Революція надихала трудящі маси Індії на нові атаки проти британського імперіалізму в ім'я визволення нашої країни»³⁻⁴.

Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила можливість народам Азії добитися повного визволення від гніту імперіалізму.

Перемога азійських народів над колоніалізмом у післявоєнний період не може бути відокремлена від нищівного удару, який був завданий імперіалізму російським пролетаріатом і селянством в дні Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Жовтнева революція не тільки викликала захоплення народів пригнобленого і приниженого Сходу, а й стала доказом правильності нового світогляду в боротьбі за великі гуманні принципи людства.

Незаперечним фактом є те, що не тільки пролетаріат країн Сходу прийняв пролетарський світогляд, принесений йому залпами Жовтневої революції, але його також прийняла революційна частина інтелігенції, яка критично ставилась до практики західної демократії і знайшла в собі досить сміливості, щоб відкрито стати на бік пролетаріату.

Велика Жовтнева соціалістична революція своїм прикладом осяяла шлях антиімперіалістичної боротьби пригноблених народів. Вона показала, за словами Леніна, «...всім країнам дещо, і дуже істотне, з їх неминучого і недалекого майбутнього»⁵. Перемога Великого Жовтня «дала змогу всім пригнобленим народам, народам, які борються, побачити і свою грядущу перемогу»⁶. «Ідеї Жовтня, безумовно, справили дуже сильний вплив на національну боротьбу народів Латинської Америки, — писав перший секретар Національного комітету Комуністичної партії Уругваю Родней Арісменді. — Тому, спостерігаючи, як розгортаються зараз історичні події, ми не можемо не вважати, що те нове, що було продовжено революцією і згодом привело до змін у співвід-

¹ Брежнев Л. І. П'ятдесят років великих перемог соціалізму. Доповідь і заключна промова на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському Палаці з'їздів 3—4 листопада 1967 року. — Ленінським курсом. Промови і статті, т. 2, с. 72.

² Див.: Ленін В. І. Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі. — Повне збір. творів, т. 41, с. 3.

³⁻⁴ 50 лет Великой Октябрьской социалистической революции. Торжественное заседание Центрального Комитета КПСС, Верховного Совета СССР и Верховного Совета РСФСР 3—4 ноября 1967 г., М., 1967, с. 221—222.

⁵ Ленін В. І. Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі. — Повне збір. творів, т. 41, с. 4.

⁶ Див.: Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року, с. 4.

ношенні політичних сил на світовій арені, тепер справить на наші долі ще більший вплив, ніж раніш»⁷.

Велика Жовтнева соціалістична революція, перші зовнішньополітичні декрети Радянського уряду, скасування попередніх кабальних договорів із східними країнами, неухильне здійснення Радянською державою ленінської національної політики рівноправності народів заклали міцний фундамент для розвитку нових міжнародних відносин, що відкрили можливість всім пригнобленим народам позбутися імперіалістичного гніту.

Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила епоху переможних національно-визвольних рухів. Колоніалізм зазнав перших серйозних поразок.

Якщо до Жовтневої революції відбувався процес перетворення напівколоніальних країн Сходу в колонії, то після її перемоги стала діяти протилежна тенденція. В безпосередньому зв'язку з успішним розвитком соціалістичної революції, із зміцненням молодого Країни Рад виграв свої перші крупні бої національно-визвольний рух в Азії і Африці. В 1917—1923 рр. у ряді колоніальних і залежних країн розпочалося революційне піднесення, що досягло кульмінації в 1924—1927 рр.⁸

В. І. Ленін приділяв велику увагу проблемам взаємодії першої в світі соціалістичної держави і національно-визвольного руху пригноблених народів. «Російська революція,— відзначав він,— показала, як пролетарі, що перемогли капіталізм, згуртувавшись з багатомільйонною розпорошеною селянською масою трудящих, переможно повстали проти середньовічного гніту. Тепер наша Радянська республіка має згуртувати навколо себе всі народи Сходу, які прокидаються, і разом з ними вести боротьбу проти міжнародного імперіалізму»⁹. В. І. Ленін підкреслював, що успіхи світового революційно-визвольного процесу визначатимуться міцністю союзу країн, які ведуть національно-визвольну боротьбу, з Радянською державою, що провідну роль в цій боротьбі проти імперіалізму відіграє перша в світі країна соціалізму.

Апологети імперіалізму, зокрема буржуазні історики Сполучених Штатів Америки і Англії, марно силкуються «довести», начебто переможні ідеї Великої Жовтневої соціалістичної революції не мають відношення до інших країн. Тимчасом численні факти історії національно-визвольного руху свідчать, що поневолені народи сприйняли перемогу Великого Жовтня як наближення власного визволення від колоніального та імперіалістичного ярма.

Правлячі кола імперіалістичних держав всіма засобами прагнули підірвати або хоча б послабити вплив ідей Жовтня, політики Радянського Союзу на народні маси колишніх колоніальних країн. Одним з таких засобів була і є підготовка та публікація таких праць буржуазних істориків, в яких фальсифікуються події Жовтневої революції, робляться спроби применшити її значення тощо¹⁰. Саме цьому приділяють

⁷ *Арісменді Родней*. Велика Жовтнева соціалістична революція і національно-визвольний рух в Уругваї. М., 1957, с. 9.

⁸ *Агахи А. М.* Распространение идей марксизма-ленинизма в Иране. Баку, 1961, с. 82—84; *Філіпенко Д. М., Черніков І. Ф.* Великий Жовтень і встановлення дружніх радянсько-турецьких відносин (1917—1923).— Під впливом ідей Великого Жовтня. К., 1969, с. 142; *Філіпенко Д. М.* Друзі й вороги революційної Туреччини (1918—1922). К., 1968, с. 5; *Черніков І. Ф.* Турецька республіка в 50—60-ті роки ХХ ст. З історії зовнішньої політики. К., 1967, с. 8.

⁹ *Ленін В. І.* Доповідь на II Всеросійському з'їзді комуністичних організацій народів Сходу 22 листопада 1919 р.— Повне збір. творів, т. 39, с. 309.

¹⁰ *Carmichael J.* A Short History of the Russian Revolution. New York, 1964; *Goldston R.* The Russian Revolution. Greenwich, 1969; *Granbard S. R.* British Labour and the Russian Revolution. London, 1956; *The Russian Revolution and Bolshevik Victory. Why and How?* Ed. by A. Adams. Boston, 1960; *Ulam A.* Expansion and Coexistence. The History of Soviet Foreign Policy 1917—1967. New York, 1968; *Kennan G.* Soviet Foreign

основну увагу, наприклад, американські спеціальні дослідницькі центри по вивченню СРСР. Вони «вивчають» і відповідно фальсифікують проблеми, що пов'язані з історією Великої Жовтневої революції¹¹.

Одним з поширених засобів перекручення історичної дійсності буржуазною історіографією є тактика замовчування тих або інших найважливіших подій минулого. Замовчування ролі Великої Жовтневої соціалістичної революції в розгортанні та зміцненні національно-визвольного руху колоніальних і залежних народів характерне для переважної більшості праць буржуазних істориків. Однак буржуазні історики, наприклад США і Англії, змушені водночас визнати, що правлячі кола капіталістичних країн були охоплені жахом у зв'язку з великим впливом, який мала перемога Жовтневої революції в Росії на піднесення визвольної боротьби поневолених народів колоній.

Американський буржуазний історик Р. Уллмен в своїй книзі «Британія і російська громадянська війна (англо-радянські відносини в 1917—1921 рр.)» пише, що «...зміцнення влади більшовиків в Росії було б у найвищій мірі шкідливе для інтересів Британської імперії». Уллмен далі пояснює, що «Керзон та інші... побоювались зараження Індії більшовицькою доктриною»¹².

Дж. Томпсон також відмічає, що «майже всі керівники Антанти були стурбовані можливим поширенням більшовизму та революційною пропагандою і агітацією більшовиків»¹³.

Після перемоги Жовтня одним з основних напрямів у діяльності колонізаторів стала організація заходів ідеологічного і поліцейського характеру з метою запобігання поширенню в колоніях ідей соціалістичної революції, правдивої інформації про Радянську Росію. Так, наприклад, британські правлячі кола, всіляко роздуваючи міф про «більшовицьку небезпеку», завезли в Індію велику кількість антирадянської літератури, в якій перекручувалися події в Росії»¹⁴.

Імперіалістичні ідеологи, стурбовані пробудженням до боротьби пригноблених народів, поширювали провокаційні вигадки про «руку Москви», оголошуючи, що національно-визвольний рух — це начебто справа радянських комуністів і комуністів метрополій. Р. Уллмен, описуючи англійську інтервенцію в Середній Азії, повторює «аргумент» англійської буржуазної пропаганди: «єдиним реальним виправданням для перебування британських військ в цьому районі була б помітна загроза більшовицького проникнення в Афганістан з наступною небезпекою для Індії»¹⁵.

Однак самі ж буржуазні історики під тиском фактів змушені робити визнання, що розвінчують подібні вигадки. Так, американський буржуазний історик Р. Данієльс в своїй книзі «Червоний Жовтень» писав про Жовтневу революцію, що «її дух та її доктрина стали новою вірою для мільйонів людей у всьому світі...»¹⁶.

Policy 1917—1941, 1960; Warth R. Soviet Russia in World Politics. New York, 1963; Lederer I. Russian Foreign Policy. London, 1962; Spector I. The Soviet Union and the Muslim World 1917—1958. Washington, 1959; Daniels R. Red October. The Bolshevik Revolution of 1917. New York, 1967.

¹¹ Див.: Ленинизм и современность. Под общ. редакцией Курсанова Г. А. и Новоселова С. П. М., 1969, с. 337.

¹² Ullman R. Britain and the Russian Civil War (Anglo-Soviet Relations, 1917—1921), vol. I. Princeton, New York, 1961, p. 328—329.

¹³ Thompson F. M. Russia. Bolshevism and the Versailles Peace. Princeton, New York, 1966, p. 11.

¹⁴ Митрохин Л. В. Противодействие английских властей влиянию Октябрьской революции на Индию. — Народы Азии и Африки, 1969, № 5, с. 132.

¹⁵ Ullman R. H. Intervention and the War (Anglo-Soviet Relations, 1917—1921), vol. 2. Princeton, New York, 1961, p. 328—329.

¹⁶ Daniels R. V. Red October. The Bolshevik Revolution of 1917. New York, 1967, p. 214.

В той же час, намагаючись принизити історичне значення першої в світі соціалістичної революції, Данієльс вперто пропагує тезу про «випадковість» Жовтневої революції, перекручуючи зв'язки загального і часткового, причин і наслідків. Антинаукові погляди і методологія Данієльса були піддані гострій критиці в працях академіка І. І. Мінца¹⁷ і Ю. І. Ігрицького¹⁸.

В своїй книзі «Міфи буржуазної історіографії і реальність історії» Ю. І. Ігрицький підкреслює, що буржуазні ідеологи, приходячи на тому чи іншому етапі до розуміння хибності своїх оцінок сили нового ладу, ніколи не «прозрівають» до усвідомлення суті першої в світі соціалістичної революції. Як приклад певного визнання величезної ролі соціалістичної революції в Росії з боку представників буржуазного табору Ю. І. Ігрицький наводить їх висловлювання, зроблені в 1920 і 1967 рр.: «Вплив революційної Росії поширюється на всі країни і всі раси. Ті сили, які зараз вирують в Росії — великі сили. Прямо чи побічно вони впливають на хід подій не тільки в Європі, але також в Азії і Америці»¹⁹.

«Російська революція справила вплив майже на всі міжнародні проблеми. Філософія і політична думка набули нових обрисів. Зазнали метаморфози соціальний склад Західної Європи, життя розтатуйованих африканських воїнів, сподівання чоловіків і жінок, які трудяться на рисових ланах Азії... Перетворилася сама Росія — замість аморфної маси селянства тепер перед нами могутня нація, що направила в космос перших людей»²⁰.

Але кожне вимушене визнання міжнародного значення Великого Жовтня з боку реакційних істориків і публіцистів супроводжується безліччю наклепницьких вигадок. Зокрема, роль Жовтневої революції в світовій історії багатьма з них витлумачується відповідно до антинаукової концепції про «винятковість» історичного шляху Росії, міфів про «червоний імперіалізм» і «руку Москви» та ін. В переважній більшості випадків буржуазні історики, як правило, взагалі уникають торкатися питання про вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на пробудження революційної свідомості поневолених народів. Ряд буржуазних авторів намагається принизити значення Жовтня, представити його відхиленням від розвитку світової історії, яке начебто не мало міжнародного відгуку.

Розробляючи «концепції» історичного розвитку, буржуазні історики змушені враховувати такі фактори, як зміцнення світової соціалістичної системи, поширення впливу ідей марксизму, політичний і економічний розвиток «третього світу». Ці фактори обумовлюють загострення ідеологічної боротьби двох систем. Захищаючи інтереси свого класу, представники буржуазної науки розробляють історичні і соціологічні схеми, які намагаються протиставити марксизму-ленізму на сучасному етапі. За допомогою таких схем вони прагнуть обґрунтувати, зокрема, «самостійний» розвиток країн Азії, Африки, Латинської Америки. До цього напряму, поява якого співпала з розпадом колоніальної системи імперіалізму і утворенням нових суверенних держав, належать такі буржуазні історики, як Д. Ліхтгейм, Т. Лауе²¹ та ін. Найдетальніший виклад концепція цього напряму дістала в ряді праць Т. Лауе, який разом із своїми однодумцями вихолощує дійсний соціально-класовий зміст Жовтневої революції і вважає революцію такого ти-

¹⁷ Минц И. И. Невероятные шансы Роберта Даниэльса.— Коммунист, 1969, № 5.

¹⁸ Игрицкий Ю. И. Мифы буржуазной историографии и реальность истории. Современная американская и английская историография Великой Октябрьской социалистической революции. М., 1974, с. 117—123.

¹⁹ Игрицкий Ю. И. Указ. соч., с. 20.

²⁰ Там же.

²¹ Lichtheim D. Marxism. A Historical and Critical Study. New York, 1962, p. 357; T. H. von Laue. The High Cost and the Gamble of the «Witte System».— Journal of Economic History, 1953, vol. 3, N 4.

пу неможливою в умовах «західного світу»; до можливої — але не обов'язкової — сфери її дії він відносить весь «третій світ».

Інша група буржуазних істориків (наприклад, Ліонел Кочен, Мерль Фейнсод)²² вважає, що революція типу Жовтневої могла мати місце тільки в Росії; в національно-визвольних рухах, революціях і переворотях у країнах Азії, Африки, Латинської Америки вони згодні підтвердити наявність деяких загальних рис з Жовтневою революцією, але не більше того. Як і прихильники першої концепції, вони не розуміють глибокого соціального змісту подій 1917 р.

Проте вплив ідей Жовтневої революції більш за все лякає імперіалістичних ідеологів і політиків. У сучасній західній буржуазній літературі дедалі більше поширюється теза про те, що антиколоніальні революції на Сході начебто були закономірним результатом ідейного і культурного впливу Заходу. Цю концепцію пропагують буржуазні історики М. Россі, У Стендард, В. Вільямс²³ та ін.

Буржуазні автори, виходячи із своєї антинаукової концепції, намагаються пояснити перемогу пригноблених народів перш за все «західним впливом», використанням «західного» досвіду політичної боротьби. Так, англійський буржуазний історик Дж. Камерон пише, що африканська революція проти колоніального тиску провадилась нібито відповідно до політичної і технічної термінології політичної діяльності Заходу; її ідеологія, жаргон і техніка були західними²⁴.

Західні історики вважають національно-визвольні революції в Азії і Африці результатом поширення ідей буржуазної революції в Європі. «В піднесенні націоналізму не можна не вбачати фази західної революції», — пише американський професор Р. Емерсон²⁵. Для обґрунтування такої думки він посилається на той факт, що деякі африканські лідери здобули освіту в Європі і США, а це в свою чергу начебто обумовило наслідування молодими державами політичних, адміністративних, юридичних інститутів західного зразка²⁶.

Порушуючи принцип історизму, механічно переносячи закономірності суспільного розвитку минулих епох, зокрема деякі риси буржуазних революцій XVII—XVIII ст., на сучасний національно-визвольний рух, буржуазні історики вперто не бажають враховувати найважливіші фактори сучасності, своєрідність і особливості зовсім інших історичних обставин. Твердження буржуазних істориків про тотожність антиколоніальних революцій в Азії і Африці з буржуазними революціями в Європі мають на меті не просто «обґрунтувати» єдність країн Сходу і капіталістичного Заходу, а й перш за все довести, що в зв'язку з цією «єдністю» розвиток країн, які визволилися від колоніального гноблення, має йти по капіталістичному, а не соціалістичному шляху²⁷.

Намагаючись применшити значення найважливіших соціальних зрушень у країнах Азії і Африки внаслідок перемоги антиімперіалістичних революцій, буржуазні історики прагнуть «довести», що антиколоніальна революція начебто не може бути «фундаментальним перетворенням думки і суспільства, як це було в Росії під керівництвом Леніна»²⁸. Але досвід здійснення революційно-демократичних перетворень, нагромаджений за останні роки в країнах, які розвиваються,

²² *Cochan L. The Making of Modern Russia. London, 1964; Cochon L. Russia in Revolution, 1890—1918. London, 1966; Fainsod M. How Russia Is Ruled. Cambridge, 1963.*

²³ *Rossi M. The Third World. New York, 1963; Standard W. Aggression: Our Asian Disaster. New York, 1971; Williams B. Modern Africa. London, 1970.*

²⁴ *Cameron J. The African Revolution. London, 1961, p. 188.*

²⁵ *Emerson R. From Empire to Nation. New York, 1960, p. 224.*

²⁶ *Emerson R. The United States and Africa. Freeport, 1970, p. 16—17.*

²⁷ Див.: *Шабад Б. А. О современных формах идеологии колониализма. — Проблемы востоковедения, 1960, № 6, с. 18.*

²⁸ *Tinker H. Ballot Box and Bayonet. People and Government in Emergent Asian Countries. London, 1964, p. 26.*

свідчить, що передумови для переходу до соціалізму стають більш сприятливими, коли революційно-демократичні країни спираються на підтримку світової системи соціалізму і міжнародного робітничого та комуністичного руху.

«...Ніякі труднощі,— підкреслив Л. І. Брежнев у своєму виступі на міжнародній нараді робітничих і комуністичних партій в Москві 7 червня 1969 р.,— не можуть применшити значення головного факту: покладено початок принципово новому напрямку розвитку країн, які визволилися. І їх приклад буде тим переконливішим, чим успішніше розвиватимуться економіка і культура революційно-демократичних країн, чим повніше розкриватимуться переваги некапіталістичного шляху»²⁹.

Треба визначити, що зараз навіть неприховані захисники колоніалізму вже не наважуються відверто заперечувати вплив Великого Жовтня на піднесення революційної боротьби в країнах Сходу або приховати той факт, що Жовтень був важливим стимулюючим фактором антиколоніальної боротьби народів.

Так, англійський соціолог П. Уорслі визнає, що Велика Жовтнева соціалістична революція «зробила комунізм матеріальною силою» в колоніальному світі не стільки тому, що ця теорія «захопила маси», скільки завдяки практичному втіленню її ідей — побудові суспільства нового типу. Революція «...пробудила надію, що інші можуть навчитися у народів Росії, як здійснити свою революцію». Він вимушений визнати, що успіхи СРСР, «сам факт існування Радянського Союзу впливають на країни, що розвиваються», які бачать в країні Рад приклад побудови в історично стислі строки могутньої держави, що першою послала людину у космос³⁰. Зростання політичної і економічної могутності Радянської держави, успіхи в будівництві соціалістичного суспільства на основі рівноправності і дружби всіх радянських народів, ліквідація господарської і соціально-економічної відсталості колишніх колоніальних і напівколоніальних районів Росії збільшують революційно-нізуючий вплив прикладу СРСР на народи Азії, Африки і Латинської Америки. **«СРСР виступає на світовій арені як сила, що твердо і послідовно проводить політику миру і дружби, відстоює ленінські принципи рівноправності народів, рішуче виступає проти колоніалізму, неокolonіалізму і расизму, проти всіх форм національного гноблення»**³¹. Ця політика була і залишається найважливішим фактором, який протидіє агресивній стратегії імперіалізму і реакції, знярядям активної боротьби проти загарбницьких воєн, за безпеку і свободу народів.

Існування світової системи соціалізму з її величезним економічним потенціалом, з одного боку, і прискорений процес революційного краху системи імперіалізму, в тому числі під ударами національно-визвольних революцій,— з другого, створили винятково сприятливі міжнародні умови для народів, які визволилися, для розвитку по шляху прогресу.

Радянський Союз, інші держави соціалістичної співдружності подають силам національного визволення країн, що розвиваються, не тільки широку економічну, всебічну моральну і політичну підтримку, а й, коли це потрібно, воєнну допомогу в їх справедливій боротьбі за національне відродження і зміцнення державної та економічної незалежності.

«В особі соціалістичних країн ці держави мають вірних і надійних друзів, готових подати їм можливу допомогу і підтримку в розвитку по

²⁹ Брежнев Л. І. За зміцнення згуртованості комуністів, за нове піднесення антиімперіалістичної боротьби.— Ленінським курсом, т. 2, с. 367.

³⁰ Worsley P. The Third World. London, 1967, p. 93.

³¹ Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 27 лютого 1972 року. К., 1972, с. 20.

прогресивному шляху. Підтримку не тільки моральну і політичну, а й економічну, організаційну — аж до сприяння у зміцненні оборони... Воля мільйонів трудящих, які усвідомили свої цілі і своє місце в житті,— надійна запорука зміцнення національної незалежності і кінцевої перемоги суспільного ладу, вільного від експлуатації і гноблення»³².

Вірні ленінським заповітам, постійно поєднуючи національні та інтернаціональні завдання, СРСР та інші країни соціалістичної співдружності очолюють боротьбу світового пролетаріату проти імперіалізму, за комунізм.

---

³² Брежнев Л. І. Великий Жовтень і прогрес людства. Доповідь на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському Палаці з'їздів 2 листопада 1977 року, с. 20—21.

ЗМІСТ

СТАТТІ

<i>Хміль І. С.</i> Звіряючи компас з курсом Великого Жовтня (Перші кроки міжнародної пролетарської солідарності з Країною Рад)	3
<i>Зав'ялов А. С., Кулинич І. М.</i> Великий Жовтень і боротьба за соціалізм на німецькій землі	18
<i>Мельникова І. М.</i> Національний фронт в європейських країнах народної демократії і його роль у боротьбі за соціалізм	29
<i>Шманько Г. І.</i> Робітничий клас народної Угорщини: процес формування і розвитку	42
<i>Пруниця С. Ю., Хланга О. В.</i> Вплив перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції та будівництва соціалізму в СРСР на боротьбу за єдність пролетаріату Чехословаччини у 1918—1938 рр.	53
<i>Черніков І. Ф.</i> Великий Жовтень і солідарність Країни Рад з народами Азії і Африки	71
<i>Кириченко В. П.</i> Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного процесу в Латинській Америці	82

ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

<i>Волковинський В. М., Врадій В. О., Забарко Б. М.</i> Солідарність, народжена Жовтнем. (Відгуки трудящих Радянської України на пролетарську революцію 1919 р. в Угорщині)	90
<i>Стрілко А. А.</i> Латиноамериканістика України за роки Радянської влади: етапи становлення і розвитку	98
<i>Виговський І. І.</i> Проти фальсифікації буржуазною історіографією питання про вплив Великого Жовтня на національно-визвольний рух колоніальних народів	102

Академия наук Украинской ССР
Институт истории
ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
ИСТОРИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН
Республиканский межведомственный сборник.
Основан в 1974 г.

Выпуск 4

(На украинском языке)

*Друкується за постановою вченої ради
Інституту історії АН УРСР*

Редактор *О. С. Белякин*
Художній редактор *С. П. Квітка*
Технічний редактор *С. Г. Максимова*
Коректори *Я. Н. Зубко, З. П. Школьник*

Информ. бланк № 1826

Здано до набору 2.12.77. Підп. до друку 11.04.78. БФ 01220. Формат 70×108/16. Папір друк. № 1.
Літ. гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 9,8. Обл.-вид. арк. 10,22. Тираж 900 пр. Зам. 7-684.
Ціна 1 крб. 20 коп.

Видавництво «Наукова думка». 252601, Київ, МСП, Репіна, 3.

Київська книжкова друкарня наукової книги Республіканського виробничого об'єднання «Полі-
графкнига» Держкомвидаву УРСР, 252004, Київ-4, вул. Репіна, 4.